

Т. X

1932

Кн. 4

ГОГОСЛОВІА ВОНОСЛОВІА

НАУКОВИЙ ТРИМІСЯЧНИК

ВИДАЄ

БОГОСЛОВСЬКЕ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ЛЬВІВ—LEOPOLI

Зміст (Index)

Стор.
(Pag.)

Dr. Leo Hlynka — De potestate episcoporum necnon praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis (Dissertatio canonico-historica)	263—286
Володимир Січинський — Вежа і дім Корнякта у Львові	V. Sičynskyj — La tour et la maison de Cognacte à Léopol 287—304
о. Др. Г. Костельник — Поняття матерії в старинних атомістів і в сучасній фізиці	Dr. G. Kostelnyk — Veterum atomistarum et recentium physicorum de materia sententiae 305—311

2. Вибрані питання (Analecta)

Звіт з археологічних дослідів у підземеллях катедри св. Юрія у Львові (Др. Ярослав Пастернак).	312—315
--	---------

3. Огляди й оцінки (Conspectus et recensioni)

Відповідь о. проф. Д-ра С. Кархута своєму рецензентови о. проф. Др-ови Ю. Вайсови. Sacra Congregazione „Pro Ecclesia Orientali“. Codificazione Canonica Orientale. Fonti — fascicolo II, III, IV, V, VI (о. Др. Лев Глинка). L'Unité de l'Église du Christ par le Sidoine Hurtevent de l'Assomption (о. Йосиф Схрайверс). Вячеславъ Заикинъ, Участіе свѣтскаго элемента въ церковномъ управленіи. Выборное начало и „соборность“ въ Киевской Митрополіи въ XVI—XVII вѣкахъ; Проф. О. Лотоцький, Українські джерела церковного права (о. А. Ішак). Dr. Hans Koch, Die russische Orthodoxie im Petrinischen Zeitalter. Ein Beitrag zur Geschichte westlicher Einflüsse auf das ostslavische Denken (Вяч. Заїкин). Е. Гловінський, К. Мацієвич, В. Садовський, Сучасні проблеми економіки України (о. Др. М. Конрад)	316—331
---	---------

4. Всячина—хроніка (Varia—chronica)

З греко-католицької Богословської Академії у Львові; Біблійний Інститут; Archivum Historicum Societatis Jesu; Кард. Вільгельм Ван Россум (†); о. Венедикт Оєтті Т. І. (†); Микола Любович (†).	332—334
--	---------

5. Книжки й часописи (Libri et ephemerides)	335—342
---	---------

РІЧНА ПЕРЕДПЛАТА 12 зол.

NOTA: „Bohoslovia“ quater in anno (praeter „Summaria“ semper unum alterumve articulum latine conscriptum continens) prodit. Annua subnotatio pro externis regnis 2 Dol. am.

„Bohoslovia“ Léopol (Lemberg) Kopernik 36.

Dr. Leo Hlynka

De potestate episcoporum necnon praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis.

(Dissertatio canonico-historica)

Introductio.

§ 1. Origo et potestas episcoporum.

Nemo est sive inter catholicos sive inter orthodoxos disunitos, qui dubitet episcopatum esse institutionis divinae ¹⁾. Principia episcopatus monarchici iam in aetate apostolica habentur ²⁾, in qua ipsi tum plenitudo sacerdotii seu plena potestas ordinis, qua alios ordinare (1 Tim. 5, 22), tum potestas iurisdictionis, qua fideles regere, iudicare, corrigere atque docere poterant ³⁾, competebat (Tit. 1, 5; 2, 1; 1 Tim. 5, 19—20; 1 Tim. 4, 11, 13, 16; 1 Tim. 6, 20; 2 Tim. 2, 2; 2, 15; 4, 2—5). Protestantes, qui existentiam episcopatus monarchici in aetate apostolica non admittunt ⁴⁾, propterea quia hoc

¹⁾ Tanqueray, Synopsis Theologiae Dogmaticae Fundamentaliss. Parisiis-Tornaci-Romae 1927, n. 623, 637.

²⁾ Phil. 1, 1; 1 Tim. 3, 2—5; Tit. 1, 5; Act. 20, 17—35; — Clemens Rom., Ad Corint. 1 42, 1—4 (MG 1, 292); 44, 1—3 (MG 1, 296); — Irenaeus, Adv. Haereses l. 3, 3 n. 1 (MG 7, 851); — Tertullianus, De praescriptione c. 32 (ML 2, 366); — Clemens Alex., Quis dives salvetur, l. 42, 2 (MG 9, 648); — Tanqueray, op. cit. n. 643—651; — Hergenröther, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte, Freiburg im Breisgau 1924, p. 120—122, 236; — Maroto, Institutiones iuris canonici t. II. Romae-Barcinone MCMIX, p. 16—30.

³⁾ Cf. Tanqueray, op. cit. n. 650 (praesert. sub b).

⁴⁾ Harnack Adolf, Die Lehre der zwölf Apostel nebst Untersuchungen zur ältesten Kirchenverfassung und des Kirchenrechts. Leipzig 1886 (in „Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur B II), p. 138—157; — Achelis Hans, Das Christentum in den drei ersten Jahrhunderten. Leipzig 1925, p. 177 sqq.

tempore rectores communitatum christianarum diversis nominibus nuncupabantur ¹⁾ atque termini in statu ecclesiae nascentis nondum stabiliti erant, sed claris testimoniis in epistolis s. Ignatii Antiocheni († 107) de episcopis existentiam episcopatus monarchici in saec. II agnoscere ²⁾ coguntur. In fontibus canonicis Apost. c. 35, 36 et Ant. c. 9, 13, 22 generalia principia de potestate episcoporum eorumque relatione ad metropolitas statuuntur. Quibus canonibus episcoporum potestas limitata erat territorio, quod tunc temporis parochia (παροικία) ³⁾ appellabatur ac civitatem et vicis adiacentes comprehendebat ⁴⁾. In hoc territorio ipsis competebat potestas

¹⁾ Isti rectores nuncupabantur primistemporibus nomine generico, e. g. προϊστάμενοι-praesides (1 Thess. 5, 12; Rom. 12, 8), ἡγούμενοι-praepositi (Hebr. 13, 7, 17, 24; Act. 15, 22), ποιμένες-pastores (Ephes. 4, 11; 1 Petr. 5, 2), ἐπίσκοποι-episcopi (Phil. 1, 1; Act. 20, 28). Vide explicationem huius quaestionis apud Bruders H., S.J., La Costituzione della Chiesa dai primi decenni dell' attività Apostolica all' anno 175 dopo Cristo. Firenze 1906 (traductio e lingua germanica), p. 147.

²⁾ Cf. Achelis, op. cit. p. 179; Harnack, op. cit. p. 153, 157.

³⁾ Parochia-παροικία a verbo παροικεῖν-habitare, incolere, commorare in certo loco; scribebatur „ἐκκλησία παροικοῦσα Κόρινθον“ aut „ἐκκλησία παροικοῦσα Ρώμην“, quod significabat: ecclesia Corinthi, ecclesia Romae. Hoc verbum, sicut antiqui fontes canonici, e. g. Const. Ap. I. 1, 1; 2, 8 et 53; Ap. c. 14; Ancyr. c. 13, 18; Ant. c. 9, 18, testantur, adhibebatur in principio ad significandum territorium episcopo subiectum ex analogia ad constitutionem civilem imperii Romani, quod tempore Constantini M. in 4 praefecturas dividebatur, praefecturae autem dividebantur in dioeceses, dioeceses in eparchias, eparchiae autem in parochias. (Quoad divisionem imperii Romani cf. Schelstrate, Antiquitas Ecclesiae dissertationibus, monumentis ac notis illustrata t. 2. Romae MDCXCVII, 221—233; L. Du Pin, De antiqua Ecclesiae disciplina. Coloniae Agripinae MDCXCI. Dissert. 1, § 8, p. 22—25; Beveregius, Συνοδικόν t. 2. — Annotationes in Constant. c. 2, p. 91, 92; Milasch, Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche. 2 Aufl. Mostar 1905, p. 299, n. 8). — Cum primis saeculis in unaquaque quasi civitate episcopus erat (cf. Const. Apost. in Pitra, Iuris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta t. 2. Romae 1864 t. I, p. 82; Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christentums. Leipzig 1924, 4 Aufl., B. I, p. 478), territorium „parochiae“ ipsi subiectum, tribus praesertim primis saeculis, vix maius erat, quam territorium nostrae hodiernae parochiae. Saeculo VI verbum „parochia“ in Occidente in hodierno sensu adhiberi coepit, qui usus ex Occidente in Orientem transit. Territorium vero episcopo subiectum in Oriente verbo „eparchia“ (ἐπαρχία), quod prius ad territorium metropolitae subiectum significandum adhibebatur (cf. Nic. c. 5; Ant. c. 9; Const. I, c. 2; Ephes. c. 1; Carthag. c. 17), in Occidente autem verbo „dioecesis“ nominabatur (cf. Milasch, op. cit. p. 298, n. 4; p. 407, n. 8). In dissertatione adhibentur termini Iuris canonici orientalis posteriori stabiliti, nempe: parochia — pro paroecia nostro hodierno sensu, eparchia — pro territorio episcopo, provincia — pro territorio metropolitae subiecto.

⁴⁾ Apost. c. 34: „Τοὺς ἐπισκόπους ἐκάστου ἔθνους εἰδέναι: χρὴ τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον καὶ ἡγεῖσθαι: αὐτὸν ὡς κεφαλὴν καὶ μηδὲν τι πέριττον πράττειν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης: ἐκεῖνα δὲ μόνα ἕκαστον, ὅσα τῇ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει καὶ ταῖς ὑπ' αὐτῆν χώραις...“ (Pitra I, 20). Cf. Ant. c. 9 (in notaseq).

verorum principum et pastorum; secundum Ant. c. 9 ipsi sibi subiectam „parochiam“ iuxta reverentiam singulis competentem gerebant et omnis possessionis, quae sub civitate erat, providentiam gerebant. Ad quos spectabat presbyteros et diaconos in suo territorio ordinare atque singula negotia suae „parochiae“, id est tum in spiritualibus tum in temporalibus, suo iudicio comprehendere ¹⁾. Quibus generalibus verbis canonis continetur potestas episcoporum tum ordinis (ἐξουσία ἱερατική), seu potestas conficiendi atque administrandi sacramenta et sacramentalia, necnon functiones pontificales, ex qua ipsi presbyteros et diaconos in suo territorio ordinare poterant (χειροτονεῖν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους), tum iurisdictionis (ἐξουσία ποιμαντική ἢ διοικητική) seu potestas gubernandi, qua ordinarii et immediati pastores territorium sibi subiectum tum in spiritualibus tum in temporalibus — singula suo iudicio comprehendere (καὶ μετὰ κρίσεως ἕκαστα διαλαμβάνειν). Ad hanc potestatem iurisdictionis pertinet potestas episcoporum in bona ecclesiae temporalia, de qua nobis tractandum est.

§ 2. Origo metropolium.

Apostoli evangelium praedicare solebant in principalioribus civitatibus seu in centrīs alicuius regionis, provinciae politicae, ex quibus postea doctrina in civitates minores et vicus propagabatur. Ecclesiae istarum principaliorum civitatum et centrōrum regionis, provinciae tum propter suam apostolicam originem tum propter suam antiquitatem tum propterea, quod ex ipsis in minores civitates doctrina christiana propagabatur, factae sunt veluti matres aliarum ecclesiarum in eadem regione. Quarum episcopi ob memoratas circumstantias praeeminentiam et auctoritatem in alios episcopos eiusdem regionis obtinuerunt. Sedes episcopalis ecclesiae matris a capite provinciae „metropolis“ (μητρόπολις) — metropolis nominabatur, quae denominatio in fontibus canonicis prima vice in Nic. I, c. 4

¹⁾ Ant. c. 9: Τοὺς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόπους εἰδέναι χρὴ τὸν ἐν τῇ μητροπόλει πρωτοστάτην ἐπίσκοπον, καὶ τὴν φροντίδα ἀναδέχεσθαι πάσης τῆς ἐπαρχίας διὰ τὸ ἐν τῇ μητροπόλει πανταχοθεν συντρέχειν πάντας τοὺς τὰ πράγματα ἔχοντας. Ὁθεν ἔδοξε καὶ τῇ τιμῇ προηγείσθαι αὐτὸν, μηδὲν τε πράττειν πέραν τοὺς λοιποὺς ἐπισκόπους ἄνευ αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀρχαῖον κρατήσαντα τῶν πατέρων ἡμῶν κανόνα, ἢ ταῦτα μόνον, ὅσα τῇ ἐκάστου ἐπιβάλλει παροικία καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὴν χώρας. Ἐκαστον γὰρ ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ παροικίας, διοικεῖν τε κατὰ τὴν ἐκάστῃ ἐπιβάλλουσαν ἐδύλαβειαν καὶ πρόνοιαν ποιεῖσθαι πάσης τῆς χώρας τῆς ὑπὸ τῆν ἑαυτοῦ πόλιν ὡς καὶ χειροτονεῖν πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καὶ μετὰ κρίσεως ἕκαστα διαλαμβάνειν (Pitra I, 459).

adhibita est. Regio episcopo metropolis subiecta secundum civilem denominationem initio „eparchia“ (ἐπαρχία) postea provincia nuncupabatur, episcopus autem metropolita, metropolitanus.

Hoc modo principia regiminis metropolitici, cuius fundamenta ab apostolis iacta ¹⁾, secunda parte saec. II orta sunt et ad finem saec. III in Oriente completam suam determinationem accepisse dicuntur ²⁾. De qua re Nic. I c. 4 testatur, in quo de regimine metropolitico tamquam de re notissima tractatur ³⁾.

§ 3. Principium generale praerogatarum potestatis metropolitanae.

Duo canones, i. e. Apost. c. 34 et Ant. c. 9, qui episcoporum potestatem in „parochiam“ describunt, principium quoque generale praestant, ex quo praerogativae potestatis metropolitanae evolvantur. Secundum Apost. c. 34 et Ant. c. 9 episcopos singularum gentium (ἐκάστου ἔθνους — Apost. c. 34) vel determinatius uniuscuiusque provinciae (καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν — Ant. c. 9) agnoscere ⁴⁾ oportet primum inter eos (τὸν ἐν αὐτοῖς πρῶτον — Apost. c. 34) seu metropolitanum episcopum (τὸν ἐν τῇ μητροπόλει προεστῶτα ἐπίσκοπον —

¹⁾ Thomassinus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios. Parisiis MDCXCI, p. I, l. 1, c. 3. n. 2, 3, c. 39. n. 2; — Schelstrate, op. cit. p. 253, 264; — Maroto, op. cit. p. 30—33, 35; — Cf. Du Pin, op. cit., dissert. 1, § 6 (pag. 15—19); — Гидуляновъ, Митрополиты въ первые три вѣка христіанства. Москва 1905, p. 25—30; — Hergenröther, op. cit. p. 234.

²⁾ Hergenröther, op. cit. p. 294, 295; — Maroto, Inst. iur. can. II, p. 36; — Гидуляновъ, op. cit. p. 371, 372; — Harnack, Miss. u. Ausbr. des Christentums B. I, p. 485 — enumerat tamquam existentes circa a. 300 in Oriente 27 certas sedes metropolitanas et 5 probabiles; „Metropolitansitze im Orient um das Jahr 300 waren sicher Alexandria, Antiochia Syr., Amasea, Ancyra, Arbela, Bostra, Cäsarea Capp., Cäsarea Pal., Corinth, Cyclicus, Edessa, Ephesus, Gangra, Gortyna, Heraclaea, Iconium, Laodicea Phryg., Neocaesarea, Nicomedia, Patera, Perga, Salamis Cypri., Sardes, Sebaste, Tarsus, Thessalonich, Tyrus — wahrscheinlich auch Amastris, Barata, Nisibis, Pompejopolis, Rhodus“.

³⁾ Nic. I c. 4 dicitur de electione et ordinatione episcopi, quem formari oportet ab omnibus, qui sunt in provincia, episcopis — ad minimum a tribus praesentibus, impeditis autem saltem per scripta consentientibus: — „Ἐπίσκοπον προσήκει μάλιστα μὲν οὕτως πάντων τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ καθίστασθαι: εἰ δὲ δυσχερὲς εἴη τὸ τοιοῦτον ἢ διὰ κατεπίγουσαν ἀνάγκην, ἢ διὰ μῆκος ὁδοῦ, ἐξ' ἄπαντος τρεῖς ἐπι τὸ αὐτὸ συναγομένους, συμφήρων γινομένων καὶ τῶν ἀπόντων καὶ συνεθεμένων διὰ γραμμάτων τὸ τε τήν χειροτονίαν ποιῆσθαι. Τὸ δὲ κύριον τῶν γινομένων διδοῦσθαι καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ“ (Pitra I, 428).

⁴⁾ In textu εἶδέναι: scire (cf. p. 254, n. 4 et p. 265, n. 1), quae verba in citatis canonibus sensum agnoscere habent.

Ant. 9) atque scire eundem „sollicitudinem gerere totius provinciae“ (eparchiae)¹⁾; propterea ipsi debent eundem velut caput habere et aestimare²⁾ atque praeter eius sententiam nihil agere eorum, quae ad eorum, „parochiam“ (eparchiam) non pertinent³⁾ vel aliis verbis, quae communem statum ecclesiae respiciunt (κοινήν τῆς ἐκκλησίας κατάστασιν)⁴⁾.

Ad episcopos ergo spectabant tum in spiritualibus tum in temporalibus consueta negotia suarum „parochiarum“ (eparchiarum), quae sua ordinaria et immediata potestate expediebant; nulla tamen ultra ista negotia usitata suarum „parochiarum“ agere poterant sine sententia metropolitae. Ad ipsum enim spectabant secundum citatos canones negotia graviora et inusitata, negotia maioris momenti seu negotia, quae ad communem statum provinciae pertinebant et non unam tantum „parochiam“ (eparchiam) respiciebant⁵⁾; quae negotia secundum citatos canones metropolita synodaliter expedire debebat⁶⁾.

Ex hoc generali principio, quod episcopi solummodo negotia ordinaria suarum parochiarum sua immediata potestate expedire poterant et debebant et quod negotia maioris momenti seu ea, quae communem statum provinciae respiciebant, ad metropolitam spectabant, diversae praerogativae potestatis metropolitanae tractu temporis evolutae sunt. Ad has praerogativas pertinent quoque praerogativae potestatis metropolitanae in bona ecclesiae temporalia.

§ 4. Restrictio dissertationis quoad locum et tempus.

Propositum nobis est tractare de potestate episcoporum et praerogativis metropolitanae potestatis in bona ecclesiae temporalia totius ecclesiae catholicae, et vero ecclesiae orientalis — seu istius partis ecclesiae catholicae, quae in divisione imperii Romani tempore

1) „καὶ τὴν φροντίδα ἀναδέχεσθαι πάσης τῆς ἐπαρχίας“ (Ant. c. 9 — Pitra I, 459).

2) „καὶ ἡγεῖσθαι αὐτὸν ὡς κεφαλὴν“ (Apost. c. 34. Pitra I, 20); „καὶ τῆ τιμῇ προηγεῖσθαι αὐτόν“ (Ant. c. 9 — loco cit.).

3) „καὶ μηδὲν τι περίττον πράττειν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἐκεῖνα δὲ μόνῃ ἑαστον, ὅσα τῆ αὐτοῦ παροικίᾳ ἐπιβάλλει· καὶ ταῖς ὁπ’ αὐτὴν χώραις“ (Apost. c. 34 — loco cit.). cf. Ant. c. 9 (vide p. 265 n. 1).

4) Zonaras, Comment. in Apost. c. 34 (In Beveregius Guilielmus. Συνοδικὸν sive Pandectae Canonum SS. Apostolorum et Conciliorum ab Ecclesia receptorum nec non Canoniarum SS. Patrum Epistolarum. Oxonii MDCLXXII t. 2 — I, p. 23).

5) Cf. Thomassinus, op. cit. p. I, l. 1, c. 40 (p. 135)

6) „ἀλλὰ μηδὲ ἐκεῖνος ἄνευ τῆς πάντων γνώμης ποιεῖτο τι“ (Apost. c. 34 — Pitra I, 20); „μηδὲ αὐτὸν ἄνευ τῆς τῶν λοιπῶν γνώμης“ (Ant. c. 9. — Pitra I, 459).

Constantini M. in territorio praefecturae Orientis¹⁾ inveniebatur et quattuor patriarchatus: Alexandrinum, Antiochenum, Constantinopolitanum et Hierosolymitanum comprehendebat. Aliae tres praefecturae — Illyrici, Italiae et Galliarum territorium ecclesiae occidentalis formabant et ad patriarchatum Romanum pertinebant²⁾.

¹⁾ Iam prius (pag. 264, n. 3) monuimus imperium Romanum tempore Constantini M. divisum fuisse in 4 praefecturas, nempe: 1) Orientis, 2) Illyrici, 3) Italiae, 4) Galliarum. Praefecturae dividebantur in dioeceses (διοικήσεις), istae in eparchias (ἐπαρχίαι), eparchiae autem dividebantur in minores partes — parochias (παροικίαι) Praefectura Orientis comprehendebat 5 dioeceses, et quidem:

1) *Dioec. Orientis* strictiore sensu cum capite Antiochia (sedes patriarchatus Antiocheni) et in principio tredecim, postea quindecim provinciis: Syria, Syria Salutaris, Phoenice, Phoenice Libani, Euphratensis, Osrhoena, Mesopotamia, Arabia, Cyprus, Cilicia, Cilicia secunda, Isauria, Palestina (in cuius capite Hierosolyma, sedes patriarchatus Hierosolymitani, erat), a qua post Constantinum avulsa est Palestina secunda et Palestina Salutaris.

2) *Dioec. Aegypti* cum capite Alexandria (sedes patriarchatus Alexandrini) et quattuor sub Constantino M., postea vero octo provinciis: Libya superior, Libya inferior, Thebais, Aegyptus — postea in duas provincias divisa, Augustamnica etiam in duas provincias eiusdem nominis divisa, Arcadia sub imper. Arcadio a Thebalde avulsa.

3) *Dioec. Asiae* cum capite Epheso et undecim provinciis: Asia proconsularis, Pamphylia, Hellespontus, Lydia, Pisidia, Lycaonia, Phrygia Pacatiana, Phrygia Salutaris, Lycia, Caria, insulae.

4) *Dioec. Ponti* cum capite Caesarea in Cappadocia et decem sub Constantino, postea autem undecim provinciis: Galatia, Bithynia, Cappadocia prima, Cappadocia secunda, Paphlagonia, Pontus Polemoniacus, Hellenopontus, Armenia prima, Armenia secunda, Galatia Salutaris — postea tempore Honorii accessit Honorias.

5) *Dioec. Thraciae* cum capite Heraclea et dein Constantinopoli (sedes patriarchatus Constantinopolitani) et sex provinciis: Europa, Thracia, Hemimontis, Rhodope, Moesia, secunda Scythia. — Cf. Schelstrate, op. cit. p. 231—233; Beveregius, op. cit. Annot. in Const. I, c. 2, p. 91, 92; Du Pin, op. cit. diss. 1, § 8, p. 22—25; Milasch, op. cit. p. 299, n. 8; Hergenröther, op. cit. carta adiuncta „Orbis christianus I—VI saec.“.

²⁾ Non intendebamus dare hic accuratam delimitationem territorii, in quo orientalis vel occidentalis pars ecclesiae quacunque periodo temporis, de quo nostra dissertatio tractat, inveniebatur. Propterea quaestiones litigiosas tunc temporis de finibus patriarchatus Romani et Constantinopolitani, qui mutabantur, omittimus. De hac re cf. Du Pin, De antiqua Ecclesiae disciplina, diss. 1, § 11 (praesertim p. 45 et 59). Qualis erat orientalis pars imperii Romani primis tribus saeculis cf. Гидуляновъ, op. cit. carta adiuncta „Восточная половина Римской Имперіи въ первые три вѣка христіанства“, ex qua praefectura Illyrici cum duobus dioecesibus, nempe dioec. Macedoniae cum septem provinciis et dioec. Daciae cum sex provinciis ad orientalem partem imperii Romani pertinebant. Nos intendebamus dare solummodo generalem descriptionem territorii ecclesiae orientalis tempore ab hac dissertatione comprehenso.

Etiam quoad tempus haec dissertatio non comprehendit omnia tempora ecclesiae orientalis, sed restricta est ad tempus novem saeculorum primorum, quibus ius canonicum antiquum formabatur et denique secunda redactione Nomocanonis XIV titularum circa a. 883 redacta, quam Photio attribuunt ¹⁾, perfectum est.

§ 5. Praecipui fontes.

Praecipuae collectiones, ex quibus canones et constitutiones nostram thesim spectantes desumptae sunt, sunt:

1. Guilielmus Beveregius, *Συνοδικόν* sive Pandectae Canonum SS. Apostolorum et Conciliorum ab Ecclesia receptorum nec non Canoniarum SS. Patrum Epistolarum. Oxonii MDCLXXII (2 vol.).

2. I. B. Pitra, S. R. E. Card., *Iuris Ecclesiastici Graecorum Historia et Monumenta*. Romae 1867 (2 vol.).

3. Γ. Α. Παλλης και Μ. Πότλης, *Σύνταγμα τῶν θείων και ιερῶν κανόνων τῶν τε ἁγίων και πανευφήμων Ἀποστόλων και τῶν ιερῶν οἰκουμενικῶν και τοπικῶν Συνόδων και τῶν κατὰ μέρος ἁγίων Πατέρων* ἔκδοθεν. Ἀθήνησιν 1852 (5 vol.).

4. Θεοδώρου-Διακόνου τοῦ ἐπιλεγομένου Βασιλάμονος, *Τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Διατάξεων Συλλογή* (3. lib. in MG 138 col. 1078—1336).

5. Migne, *Patrologia Graeca* t. 1, 6, 7, 9, 12, 20, 25, 67, 78, 80, 137, 138, 155.

6. Migne, *Patrologia Latina* t. 1, 2, 4, 7.

7. *Corpus iuris civilis*.

§. 6. Commentatores.

Commentatores, quorum commentariis in hac dissertatioe usus sumus, sunt Zonaras, Balsamon et Aristenus, quorum opera in Beveregii — *Συνοδικόν* et in MG 137, 138 inveniuntur. Praeterea:

Christianus Lupus, *Opera Omnia — Synodorum Generalium ac Provincialium Decreta ac Canones* (12 vol.). Venetiis MDCCXXIV, vol. 2 et 3.

Van-Espen B. Z., *Opera omnia* (4 vol.). *Commentarius in canones iuris veteris ac novi et in ius novissimum*. Lovanii MDCCLIII, vol. 3.

Никодимъ (епископъ далмат.-истрійскій), *Правила (Κάνονες) Православной Церкви съ толкованіями*. Переводъ съ сербскаго. С-Петербургъ 1911 (2 vol.).

¹⁾ Veneseyus (Beneshewichъ, *Κανονическій Сборникъ XIV титуловъ со второй четверти VII вѣка до 883*. С-Петербургъ 1905 г., p. 56 sqq.) negat auctorem secundae redactionis Nomocanonis XIV tit. (ca a. 883) fuisse Photium.

§ 7. Auctores citati.

Achelis Hans, Das Christentum in den drei ersten Jahrhunderten. Leipzig 1925.

Бенешевичъ В. Н., Каноническій Сборникъ XIV титуловъ со второй четверти VII вѣка до 883 г. С-Петербургъ 1906 г.

Bruders Enrico, S. J., La Costituzione della Chiesa dai primi decenni dell' attività Apostolica all'anno 175 dopo Cristo. Firenze 1906 (traductio e lingua germanica).

Cappello Felix M., S. J., Summa iuris publici ecclesiastici. Romae 1928.

A. Coronata Mattheus, O. M. C., conte, Institutiones iuris canonici. Vol. II — De rebus. Taurini MCMXXXI.

Du-Pin Ludovicus Ellies, De antiqua Ecclesiae disciplina. Dissertationes historicae. Coloniae Agrippinae MDCXCI.

Harnack Adolf, 1) Die Mission und Ausbreitung des Christentums. Leipzig 1924 (2 vol.); — 2) Die Lehre der zwölf, Apostel nebst Untersuchungen zur ältesten Geschichte der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts. Leipzig 1886 (in „Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Litteratur“ B. II).

Hergenröther Josef, Cardinal, Handbuch der allgemeinen Kirchengeschichte. Freiburg im Breisgau 1924.

Гидуляновъ Павлъ, Митрополиты въ первые три вѣка христіанства. Москва 1905.

Lehmkuhl Aug., S. J., Das Kirchengut und sein Rechtsträger (in „Stimmen aus Maria Laach 1875, B. VIII, p. 258—273; 431—442; 512—530; B. IV, p. 56—74).

Maroto Philippus, Institutiones Iuris Canonici. T. II, fasciculus I. Romae-Barcinone MCMXIX.

De Meester A. J. C. D., Juris Canonici et Juris Canonico-Civilis Compendium. Ed. 9 (3 vol.). Brugis 1926. T. III, pars 1.

Milasch Nicodemus Dr, Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche. 2 Aufl. Mostar 1905.

Morino, Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica. Venezia MDCCCXLIII, Vol. 22.

Ottaviani Alaphridus, Sac., Institutiones iuris publici ecclesiastici. Romae (2 vol.) — vol. 1.

Philipps Georg, Kirchenrecht. 3 Aufl. Regensburg 1857, B. II.

A. Schelstrate Emanuelis, Antiquitas Ecclesiae dissertationibus, monumentis ac notis illustrata (2 vol.). Romae MDCXCVII.

Tanqueray Ad., Synopsis Theologiae Dogmaticae Fundamental. Parisiis-Tornaci-Romae 1927.

Thomassinus Ludovicus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina circa beneficia et beneficiarios (3 vol.). Parisiis MDCXCI. Pars I et III.

Vering Friedrich H. Dr., Lehrbuch des katholischen, orientalischen und protestantischen Kirchenrechts. 3 Aufl. Freiburg im Breisgau 1893.

Vidal Petrus P., S. J., Institutiones iuris romani. Prati 1917.

Walter Ferdinand, Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Konfessionen. 8 Aufl. Bonn 1839.

Von Zhisman Jos. Dr., 1) Das Stifterrecht (τὸ κληρονομικὸν δίκαιον) in der morgenländischen Kirche. Wien 1888; — 2) Die Synoden und die Episkopalämter in der morgenländischen Kirche. Wien 1867.

PRAECIPUA SIGLA:

Ap. c. = Apostolorum canones (Κάνονες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων).

Ar. = Aristenus.

Bals. = Balsamon.

Bev. I, 20 = Beveregius, Συνοδικόν, t. I, p. 20.

Const. Ap. = Constitutiones SS. Apostolorum (Διαταγαὶ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων).

Const. eccl. coll. = Constitutionum ecclesiasticarum collectio (Τῶν ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων συλλογή).

Nom. 12, 2 = Nomocanon tit. 12, cap. 2.

Ник. = Никодимъ (Nicodemus).

Pr. I, 20 = Правила (Pravila) t I, p. 20.

P. I, 450 = Pitra, Iuris eccl. Graec. historia et monumenta, t. I, p. 450.

R. P.-S. III, 372 = Ράλλης καὶ Πότλης, Σύνταγμα, t. III, p. 372. Canones conciliorum citabuntur hoc modo, quod nomen concilii numero canonis anteponetur, e. g. Ant. c. 9 = concilii Antiocheni canon 9.

Partes Corporis iuris civilis citabuntur sequente modo:

Inst. = Institutiones, Dig. = Digesta, Cod. = Codex, Nov. = Novellae et postea sequentur indicationes libri, tituli, legis, paragraphi.

MG = Migne, Patrologia Graeca.

ML = Migne, Patrologia Latina.

I. Potestas episcoporum in bona ecclesiae temporalia in Oriente novem primis saeculis.

Antequam ad explicationem potestatis episcoporum in bona ecclesiae temporalia accedemus, praemittenda sunt quaedam de iure ecclesiae bona temporalia acquirendi, possidendi ac administrandi, de bonorum ecclesiae temporalium notione, divisione et historia ac de subiecto dominii bonorum ecclesiae temporalium.

§ 1. Ius ecclesiae bona temporalia acquirendi, possidendi atque administrandi.

Ecclesia ab ipso suo exordio ex divina institutione societas perfecta est¹⁾. Qua talis habet ius proprium, nativum et ab omni potestate civili independens acquirendi, possidendi atque administrandi omnia media, quae ipsi ad finem suum consequendum necessaria sunt. Inter talia media adnumerantur quoque bona temporalia, quae ecclesiae ad cultum divinum celebrandum, ministros ecclesiae sustentandos et opera fidei propagandae et charitatis exercendae inservire debent. Ecclesia igitur ex divina institutione ab ipso suo exordio habebat ius proprium, nativum et ab omni potestate civili independens bona temporalia acquirendi, possidendi et administrandi²⁾.

Hoc ius ecclesiae divinus eius Institutor suo exemplo docuit, qui collegio apostolorum constituto apostolis bona communia esse voluit et loculos cum pecunia a fidelibus oblata habebat³⁾, ex qua ad apostolos et discipulos sustentandos et esurientes et pauperes sublevandos dispensabat⁴⁾. Quod exemplum secuti sunt apostoli, qui pretium domorum et agrorum a christianis oblatum in commune aerarium primae communitatis christianae accipiebant et prout cuique opus erat sua autocritate dispensabant⁵⁾, videlicet ad eleemosynas elariegndas, viduas alendas, ad media cultus divini paranda⁶⁾; apostolus autem Paulus voluntatem Domini esse docuit, ut fideles nedum expensis

¹⁾ Cf. Ottaviani Alaphridus, sac., Institutiones iuris publici ecclesiastici. Romae, n. 89, 90; n. 98—107; Cappello Felice M., S. J., Summa iuris publici ecclesiastici. Romae 1928, n. 122.

²⁾ Cf. Ottaviani, op. cit. n. 198—200; Cappello, op. cit. n. 428, 432, 434.

³⁾ Jo. 12, 6; 13, 29.

⁴⁾ Cf. Marc. 6, 37; Luc. 9, 13; Jo. 4, 8.

⁵⁾ Act. 4, 34; 2, 44, 45.

⁶⁾ Act. 2, 46.

cultus, sed etiam sustentationi ministrorum suis oblationibus providerent¹⁾).

Haec exempla et doctrinam Christi et apostolorum, quae ius ecclesiae bona temporalia acquirendi, possidendi et administrandi clare demonstrant, ecclesia saeculis posterioribus secuta est. Si autem tempore persecutionum primorum saeculorum status ius ecclesiae bona temporalia acquirendi, possidendi et administrandi non agnovit, hoc nequaquam significat ecclesiam hoc ius non habuisse, cum nulla potestas humana ius divinum, ex quo ecclesiae potestas bona temporalia acquirendi et possidendi et administrandi compete-
tebat et competit, tollere potest, sed tantummodo laesionem istius iuris ecclesiae proprii, nativi et independentis a statu factam demonstrat. Hoc nobis ante oculos tenendum erit, cum de subiecto domini bonorum ecclesiae temporalium dicendum erit.

§ 2. Bona ecclesiae temporalia decem primis saeculis.

1. Res iuris divini in iure Romano, legislatione Iustiniana et iure Byzantino. In iure Romano res dividebantur in duas praecipuas classes: 1) res iuris divini et 2) res iuris humani. Res iuris divini subdividebantur in: a) res sacras, e. g. templa, quae populi vel senatus consulto et consecratione a pontifice vel tempore imperii Romani a principe facta ad cultum religiosum destinabantur, b) res religiosas, e. g. coemeteria et monumenta, et c) res sanctas, e. g. muri et portae²⁾. Haec divisio rerum in res iuris divini (πράγματα θείου δικαίου) et res iuris humani (πράγματα δικαίου ἀνθρωπίνου) etiam in legislatione Iustiniana et postea in iure Byzantino servata est, item cum subdivisione rerum iuris divini in tres partes: a) res sacras (πράγματα ἱερά), b) res religiosas (πράγματα ῥελιγιόσα) et c) res sanctas (πράγματα ἄγια)³⁾; solummodo singulae expressiones, quae in hac nostra quaestione — divisionis rerum — in iure Romano inveniuntur, in legislatione Iustiniana et Basilicis secundum doctrinam christianam et spiritum christianum mutatae sunt⁴⁾.

¹⁾ 1 Cor. 9, 14: „Dominus ordinavit iis, qui Evangelium annuntiant, de Evangelio vivere“.

²⁾ Gai Inst. l. 2, §§ 2—8; cf. Zhisman, Das Stifterrecht. Wien 1888, p. 1

³⁾ Inst. l. 2, 1 §§ 7—10; Dig. l. 1, 8, 1; Basilica l. 46, 3, c. 1, 5, 7; Basilica l. 50, 3, 8; Basilica l. 30, 1, 5.

⁴⁾ Cf. Zhisman, op. cit. p. 1, n. 3; mutatum est e. g. expressio in Gai Inst. l. 2, § 4 „diis superis“ in „Deo“ in Inst. l. 2, 1, § 8.

Allata notio et divisio iuris divini in iure Romano etiam in collectionibus iuris canonici in genere acceptata est ita tamen, ut expressiones iuris Romani christianos conceptus repraesentabant et significabant et hoc modo canonisatae erant ¹⁾.

2. Notio et divisio bonorum ecclesiae temporalium in iure canonico orientali. Bona iuris divini in iure canonico orientali primis saeculis (usque ad saec. IV incl.) tum res Dominicae (πράγματα κυριακά) ²⁾, tum bona ecclesiastica (πράγματα ἐκκλησιαστικά) ³⁾ appellabantur; a saec. V nomen „bona ecclesiastica“ videtur esse stabilitum ⁴⁾.

Sub hoc nomine „bona ecclesiastica“ (πράγματα ἐκκλησιαστικά) comprehendebantur omnes istae res, quae ad cultum divinum celebrandum ⁵⁾, ministros ecclesiae sustentandos ⁶⁾, opera charitatis exercenda ⁷⁾ necessariae erant.

Ista bona dividebantur in: 1) res sacras (πράγματα ἱερά), quae exclusive ad cultum divinum destinatae erant (τὰ πρὸς θεϊαν λειτουργίαν ἀναγκαῖα) ⁸⁾ et publice ⁹⁾ ab episcopo vel presbytero ¹⁰⁾ consecratae

¹⁾ Cf. Zhisman, op. cit. p. 2.

²⁾ Ap. c. 40 (P. I, 21); Const. Ap. I. 2, 25 (P. I, 167); Ancyr. c. 15 (P. I, 446)

³⁾ Ap. c. 38 (P. I, 21); Ap. c. 41 (P. I, 22); Ant. c. 24, 25 (P. I, 464, 455).

⁴⁾ Carthag. c. 26 (R. P.-S. III, 372; in Bev. I, 551 canon 29!); Carthag. c. 33 (R. P.-S. III, 390; in Bev. I, 560 canon 36!).

⁵⁾ Cf. Ap. c. 3 (P. I, 14): „μὴ ἐξὸν ἔστω προσάγεσθαι τι ἕτερον πρὸς τὸ θυσιαστήριον ἢ ἔλαιον εἰς λυχνίαν καὶ θυμίαμα, ὡς καιρῷ τῆς ἁγίας προσφορᾶς“.

⁶⁾ Cf. Ap. c. 4 (P. I, 14): „Ἡ ἄλλη πᾶσα δὲ πῦρα εἰς οἶκον ἀποστέλλεσθαι ἀπαρχὴ τῷ ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὸ θυσιαστήριον. Δηλὸν δὲ ὡς ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἐπιμερίζουσι καὶ τοῖς διακόνοις καὶ τοῖς λοιποῖς κληρικοῖς“; Ap. c. 41 (P. I, 22); „μεταλαμβάνειν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν δεόντων (εἶγε δεῖτο) εἰς τὰς ἀναγκαῖας αὐτοῦ χρείας (sc. episcopus!)... ὁ γὰρ νόμος τοῦ Θεοῦ διετάξατο τοὺς τῷ θυσιαστηρίῳ προσδεδυμένους ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου τρέφεσθαι“; cf. Ant. c. 25 (P. I, 465).

⁷⁾ Ap. c. 41 (P. I, 22): „Προστάττομεν τὸν ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων... ὥστε κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν πάντα διοικεῖσθαι τοῖς δεομένοις“; Ap. c. 38 (P. I, 21): „Μὴ ἐξεῖναι δὲ αὐτῷ ἀφετερίζεσθαι τι ἐξ' αὐτῶν, ἢ συγγένει ἰδίους τὰ τοῦ Θεοῦ χαρίζεσθαι, εἰ δὲ πένητες εἴεν, ἐπιχορηγεῖτο ὡς πένησιν“; Ant. c. 25 (P. I, 465): „Ἐπίσκοπον ἔχειν τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων ἐξουσίαν, ὥστε αὐτὰ διοικεῖν εἰς πάντας δεομένους“.

⁸⁾ Nom. 2, 2 Auctarium (P. II, 498); cf. Zhisman, op. cit. p. 2; Vering, Lehrbuch des katholischen, orientalischen und protestantischen Kirchenrechts, p. 774, 775, 819; Milasch, op. cit. § 155.

⁹⁾ Nom. 2, 1: „Ἱερόν δὲ πρᾶγμα ἐστὶ τὸ ἀνιερωθὲν δημοσίῳ, τὰ γὰρ ἰδιωτικά οὐκ εἰσὶν ἱερά, ἀλλὰ βέβηλα“ (P. II, 485); cf. Bals. ἀπόκρ. 3 in R. P.-S, IV, 50; Dig. I. 1. 8, § 1.

¹⁰⁾ Nom. 2, 1 (P. II, 485): „Ἱερόν ἐστι τὸ ὀρθῶς διὰ τοῦ ἱερέως τῷ Θεῷ ἀνιερωμένον, ὡς οἱ ναοὶ καὶ τὰ σκεῆτα“; cf. Inst. I. 2, 1, §§ 7, 8.

vel benedictae erant; inde nominabantur res consecratae (πράγματα καθιερωμένα), e. g. ecclesia (ναός), altare (τὸ θυσιαστήριον), vel res benedictae (πράγματα ἡγιασμένα), e. g. vasa sacra (ἱερὰ σκεύη.)

2) res sanctas (πράγματα ἅγια, σάγκτα), quae ad sumptus pro cultu divino solvendo, ad cleri et ministrorum ecclesiasticorum sustentationem et ad omnia illa, quae cum fine ecclesiae connectuntur, necessaria sunt, e. g. agri, aedes, fundationes¹⁾.

Tum rebus sacris, tum rebus sanctis in iure civili certa privilegia agnita erant, e. g. exemptio a muneribus sordidis et extraordinariis, a quarta Falcidia, de quibus postea aliqua verba dicentur.

3) **Historia:** a) **Liberae oblationes, primitiae et decimae.** Primis saeculis bona ecclesiae temporalia acquirebantur ex liberis oblationibus fidelium, quae diversa obiecta, fructus et pecunias continebant²⁾. Ista bona erant praesertim mobilia, quia mobilia facilius conservari poterant a confiscatione ex parte gubernii pagani³⁾. In fontibus commemorantur primitiae (ἀπαρχαί) et decimae (δεκαταί), quas fideles ecclesiae dabant ad clerum sustentandum et pauperes, viduas, orphanos sublevandos; has primitias ac decimas dabant ecclesiae divitiora eiusdem membra libere — ex pietate, nullo titulo iuridico ad hoc obligata⁴⁾.

b) **Bona a fidelibus primis temporibus oblata.** Bona, quae fideles ecclesiae primis temporibus offerebant, dividi possunt secundum Ap. c. 3 et 4 in quattuor partes:

1) *vinum et panis*, scil. bona, quae ex Domini ordinatione ad sacrificium incruentum destinabantur et propterea in ecclesiam ad altare afferenda erant;

¹⁾ Bals. ἀπόκρ. 3 in R. P.-S. IV, 451: „Πάντα μὲν τὰ ἱερὰ ἅγια εἰσιν, οὐ πάντα δὲ τὰ ἅγια εἰσὶ καὶ ἱερὰ“; cf. Zhisman, op. cit. p. 3, 4; Vering, op. cit. p. 774, 775; Milasch, op. cit. § 155.

²⁾ Act. 4, 34; Const. Ap. l. 2, 25; 7, 29; 8, 30, 31, 40; Tertullianus, Apologeticus 39 (ML 1, 470): „modicam unusquisque stipem menstrua die *vel cum vellet*, et si modo possit, apponit; nam *nemo compellitur*, sed sponte confert. Haec quasi deposita pietatis sunt“; cf. Iustinus, Apologia l. 1, c. 67 (MG 6, 429—430).

³⁾ Cf. Cappello, op. cit. n. 425; Coronata, Institutiones iuris canonici. Vol. II. De Rebus. Taurini MCMXXXI, n. 1037; Ottaviani, op. cit. t. I, p. 403 cum nota 18; Vering, op. cit. p. 759.

⁴⁾ Const. Ap. 2, 25; l. 7, 29, 8, 30; Origenes, Hom. 11 in Num. c. 5 (MG 12, 650); Cyprianus, De unitate Ecclesiae c. 26 (ML 4, 518); Milasch, op. cit. § 159.

2) *oleum et incensum* (έλαιον και θυμίαμα), quae ad luminaria ecclesiastica et functiones durante oblatione sancta destinabantur et propterea in ecclesiam afferebantur;

3) *novae spicae et uva* (νέοι χιῶροι και σταφυλή) afferebantur sacerdoti in ecclesia tamquam primitiae fructuum; ipsa debebant offerri tempore opportuno (τῷ καιρῷ τῷ δέοντι) seu matura¹⁾;

4) *omnis alius fructus*, scil. mel, lac, aves, animalia, legumina — pro vino sicera²⁾ (μέλι, γάλα, ὄρνεις, ζῶα, βοῶρια, ἀντι τοῦ οἴνου σίκερα) tamquam primitiae et omnia cetera bona in domum episcopi vel presbyterorum mitti debebant (Ap. c. 4) et sub poena depositionis pro episcopo vel presbyteris in ecclesia ab eisdem accipi prohibebantur (Ap. c. 3) ad abusum impediendum, ne haec bona ad altare ad sacrificium inferantur.

Tractu temporis dabantur ecclesiae bona quoque immobilia et quidem tempore iam ante Constantinum M.; de qua re testatur — quoad tempus ante Constantinum lex Constantina, qua Constantinus ecclesiis domos, possessiones, agros, hortos, quibus ecclesiae a persecutoribus spoliatae erant, restitui iubet³⁾, quoad tempus autem post Constantinum Ant. (a. 341) c. 25, qui de fructibus agrorum ad sumptus ecclesiasticos solvendos inservientibus loquitur⁴⁾.

c) *Oblationes ex parte status*. Pace tempore Constantini M. consecuta ecclesiae bona non solum ex parte fidelium offerebantur, sed etiam ex parte status sic dictae annonae (σιτηρέσια) obveniebant, quae ex tributis singularum civitatum in frumento proveniebant et ecclesiis a statu ad clerum sustentandum distribuebantur⁵⁾.

¹⁾ Cf. Bals. et Zon. in Ap. c. 3 et 4 in Bev. I, 2.

²⁾ sicera — est quidquid praeter vinum facit ebrietatem; — Bals. et Zon. in Ap. c. 3 et 4 in Bev. I, 2.

³⁾ Eusebius, De vita Constantini I, 2, 39 (MG 20, 1016): „Ἀπαντα δὴ ὅσα ταῖς Ἐκκλησίαις προσήκειν ὀρθῶς ἂν φανεῖν, εἴτ' οἰκίαι τὸ κτήμα τυγχάνοιεν, εἴτ' ἀγροίτινες καὶ κῆποι, εἴθ' ὅποια δὴ ποτε ἑτερά τινα, ὁδὸν τῶν εἰς τὴν δεσποτείαν ἐλαττομένου δικαίου, ἀλλ' ἀκέραιων πάντων μενόντων ἀποκαθίστασθαι προστάττομεν“. Cf. Thomas sinus, Vetus et nova Ecclesiae disciplina, p. lii, l. 1, 3. Cf. Edictum Licinii in Lactantius, De mortibus persecutorum (ML 7, 269—270), in quo legitur: „Et quoniam christi ni non ea loca tantum, ad quae convenire consueverunt, sed alia etiam habuisse noscuntur, ad ius corporis eorum, non hominum singulorum pertinentia, ea omnia lege, qua superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam iisdem christianis, id est corpori et conventiculis eorum reddi iubebis“; cf. Auctores citati et loca pag. 275, n. 4.

⁴⁾ Ant. c. 25 (P. I, 455); „...μεταβάλλοι δὲ τὰ πράγματα εἰς οἰκίαν αὐτοῦ χρείας καὶ τοὺς πόρους τῆς ἐκκλησίας ἢ τοὺς τῶν ἀγρῶν καρποὺς μὴ μετὰ γνώμης τῶν πρεσβυτέρων ἢ τῶν διακόνων χειρίζοι“.

⁵⁾ Sozomenus, Hist. Eccl. I, 5, 5 (MG 67, 1227) narratur de imp. Iuliano:

d) **Modi acquirendi bona ecclesiae temporalia post Constantinum.**

Pace consecuta ecclesia bona omnibus modis acquirere poterat, qui in legislatione civili tamquam modi acquirendi agniti erant, nempe per actus mortis causa (ex testamento — ἐκ τῆς διαθήκης, ab intestato ἐκ ἀδιαθέτου, per legata ad pias causas — ληγάτα εἰς εὐσεβεῖς αἰτίας) et actus inter vivos donatio — δωρεά, emptio — ἀγορασία, usucapio, praescriptio longi temporis — χρονία, χρήσις, παραγραφή¹⁾.

A tempore Constantini possessio ecclesiae et eius dominium in bona possessa non solum protegebatur sicut unaquaeque privata possessio legitime acquisita, sed etiam ab imperatoribus ecclesiae addictis privilegiis donata sunt, e. g. eximebantur a muneribus sordidis et extraordinariis ac tributis ex lucro²⁾ nec non a quarta Falcidia³⁾, si hereditas vel legatum ad captivos redimendos vel pauperes sublevandos ecclesiae relicta erant.

Bona igitur temporalia ecclesiae proveniebant ex liberis oblationibus, primitiis et decimis, quae praecipuum fontem bonorum ecclesiae temporalium tempore ante Constantinum constituebant; postea, pace consecuta, ecclesia acquirebat tum bona mobilia tum bona immobilia, quae ecclesiae sive a fidelibus sive a statu quoque modo a lege civili recognito in dominium tradebantur.

„κληρικούς μέντοι πάσαν ἀτέλειαν καὶ τιμὴν καὶ τὰ σκευήματα ἀφείλετο Κωνσταντίνου. Ἦνίκα γὰρ Κωνσταντίνος τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν διέταξε πράγματα, ἐκ τῶν ἐκάστης πόλεως φόρων τὰ ἀρκοῦντα πρὸς παρασκευὴν ἐπιτηδείων ἀπένειμε ταῖς πανταχοῦ κλήροις, καὶ νόμῳ τοῦτο ἐκράτουν, ὡς καὶ νῦν κρατεῖ, ἐξ ὅθεν τέθνηκεν Ἰουλιανός, ἐπιμελῶς φυλαττόμενος“; cf. Theodoretus, Eccl. Hist. l. 44 (MG. 80, 1229), ubi de imp. Ioviano dicitur, quod ipse legem tulit, qua certum numerum frumenti ecclesiis reddi iussit, quem Constantinus M. assignaverat „τοῦ σίτου τὴν ὄνταξιν ἀποδοθῆναι ταῖς ἐκκλησίαις κελεύσας, ἦν ὁ μέγας Κωνσταντίνος ἀπενείμειν“; cf. Cod. l. 1, 2, 14; cf. Nov. 7, 8.

¹⁾ Cf. Inst. l. 2, 7 pr.; Basilica l. 47, 1 et 3; Dig. l. 39, 5, 1; Basilica l. 48, 1, 1 Dig. l. 41, 3, 3; Basilica l. 3, 3; Milasch, op. cit. § 159 (p. 528 sqq).

²⁾ Const. eccl. coll. l. 3, 3 (MG. 138, 1316): „Πάσης ῥυπαρᾶς λειτουργίας ἐκστραορδιναρίας διαγραφῆς καὶ λουκρατίβων βάρους ἔστωσαν ἀτέλεις αἱ ἐκκλησίαι, μόναις ὑποκείμενοι ὀδοστροφίαις καὶ γεφυροποιείαις“; cf. Cod. Theod. l. 11, 15 16, 18, 21; l. 16, 3, 34, 40.

³⁾ Quarta Falcidia erat quarta pars hereditatis oneratae, quae ex lege Falcidia heredi relinquenda erat, ne heres hereditatem respueret, sicut tempore legi anteriore accidere solebat in casibus hereditatis oneratae, ex qua heredi potius sollicitudo, quam emolumentum aliquod obveniebat (cf. Inst. l. 2, 22; Vidal Petrus P., S. J. Institutiones iuris romani. Prati 1917, p. 594, 595). Ex Cod. l. 1, 3, 43 non habebatur ulla ratio quartae Falcidiae, quando hereditas vel legatum ecclesiae ad captivos redimendos vel pauperes sublevandos relicta erant (cf. Nov. 131, c. 12).

§ 3. Subiectum iuris proprietatis (dominii) bonorum ecclesiae temporalium.

1. **Notio iuris proprietatis.** Antequam quaestionem de subiecto domini bonorum ecclesiae temporalium resolvemus, ad quaestionem melius perspicendam notio iuris proprietatis (dominii) adducenda est.

Quidnam est ius proprietatis? „Ius proprietatis (dominium, proprietas) est ius reale, vi cuius quis (dominus, proprietarius) de re corporali immediate et independenter disponere potest ad eius usum, nisi per accidens aut iure alterius aut lege prohibeatur“¹⁾. Iure alterius limitatur potestas proprietarii libere disponendi de re, e. g. in casu servitutis in agro domini constitutae. Lex quoque decernit limites, intra quos ius proprietatis a domino exerceri potest, ne ex exercitio iuris proprietarii utilitas publica aut aequalitas naturalis damnum patiantur, e. g. prohibitio alienationis bonorum immobilium ecclesiae tum in iure canonico tum etiam in iure civili²⁾.

„In iure proprietatis continentur: a) ius utendi, fruendi seu ius disponendi de re ad omnem eius usum et percipiendi ex ipsa omnes proventus, salva rei substantia; b) ius disponendi, seu habendi supra rem illam physicam potestatem, quae est conditio necessaria ad plenum exercitium iuris utendi, fruendi et disponendi de substantia“³⁾.

Qualitates principales istius iuris proprietatis sunt, quod est: a) ius absolutum domini de re pro lubitu disponendi b) ius exclusivum seu potestas alium quemcumque arcere ab usu rei; c) perpetuum et irrevocabile ita, ut semel acquisitum cessare non potest ex facto alterius contra voluntatem domini⁴⁾.

2. **Cui in ecclesia novem primis saeculis ius proprietatis competebat, seu quis erat tunc subiectum domini bonorum temporalium.** Notione iuris proprietatis praemissa nunc nobis videndum est, quis in ecclesia subiectum domini bonorum temporalium novem primis saeculis erat. Quod ecclesia in genere ab ipso suo exordio ius habuit bona temporalia acquirere, possidere et administrare, iam monuimus superius in § 1 huius primae partis dissertationis; sed nomen ecclesiae adhiberi potest pro ecclesia universali tamquam persona morali vel

1) Vidal, op. cit. p. 190.

2) Cf. Carthag. c. 26 (R.-P.-S. III, p. 372); Carthag. 33 (R. P. - S. III, p. 390); Nic. II, c. 12 (P. II, 114); Nov. 7, c. 1; Cod. 1, 2, 14.

3) Vidal, op. cit. p. 190.

4) Cf. sub. n. 3.

lari, scil. „pro particulari qualibet portione fidelium christianorum peculiari vinculo inter se coniunctorum sub regimine alicuius ecclesiastici praelati“¹⁾, cuiusmodi sunt imprimis dioeceses (eparchiae). Sub nomine autem „bona ecclesiae temporalia“ sensu generali adhibito comprehendi possunt etiam bona temporalia diversorum institutorum, quae ab auctoritate ecclesiastica constituta vel saltem approbata et personalitate iuridica donata ad finem ecclesiae consequendum collaborant, ut sunt monasteria et diversa instituta charitativa. Nunc quaeritur, quisnam eorum subiectum domini bonorum ecclesiae temporalium esset, utrum ecclesia universalis subiectum domini omnium bonorum temporalium, quae ubicunque invenirentur et ad ecclesiam pertinerent, esset, an potius unaquaeque ecclesia particularis et unumquodque institutum ecclesiasticum personalitate iuridica ab auctoritate ecclesiastica donatum?

a) *Opinio auctorum.* Auctores non erant concordēs in hac quaestione²⁾. Philipps³⁾ et Vering⁴⁾ affirmabant ecclesiam univer-

¹⁾ Cf. Maroto, *Institutiones iuris canonici. Romae-Barcinone MCMCIX, t. 2, fasciculus 1, p. 744.*

²⁾ Notandum est agi de iure canonico ecclesiae orientalis antiquae (novem prioribus saeculis). In iure autem canonico ecclesiae occidentalis hodierno et ex ipsa rei natura ecclesiae orientalis unitae haec quaestio nunc omnino resoluta est in Codice Iuris Canonici c. 1499 § 2: „Dominium bonorum sub suprema auctoritate Sedis Apostolicae ad eam pertinent moralem personam, quae eadem bona legitime acquisiverit“, quo omnis persona moralis in ecclesia tamquam subiectum iuris proprietarii (dominii) bonorum temporalium agnoscitur, salvo iure supremo iurisdictionis Romani Pontificis, cui altum dominium ratione suae universalis iurisdictionis, cui subsunt personae morales particulares, tum in scopo suo ac toto regimine suo, tum in administratione bonorum, in bona ecclesiastica competit. — Cf. A. de Meester I. C. D., *Iuris canonici et iuris civilis compendium. Ed. 9, t. 3, pars 1. Brugis 1926, p. 377; Coronata, op. cit. n. 1039.*

³⁾ Philipps Georg, *Kirchenrecht. B. II, 3 Aufl. Regensburg 1857, p. 597: „Gott, Christus und somit durch Ihn Sein mystischer Leib, die Kirche (scil. universalis!) der wirkliche Eigentümer ist“ — „alle“ (dagegen) „kirchlichen Personen und Körperschaften, denen einzelne Bestandteile jenes Vermögens übergeben sind, nur als Verwalter desselben zu betrachten sind“. Principale argumentum huius sententiae desumitur ex eo, quod antiqui canones Apostolorum et conciliorum bona ecclesiae temporalia „τὰ τοῦ θεοῦ“ (Ap. c. 38), „τὰ κοινὰ“ (Ap. c. 40), „res Dominicae“ (Carthag. a. 397, c. 49), „res Deo sacratae“ (Nic. II, act. 7, c. 12) appellant, quae expressiones etiam apud ss. Patres inveniri possunt (cf. Philipps, op. cit. p. 593); sed hae expressiones potius *ex fine*, cui bona ecclesiae temporalia inservire debent, explicandae esse videntur, quam ex hoc, quod ipsae subiectum domini bonorum ecclesiae temporalium denotare debent. Hae expressiones significare videntur bona, quae ad *cultum* Dei, Christi destinata sunt et non hoc, quod Deus, Christus, Sua ecclesia proprietarii bonorum temporalium hoc sensu sunt, ut omnia alia independentia subiecta domini bonorum temporalium in ecclesia, scil. ecclesias particulares,*

salem fuisse subiectum iuris dominii bonorum ecclesiae temporalium, ceteras autem personas morales in ecclesia, quae singulas partes totius patrimonii ecclesiastici possidebant, fuisse solummodo administratores earundem ad instar singularum stationum fisci in iure Romano, quae, etiamsi in ambitu administrationis suae independentes essent, tamen membra unius fisci status erant.

Contrariam sententiam tenent Lehmkühl¹⁾, Milasch²⁾, Walter³⁾, qui antiquis canonibus et antiqua legislatione civili nixi ecclesias particulares et singula instituta ecclesiastica tamquam personas morales ut subiecta dominii bonorum ecclesiae temporalium considerant⁴⁾.

b) Resolutio quaestionis. Ultimam sententiam nostram facimus, nitendo Ant. cc. 24, 25, edicto Licinii a. 313, Nov. 9, Nov. 131, 13, Nov. 5, 4 et Nov. 120, 7 § 1. Ex notione iuris dominii superius sub n. 1 huius paragraphi allata vidimus subiecto iuris proprietarii tria praecipua iura competere, nempe: α) ius possidendi, seu habendi supra rem eam physicam potestatem, quae est necessaria conditio ad plenum exercitium duorum sequentium iurium; β) ius utendi fruendi seu ius disponendi de re ad omnem eius usum et percipiendi ex ipsa omnes proventus, salva rei substantia; γ) ius disponendi de ipsa rei substantia. Si haec tria iura secundum fontes

monasteria, instituta ecclesiastica excludant (cf. Lehmkühl, Das Kirchengut und sein Rechtsträger in „Stimmen aus Maria-Laach“ 1875, B. IX, p. 72, 73).

4) Vering Friedrich H. Dr., Lehrbuch des katholischen, orientalischen und protestantischen Kirchenrechts. 3 Aufl. Freiburg im Breisgau 1893, p. 764, 765: „Nach der historischen Entwicklung des kirchlichen Vermögensrechtes und vom Standpunkte der kirchlichen Verfassung und des kanonischen und gemeinen Rechtes aus muss man aber sagen: jedes einzelne kirchliche Institut, sei es eine Anstalt oder eine Korporation, erscheint nach aussen als Subjekt des kirchlichen Vermögens jedoch nicht als ein selbständiges, sondern so, dass es gleichsam einen für den speziellen kirchlichen Zweck bestimmten Zweig eine Art peculium profectitum des kirchlichen Gesamtvermögens bildet und dass man darum eigentlich der Gesamtkirche das Eigentum des kirchlichen Vermögens beizulegen hat. Eine Art Analogie bilden im römischen Rechte die einzelnen stationes fisci, welche selbständige Rechnungsstellen, aber doch alle nur Glieder des einen Staatfiscus waren“.

1) Lehmkühl Aug., S. J., Das Kirchengut und sein Rechtsträger — in „Stimmen aus Maria-Laach, 1875, B. VIII, p. 258—273; p. 431—442; 512—530; B. IX, p. 56—74 (praesertim B. IX, p. 59—70!).

2) Milasch Nicodemus Dr., Das Kirchenrecht der morgenländischen Kirche. Mostar 1905. 2 Aufl. p. 521.

3) Walter Ferdinand, Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Konfessionen. Bonn 1839, 8 Aufl. p. 482.

4) Haec sententia concordat cum c. 1492 § 2 C. I. C. pro ecclesia occidentali.

allatos ecclesiis particularibus tamquam personis moralibus per suos praelatos, item monasteriis et aliis institutis ecclesiasticis tamquam personis moralibus per suos superiores et administratores repraesentatis in bona temporalia competebant, tunc non erit dubitandum, quod iam novem primis saeculis in Oriente eadem personae morales subiecta iuris proprietarii bonorum temporalium habebantur.

Iam in Ant. cc. 24 et 25 haec tria iura ecclesiis particularibus satis clare asseruntur. Ant. c. 24 iubetur: „Manifesta vero sint, quae pertinere videntur ad ecclesiam cum notitia presbyterorum et diaconorum... ut agnoscant, nec ignorant quae sint ecclesiae propria“¹⁾; alio loco eiusdem canonis dicitur: „...quae ecclesiae sunt, eidem conserventur ecclesiae“²⁾. Ant. c. 25 dicitur: „Si autem et aliter accusetur episcopus aut presbyteri, qui cum ipso sunt, quod ea, quae pertinent ad ecclesiam, vel ex agris vel ex alia qualibet ecclesiastica facultate sibimet usurpent...“³⁾. In citatis praescriptis Ant. cc. 24, 25 iam satis clare asseritur ecclesiis competere ius bona temporalia possidendi. Quod autem in citatis praescriptis de ecclesiis particularibus agitur, hoc praescripto Ant. c. 24 apparet, quo etiam tum ius utendi fruendi rei temporalis ad omnem eius usum et percipiendi ex eadem omnes proventus tum ius disponendi de substantia rei continetur. In Ant. c. 24 de bonis temporalibus, quae ecclesiae servari debent, dicitur: „Quae etiam dispensanda sunt iudicio et potestate pontificis (episcopi), cui commissus est populus“⁴⁾. Iam vero episcopo non erat commissus populus totius ecclesiae universalis, sed solummodo alicuius determinati territorii seu fideles alicuius ecclesiae particularis. Ius igitur disponendi de rei proventibus atque de ipsa eiusdem substantia competebat episcopo tamquam repraesentanti ecclesiae particularis ut personae moralis.

Citata praescripta Ant. cc. 24, 25 demonstrant ecclesiis particularibus competiisse iura proprietatis (dominii) nempe: ius possi-

¹⁾ Ant. c. 24 (P. I, 464): „Φανερά δὲ εἶναι τὰ διαφέροντα τῇ ἐκκλησίᾳ...“ „μὴ ἀγνοεῖν, τίνα ποτὲ ἔστι τῆς ἐκκλησίας“.

²⁾ Idem canon (sub n. 1): „Τὰ μέντοι τῆς ἐκκλησίας, αὐτῇ φυλάττεσθαι“.

³⁾ Ant. c. 25 (P. I, 465): „ὡς τὰ τῇ ἐκκλησίᾳ διαφέροντα, ἦτοι ἐξ ἀγρῶν ἢ καὶ ἐξ ἑτέρας προφάσεως ἐκκλησιαστικῆς εἰς ἑαυτοὺς ἀποφερόμενο“.

⁴⁾ Ant. c. 24 (P. I, 464): „Ἄ καὶ διοικεῖσθαι προσήκει μετὰ κρίσεως καὶ ἐξουσίας τοῦ ἐπισκόπου τοῦ πεπιστευμένου πάντα λαόν“.

dendi res temporales, ius utendi fruendi rebus temporalibus et percipiendi proventus ex eisdem atque ius disponendi de earundem substantia; erant igitur ipsae subiecta domini bonorum temporalium. Iura proprietatis, quae ecclesiis particularibus tamquam personis moralibus competebant, ab representantibus earundem, nempe episcopis exercebantur.

Dicta confirmantur: edicto Licinii, quo iste bona ecclesiis tempore persecutionis rapta iisdem restitui iubet¹⁾; deinde Nov. 9, qua ratione dignitatis patriarchatus Romani in bona ecclesiarum ad eundem pertinentium praescriptio solummodo centum annorum ad-

¹⁾ Lactantius, De mort. persec. 48 (ML 7, 269, 270): „...quoniam iidem Christiani non ea loca tantum, ad quae convenire consueverunt, sed alia etiam habuisse noscuntur, ad *ius corporis eorum, id est ecclesiarum*, non hominum singulorum pertinentia, ea omnia lege, qua superius comprehendimus, citra ullam prorsus ambiguitatem vel controversiam hisdem Christianis, id est corpori et conventiculis eorum reddi iubebis“. Verumtamen hoc argumentum Vering, op. cit. p. 765 n. 3, infirmare conatur, dicendo imperatores Romanos intellexisse sub verbo „corpus Christianorum“ ecclesiam universalem „indem sie unter corpus Christianorum offenbar die Genossenschaft der Christen nur in der Weise verstanden, wie diese selbst es taten, die Kirche, die *allgemeine Kirche* mit ihren hierarchischen Obern und allen ihren Einrichtungen als organischen Gesamtkörper“. Quod autem vix admitti potest cum in citato edicto subito explicatur, quid sub verbis „*ad ius corporis eorum*“ intelligendum est, nempe: „*id est ecclesiarum*“; ergo non ecclesia universalis, sed ecclesiae particulares intelligendae sunt; iis bona a persecutoribus rapta restitui iubentur, cum sunt subiecta domini bonorum temporalium. Alio loco eiusdem notae et paginae cl. auctor affirmat ex locis, in quibus de restitutionibus bonorum singulis ecclesiis faciendis sermo est, concludi non posse, quod imperatores hoc modo ius proprietatis ecclesiis particularibus agnoverunt: „Aus den Stellen, in welchen die Kaiser nur von Zuwendungen an einzelne Kirchen reden, lässt sich auch keineswegs der Schluss ziehen, dass sie damit der einzelnen Kirche ein selbständiges Eigentum hätten beilegen und damit deren Eigenschaft als blosses untrennbares Glied des kirchlichen Gesamtorganismus hätten beseitigen wollen“. Sed cur singulis ecclesiis et non ecclesiae universali bona rapta restitui iubentur? Vix admitti potest apud imperatores imperii Romani, in quo iurisprudentia tam exulta erat, tanta confusio terminorum in legibus ab ipsis latis, ut ipsi in loco unius veri subiecti domini plura alia ponant et quidem tamquam subiecta domini, cum desit e. g. in citato edicto etiam minima nota, quae nobis indicare possit, quod bona singulis ecclesiis non tamquam subiectis domini, sed aliquo alio titulo restitui iuebantur. Citato loco in fine dicitur: „*Alle Aussprüche und Anordnungen des kanonischen Rechtes in betreff des Kirchengutes* sprechen für die Ansicht, dass die allgemeine Kirche als Subjekt des Kirchenvermögens angesehen werden muss“. Haec assertio, quod omnes antiqui canones testantur, quod ecclesia universalis tamquam subiectum domini bonorum temporalium considerari debet, est admodum generalis; praeterea ex allatis Ant. cc. 24 et 25 contrarium apparet.

mittitur¹⁾; si ecclesia universalis subiectum dominii bonorum temporalium esset, non explicatur, cur Nov. 9 de praescriptione 100 annorum tantummodo quoad bona ecclesiarum ad patriarchatum Romanum pertinentium loquitur et non quoad bona omnium patriarchatum seu totius ecclesiae catholicae; Nov. 131, 13 statuitur, ut omnia bona mobilia vel immobilia, quae episcopo, excepta successione in hereditatem ex testamento vel ab intestato usque ad quartum gradum consanguinitatis, post ordinationem episcopalem obvenierunt, post ipsius obitum in proprietatem ecclesiae, cui praeerat, transeant; statutum hoc extensum est etiam ad administratores institutorum ecclesiasticorum²⁾, quod testatur etiam haec instituta tamquam personae morales subiecta dominii bonorum temporalium fuisse; non potest explicari, quomodo bona administratorum horum institutorum post ipsorum mortem in proprietatem „δεσποτεία“ istorum institutorum transire deberant, nisi ius possidendi ecclesiis particularibus appropriaretur; Nov. 5, 4 statuitur, ut bona, quae monachus in monasterium ingrediens secum habuit, in dominium monasterii transeant³⁾, si monachus in saeculum egrediatur; hoc tamen esset impossibile, nisi monasterium tamquam subiectum dominii bonorum temporalium agnitum esset; Nov. 120, 7 § 1, in qua sermo est de permutatione bonorum temporalium ecclesiarum particularium, diversorum institutorum nec non monasteriorum ad invicem atque de alienatione praediorum, quae ad eadem subiecta pertinent, ab eorundem administratoribus facienda⁴⁾. In facultate alie-

¹⁾ Nov. 9: „Habeat itaque vestra sanctitas hanc legem *catholicis totius occidentis ecclesiis* et in orientales partes propagandam *profuturam*, in quibus aliquid *sacrosanctae vestrae ecclesiae* possident“.

²⁾ Nov. 131, 13: „Καί εἴ τι τῶν τοιαύτων πραγμάτων μετὰ τελευτῆν αὐτῶν (sc. episcoporum!) εἰς τὴν αὐτῶν περιουσίαν μείνῃ, κελεβομεν τοῦτο τῇ δεσποτείᾳ τῶν ἁγιωτάτων ἐκκλησιῶν, ὧν τὴν ἱερωσύνην εἶχον, διαφέρειν“ et postea subiungitur „Ταῦτα δὲ ἅπαντα, ἅπερ εἰρήκαμεν περὶ τῶν πραγμάτων τῶν μετὰ τὴν ἐπισκοπὴν περιερχομένων εἰς τοὺς ὁσιωτάτους ἐπισκόπους, καὶ ἐπὶ τῶν εὐλαβεστάτων ὀρφανοτρόφων καὶ πτωχοτρόφων καὶ νοσοκόμων καὶ γεροντοκόμων καὶ ξενοδοχῶν καὶ πάντων τῶν ἄλλων διοικήτων τῶν σεβασμίων οἴκων κρατεῖν θεσπιζομεν ἐπὶ τοῖς πράγμασι τοῖς ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἰδίας διοικήσεως κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον εἰς αὐτοὺς περιερχομένους.“

³⁾ Nov. 5, 4: „ὅπόσα ἂν ἔχοι, ἥνικα εἰς τὸ μοναστήριον εἰσῆι, ταῦτα τῆς δεσποτείας ἔσται τοῦ μοναστηρίου καὶ ὁδὸν παντελῶς ἐξάξει“. Cf. Nov. 123, 38; Cod. 1, 3, 20.

⁴⁾ Nov. 120, 7 § 1: „εἴ δέ τις ἐκ τῶν εἰρημένων ἐδάγων οἰκῶν (sc. orphanotrophia, ptochia, nosocomia, xenodochia) τῶν τε ἐν τῇ βασιλίδι πόλει τῶν τε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὄντων (ἐξηρημένης τῆς ἁγιωτάτης μεγάλης ἐκκλησίας τῆς βασιλίδος πόλεως,) κτήσιν ἔχοι πολλοῖς δημοσίοις τελέσμασι βεβαρημένην, ἐξ ἧς ὁδμεμία εἰσάγεται πρόσδος τῷ εδαγεῖ οἴκῳ, ἄδειαν παρέχομεν τοῖς τοῦ αὐτοῦ εδαγοῦς οἴκου διοικηταῖς τὴν τοιαύτην κτήσιν ἐκποιεῖν“.

nandi bona continetur ius disponendi de substantia eorum, quod ius sine iure domini apud disponentem esset impossibile; si autem ecclesiae, diversa instituta et monasteria ius disponendi de substantia bonorum temporalium habebant, id est eadem bona permutare atque alienare, a fortiori habere debebant ius utendi fruendi iisdem bonis atque proventus omnes ex ipsis percipiendi. In ipsorum igitur potestate in bona temporalia omnia iura aderant, quae ius proprietatis constituunt. Propterea dicendum est ipsis ius proprietatis (dominii) in bona temporalia competiisse, ipsas subiecta domini bonorum temporalium fuisse.

c) Quid intelligendum sit sub nomine „ecclesia particularis“? Restat nobis explicandum quid intelligendum sit sub nomine „ecclesia particularis“; utrum sub hoc verbo ecclesia tantum episcopalis, an etiam paroecialis intelligenda sit?

Primis tribus saeculis vita ecclesiastica evolvebatur in civitate — in ecclesia episcopali; ecclesiae autem paroeciales aut nullae aut solummodo paucissimae erant ita, ut ecclesia episcopalis cum adiunctis eidem fidelibus ex vicinis pagis una persona moralis erat tum respectu vitae ecclesiasticae tum respectu possessionis bonorum temporalium¹⁾. Quam assertionem confirmat quoque haec circumstantia, quod in fontibus canonicis primorum saeculorum territorium episcopo subiectum parochia „παροιμία“ appellabatur²⁾. Haec conditio rerum per prima quattuor saecula durabat, in quibus bona temporalia ecclesiae episcopali dabantur et ab episcopo per presbyteros³⁾, postea autem per oeconomos⁴⁾, initio consuetudine inductos, denique Chalc. c. 26 expresse praeceptos ad necessarios usus ecclesiasticos, nempe ad sustentationem episcopi et cleri, ad necessitates ecclesiae et ad pauperes, viduas et orphanos sublevandos distribuebantur.

¹⁾ Iustinus, Apologia l. 1, 67 (MG 6, 429, 430): „Καὶ τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροῦς μερόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνελέουσιν γίνεται“. Cf. Thomassinus, *Vetus et nova Ecclesiae disciplina*, Parisiis MDCXCI, P. I, l. 2, 21 p. 287: „Quamobrem proxime accedit ad verum prioribus his saeculis tribus, Parochias in agris et urbe nullas, aut nonnisi paucissimas fuisse“. Cf. Lehmkuhl, op. cit. in „*Stimmen aus Maria-Laach*“ 1875, B. IX, p. 57, 58, et Walter, op. cit. p. 432.

²⁾ Ap. c. 14 (P. I, 16): „Ἐπίσκοπον μὴ ἐξεῖλαι καταλείψαντα τὴν ἑαυτοῦ παροιμίαν ἐτέρᾳ ἐπιτηδᾶν“; Ant. c. 9 (P. I, 562): „Ἐκαστον γὰρ ἐπίσκοπον ἐξουσίαν ἔχειν τῆς ἑαυτοῦ παροιμίας“. Cf. Anc. c. 13, 18; Ant. c. 18; cf § 1 introductionis huius dissertationis p. 264, n. 3.

³⁾ Cf. Ap. c. 4 (P. I, 14); Ap. c. 41 (P. I, 22).

⁴⁾ Cf. Chalc. c. 26 (P. I, 532).

Sed iam in fontibus canonicis saec. IV sermo est de ecclesiis ruralibus in vicis et de ecclesiis in exiguis civitatibus, pro quibus episcopi ordinari prohibentur, cum presbyteri sufficient¹⁾ ita, ut dicendum esse videtur parochias in hodierno sensu iam saec. IV initium habuisse²⁾. Hoc confirmatur testimonio Athanasii, qui in suo opere „Contra Arianos“ de presbyteris regionis Mareotis, ad ecclesiam Alexandrinam pertinentis refert, illos singillatim maximos vicos habere³⁾. Primum testimonium canonicum, ubi iam de parochiis rusticis expresse dicitur, habemus in Chalc. c. 17, quo statuitur, ut singularum ecclesiarum *parochiae rusticae* illis episcopis inconcussae maneant, qui eas retinere noscuntur et maxime, si easdem absque vi obtinentes per trecentium rexerunt⁴⁾. Ex hoc fonte concludere possumus ad existentiam parochiarum saec. V in vicis et urbibus, quae tractu temporis evolvebantur, in principio bona mobilia, postea bona quoque immobilia ad sustentationem cleri et necessitates ecclesiae solvendas acquirebant et denique subiecta dominii bonorum temporalium facta sunt⁵⁾. Hoc modo in territorio episcopo subiecto nova subiecta dominii bonorum temporalium exorta sunt, quae tamen sub respectu administrationis bonorum potestati inspectionis episcopi loci subiciebantur. Episcopus loci, cum non erat amplius immediatus repraesentans novorum subiectorum dominii bonorum temporalium, iam non poterat immediate de bonis eorundem disponere, etiamsi ipsi ratione suae potestatis episcopalis in territorium et omnia entia ecclesiastica, quae a potestate episcopi a superiore auctoritate ecclesiastica exempta non erant, inspectio in administrationem bonorum competeabat.

¹⁾ Sard. c. 6 (P. I, 472); „Μὴ εἶναι δὲ ἀπλῶς καθιστᾶν ἐπίσκοπον ἐν κώμῃ τινὶ ἢ βραχεῖα πόλει, ἢ τινὶ καὶ εἷς μόνος πρεσβύτερος ἐπαρκεῖ“; cf. Laod, c. 57 (P. I, 503).

²⁾ Thomassinus, op. cit. P. I, l. 2, 21, p. 292: „Ex antedictis ergo illud collige, rurales Parochias quarto tantum saeculo, nec ubique eodem tempore initium habuisse. Urbicas ruralibus antiquiores esse easque in maioribus tantum urbibus, in iisque Ecclesiis initio incruentum Ecclesiae sacrificium non offerri solitum“.

³⁾ Athanasius (295—373), Contra Arianos c. 85 (MG 25, 400): „Μαρεώθης, κατὰ προεῖπον, χώρα τῆς Ἀλεξανδρείας ἐστὶ, καὶ οὐδέποτε ἐν τῇ χώρᾳ γέγονεν ἐπίσκοπος οὐδὲ χωρεπίσκοπος· ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπισκόπῳ αἱ Ἐκκλησίαι πάσης τῆς χώρας ὑπόκεινται. Ἐκαστος δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἔχει τὰς ἰδίας κώμας μεγίστας, καὶ ἀριθμῷ δέκα ποδὶ καὶ πλέονας“.

⁴⁾ Chalc. c. 17 (P. I, 528): „Τὰς καθ' ἑκάστην ἐκκλησίαν ἀγροικικὰς παροικίας ἢ ἐγχωρίους μένειν ἀπαρασαλεύτους παρὰ τοῖς κατέχουσιν αὐτὰς ἐπισκόποις, καὶ μάλιστα εἰ τριάκοντα ἐτὶ χρόνον ταύτας ἀβιάστως διακατέχοντας ὠκονόμησαν“.

⁵⁾ Cf. Lehmkuhl, op. cit. in „Stimmen aus Maria-Laach“ 1875, B. IX, p. 57-58; Walter, op. cit. p. 432.

Itaque can. 17 Chalcedonensi innixii, concludimus episcopis a saec. V immediatam potestatem solummodo in bona ecclesiae cathedralis competere, non autem in bona ecclesiarum paroecialium, quae tamen tamquam entia ecclesiastica in territorio episcopo subiecto eiusdem potestati iurisdictionis, praesertim potestati inspectionis quoad administrationem bonorum subiciebantur.

Notare iuvat, quod tribus primis saeculis ecclesia, quando ipsa ab imperatoribus Romanis persecuta in foro civili tamquam persona iuridica iniuste agnita non erat¹⁾, in foro civili et quoad effectus civiles non poterat esse neque tamquam particularis neque tamquam universalis subiectum iuris — capax bona temporalia acquirendi, retinendi et administrandi. Propterea tantum pro foro interno episcopi tamquam personae privatae domini et repraesentantes bonorum temporalium ecclesiae habebantur²⁾. Pace ab ecclesia tempore Constantini M. consecuta hae difficultates quoad bona temporalia ab ecclesia possessa vel possidenda sublata sunt.

(Continuabitur)

¹⁾ Ecclesiae iuridica personalitas in foro civili iniuste agnita non erat, quia ecclesia, quae ex primis suis exordiis societas perfecta erat, a primis suis exordiis tamquam societas perfecta revera personalitatem iuridicam habebat; omnis enim societas proprie dicta vera persona moralis (iuridica) est. Cf. Cappello op. cit. p. 35—40, 54—56.

²⁾ Romae tempore A. Severi (222—235) collegia funeraticia instituta erant, quae in foro civili tamquam personae iuridicae agnoscebantur et a christianis tamquam subiecta bonorum temporalium ecclesiae habebantur, quae ab episcopis tamquam eorum praesidibus repraesentabantur. Cf. Vering, op. cit. p. 759; Ottaviani, op. cit. p. 403, n. 17; Cappello, op. cit. p. 425.

Вежа і дім Корнякта у Львові.

(V. Sičynskij — La tour et la maison de Corgnacte à Léopol)

Les plus précieux et les plus anciens des monuments de l'architecture Renaissance de la ville de Léopol — la tour et la maison de Corgnacte marquent une étape importante dans l'histoire de l'architecture ukrainienne, quand, de Léopol, la Renaissance italienne s'est répandue dans toute l'Ukraine.

La tour-clocher près de l'Église (Bratska) de la Mort de la très sainte Mère de Dieu a été bâtie en 1572 — 1578. Elle est une fondation d'un membre de la Confrérie Léopolienne (Stauropygie) — Constantin Corgnacte. L'étage supérieur et la coupole sont construits en 1695. Les gravures de 1591, 1609, 1617, 1638, 1696, 1697 et 1759 rendent possible de se représenter l'aspect originaire et le recouvrement de la tour.

L'analyse comparative du style du bâtiment révèle que la composition générale rappelle beaucoup le Campanile della Madonna dell' Orto et le Campanile S. Stephano à Venise, tandis que les détails (les profils des corniches etc) sont de l'ordre ionien en caractère du style de Palladio, peut être, suivant le manuel A. Pudrea Palladio, *Ignattro libri dell' architettura*, Venetia 1570. De même l'auteur de la tour Corgnacte, l'architecte Pietro di Barbona (mort en 1588 à Léopol) était originaire de la région de Pavie de la République vénitienne. C'est ainsi que la tour de Corgnacte à Léopol devient un des modèles de l'influence vénitienne assez remarquable dans des diverses branches de l'art Renaissance de l'Ukraine. D'ailleurs les formes de la tour assez originales, pures et à dessein tout simples rendent ce bâtiment un des plus beaux parmi les édifices de la Renaissance non seulement de Léopol mais aussi de tout l'Orient d'Europe, comme l'ont déjà dit beaucoup d'écrivains.

La maison de Corgnacte, le plus remarquable bâtiment de la Grand' place de Léopol, bâtie en 1573—1580, a appartenu plus tard

au roi Jean III Sobieski, et c'est alors qu'elle a reçu les sculptures baroques au-dessus de l'attique. Le plan du bâtiment — type Palazzo Madonna à Rome, les façades — en caractère Palazzo Avignonensi et Palazzo Pecora à Montepulciano.

L'origine donc du motif architectural de la maison de Cornacte indique la Toscane et l'Italie du Nord, et c'est pourquoi qu'il ne faut pas regarder (comme le faisait Łoziński) Pietro Barboni comme l'auteur de cette maison, mais plutôt son aide Paolo Romano.

З пам'яток архітектури старого Львова найбільш цінними для історії української архітектури є будови доби ренесансу. Правда, в столиці Галицької України збереглися і старші пам'ятки, але не в чистому свому вигляді. І так з доби візантійської і романської залишилися лише деякі фрагментарні частини, з доби готики — пам'ятки значно перебудовані або знов такі лише фрагменти.

Серед львівських ренесансових пам'яток визначне, якщо не виключне місце займають згадані в заголовку будови. Цінність їх полягає в тому, що є найстаршими ренесансовими будовами міста Львова, звідки поширюється ренесансове мистецтво по цілій Україні. Об'єднує ці будови не тільки час їх повстання, а також і спільний фундатор. Нарешті, вежа і дім Корнякта знаменують собою певні мистецькі й загалом культурні течії, що відігравали на Західній Україні велику роль, хоч ще й досі не тільки не знайшли справжньої оцінки, але навіть не були завважені.

Звертаємо спеціальну увагу передовсім на Корняктівську вежу-дзвіницю — сей шедевр будівельної умілости доби ренесансу не тільки Львова, але й цілої Східньої Європи. Любителі старовини, мистці, а то й дослідники писали про неї з захопленням, не жалуючи похвальних слів, надхнених висловів, але глибших і систематичних студій ще не маємо; зокрема не переведена стилістична аналіза архітектурних форм, в належній мірі не висвітлена провенієнція будови, а те, що намічено в формі гіпотез, не завжди має тверді підстави.

Цінність дотеперішньої літератури про вежу й дім Корнякта у Львові полягає найперше в розробленню історії будов. У сьому відношенню можемо відмітити праці Д. Зубрицького

І. Ходинецького, І. Шараневича, В. Лозинського, І. С. Зубрицького, Б. Януша і М. Голубця.

Історія Корняктівської вежі досить складна, неспокійна, повна різних пригод і катастроф. Заложення її припадає ще на 60-ті роки XVI ст. Знаємо, що в 1564 р. члени Успенського братства у Львові почали будувати біля щойно побудованої (первісної) Братської чи т. зв. „Волоської“ церкви св. Успення Пресв. Богородиці — вежу або „кимвалицю“. Згідно з літописом львівського братства, зложеним Денисом Зубрицьким¹⁾, старий братчик Давид Тома Русин дарував на будову вежі 3.500 зол. Називають також інших братчиків — Демида Красовського і Тому Волоса, що прислужилися своїм коштом до побудування вежі. Братство також зверталось до молдавського воєводи Олександра за допомогою, але, як свідчить лист воєводи з дня 15 вересня 1564 р.²⁾, він в сьому відмовив „за еже имами другое дѣло грижати“, обіцяючи одначе поміч в будучому. Будівничим вежі був Фелікс Трембич, котрий довів її до другого поверху.

В р. 1568, як то свідчать тогочасні судові акти, Давид Русин згодив іншого майстра — Петра Красовського до закінчення вежі. В слідуючому році завішено вже дзвін під іменем „Олександр“³⁾. Але в 1570 р. вежа, не доведена до кінця, завалилася — через непевність фундаменту. Її фундатор — Давид Тома Русин, на звістку про руїну вежі, вмер. Спричинився до руїни вежі мабуть перший архитект, що дав непевний фундамент, а не П. Красовський, що її лише докінчував. Се видно хоч би з того факту, що тому ж Красовському пізніше доручили були побудувати знамениту Трьохсвятительську каплицю при Братській церкві, яку він закінчив у 1590 р.

З року 1571 маємо звістки, що Братська церква погоріла разом зі всіма будовами на Руській вулиці. Відомо, що в 1571 р. був завішений дзвін, дарований кн. Корецьким, з написом „Туть звунь даль уляти князь Корецькийи Пану Богу къ чті и хвалѣ Божого аѣла“ [себто 1571 р.]⁴⁾. Сей дзвін перетоплено в 1855 р.

¹⁾ Денись Зубрицький, Лїтопись Львовскаго Ставропигійскаго Братства. Львів 1926, ст. 11.

²⁾ Юбилейное Изданіе въ память 300-лѣтняго основанія Львовскаго Ставропигійскаго Братства, т. I. Львів 1886, док. XVIII, ст. 16.

³⁾ Юбилейное Изданіе, ст. 8, прим. 10.

⁴⁾ Там само, ст. 19, прим. 4.

Вежу почали будувати наново в 1572 р. коштом братчика Константина Корнякта¹⁾, а закінчили щойно в 1578 р.²⁾, а може й дещо пізніше.

Константин Корнякт, по походженню Грек із Крети, народився у 1517 р., був довший час у Молдавії як високий урядовець при молдавському воєводі Олександрі, а в р. 1563 переселився до Львова, де займався торгівлею. Про нього відомо, що був діяльним і впливовим членом львівського браства та загалом належав до української частини львівського міщанства. Помер в 1603 р. на 86 році життя³⁾ і був похований у Братській церкві. В Ставропігії зберігся його портрет. Латинський підпис під портретом зясує нам м. ін. походження К. Корнякта і дату його смерті. В Братській церкві був також мармуровий пам'ятник К. Корняктові з його гербом, але в р. 1837 цілий пам'ятник розбили для вистелення підлоги церкви.

В 1576 р., підчас будови вежі, сталася пожежа, яка знищила головну церкву св. Успення.

В хроніці Зіморовича під роком 1578 читаємо про Корняктівську вежу таке: „Константин Корнякт вежу руську, піраміді подібну, способом йонським, коштом не малим — бо по середині будування упала — до кінця допровадив, а крім сього дзвоном крицевим голосною вчинив“⁴⁾. Сей найбільший дзвін, на імя „Кирило“, зберігся й до нині, але в перетопленому вигляді. Одначе будова дзвіниці докінчувалася і в пізніші роки. Відомо наприклад, що заходами К. Корнякта король Степан Баторій видав грамоту до уряду міста Львова, датовану у Вільні днем 28 травня 1580 р., в котрій забороняє перешкоджати в будові Братської церкви і дзвіниці. Про сю останню говориться: „turrim sive campanile... quod penes dictam ecclesiam aedificatum“⁵⁾.

Творцем вежі вважають Петра з Барбони, що іноді працював на спілку з Павлом Домінічі Римлянином (Paolo Romano).

Власне ці два архитекти були найвизначнішими майстрами доби ренесансу у Львові.

¹⁾ J. B. Zimogowicz, Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się. Lwów 1899, ст. 133.

²⁾ Д. Зубрицькій, Лѣтопись... ст. 11.

³⁾ Юбил. Изд., ст. 10.

⁴⁾ J. B. Zimogowicz, Pisma do dziejów Lwowa... ст. 139.

⁵⁾ Грамота короля, Юбил. Изд., т. I, ст. ф. W. Łoziński, Patrycyat i mieszczanstwo lwowskie XVI i XVII w. Львів 1912.

Міські акти іменують Петра Барбону — Pietro di Barbona, Petrus Borbon, Barbon Italus Murator¹⁾. Прозивали його у Львові також „Пудлем“, мабуть тому, що мав велике кучеряве волосся. Коли прибув до Львова, невідомо. Саме прізвисько вказує, що походив із Барбони в падуанській окрузі, себто з венецької республіки. Лозінський припускає, що до львівського цеху мулярів Петро Барбона не належав²⁾. Чи не першу звістку маємо про сього майстра з 1568 р. у реєстрі видатків на будову замку в Неполомуках, де „майстер Петро“ прикрасив деякі частини будови. Хоч треба мати на увазі, що львівські акти кінця XVI ст. згадують аж чотирьох майстрів — Петрів.

Відомо, що Петро Барбона виконував на спілку з Павлом Римлянином якісь праці у Вірменській катедрі у Львові, правдоподібно робили вони аркаду перед катедрою та інші ренесансові додатки цієї византійсько-готичної будови. Маємо також звістку, що Петро Барбона з тим же спілником купує в 1587 р. будинок у Львові³⁾.

Петро Барбона помер у Львові в 1588 р. у власному будинку на Краківській вулиці. У своєму заповіті з тогож року у вступі говорить, що мав спілку (*coniunctam societatem*) з Павлом Римлянином у будівельних підприємствах (*ex parte communi artificii et laboris*) і що отримав у цілости свою половину, але що Павлови належить до цілої половини ще 74 зол., котрі в присутности свідків сплачує, а присутний при акті Павло його квітує. Далі, в заповіті говорить, що спільно з Павлом Римлянином копав камінь (*conduxisse montem*) в добрах львівського старости Миколи Гербурта і чинш за перший рік виужитковування каменолому вирівнав; разом з Павлом і коштом Томаша Альберті будовав криницю (*structuram fontanae*), а наприкінці перераховує, хто йому винен гроші, і між тими вказує на Константина Корнякта, котрий винен йому „70 фл. а навіть і більше (*florenos 70 et plus*)“⁴⁾. Важно відмітити, що всі праці у львівському братстві по смерті Петра Барбони переняв на себе Павло Римлянин. Зі школи Петра Барбони вийшов не тільки Павло Римлянин, але також і інший визначний львівський майстер — Амвросій Прихильний.

¹⁾ Acta Consul. з р. 1586, XII, ст. 363. За Лозінським, ст. 40.

²⁾ W. Łoziński, Sztuka Lwowska w XVI i XVII wieku. Львів 1898, ст.44.

³⁾ Acta Consul. з р. 1587, XII, ст. 993. За Лозінським, ст. 40.

⁴⁾ Liber Testamentorum, t. V, ст. 104 — 107. За Лозінським, ст. 45.

На підставі згадки про борг Константина Корнякта та спілки з Павлом Римлянином — Лозінський приходиться до згоди, що саме Петро Барбона побудував вежу і дім Корнякта. І дійсно, трудно припустити, щоби ці найвизначніші ренесансові будови Львова міг побудувати хтось інший крім цих двох названих майстрів — П. Барбони і П. Римлянина.

Стилістична аналіза будов, яку ми переведемо низше, також підтвердить думку, що творцем цих будов, особливо вежі, був саме Петро Барбона, що походив зі школи венецьких майстрів чи їм споріднених.

Дорогоцінним матеріалом для з'ясування первісного вигляду й первісних частин Корняктивської вежі служать печатки львівського братства і гравюри міста Львова та самої вежі XVII ст. До таких відомих досі трьох зображень додаємо ще чотири інші, які ми знайшли серед українських гравюр.

Найдавніше зображення Корняктивської вежі маємо на печатці львівського братства з 1591 р.¹⁾ [рис. 1], де вежа зарисована двохповерховою (партер і два поверхи) з перекриттям „піраміді подібним“, як се говорить хроніка Зіморовича під р. 1578²⁾. Знаємо також, що накриття вежі було бляшане³⁾. Значить, вигляд вежі тут представлено з часів закінчення будови, себто 1578 р.

Інший рисунок вежі маємо на друкарському знаку чи гербі львівського братства початку XVII ст., який вперше здибаємо у виданню братської друкарні „О воспитанію чадъ“, Львів 1609 р. Се останнє зображення подібної форми до попередньої печатки 1591 р. (рис. 1, 2), але на рисунку 1609 р. (рис. 2) виразно зарисовано ступінчасто пірамідальне (двохярусне) перекриття.

Поміж рр. 1591—1614 не було мабуть більшої будівельної праці, хіба що в рр. 1605—1607 і 1612 направляли дах вежі⁴⁾.

В році 1616 велика пожежа Львова нищить також і Корняктивську вежу. Зіморович, описуючи пожежу, говорить, що „руська вежа“, крита циновою бляхою, топилася і краплями падала до долу. Одначе велика шкода була заподіяна лише перекриттю вежі, яке і направлено в тому ж 1616 році коштом „пана Корнякта“, який дарував на сю ціль 100 золотих. З приводу цієї

¹⁾ Юбил. Изд., таб. XIII.

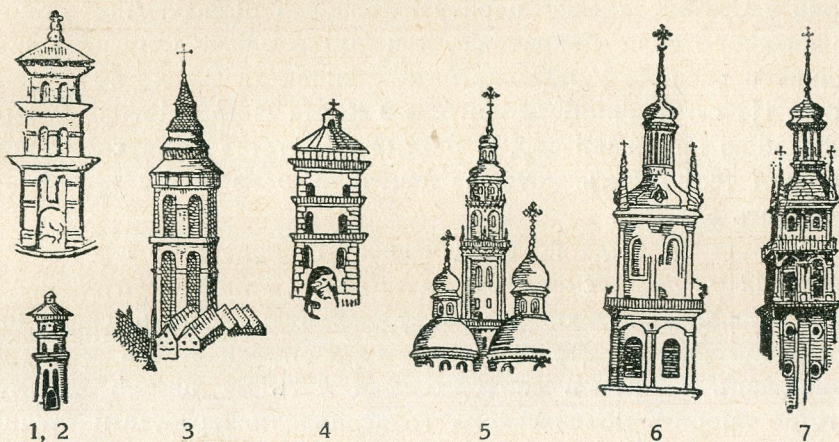
²⁾ В ориг.: „pyramidi conformem“ (J. B. Zimorowicz, Pisma... ст. 139).

³⁾ Юбил. Изд., ст. 15.

⁴⁾ Там само, ст. 15, прим. 7. Реєстр видатків братства.

праці в реєстрах братства згадуються видатки не тільки на „бляху, тертиці, гонтові цвяхи з Ярослава“, але також „платви“ — що власне вказує на значне пошкодження перекриття вежі деревляної конструкції. Вязання на дзвіниці і побиття даху бляхою виконував тесля Мартин, за що дістав 8 золотих¹⁾.

Правдоподібно сей вигляд вежі по напрямі 1616 р. ми бачимо на відомій гравюрі міста Львова 1617 року, що її виконував італійський інженер Аврелій Пассароті, репродукованій на мідеритині у знаменитому виданні Бравна і Гогенберга „Civitates

Рисунки вежі Корнякта зі старих гравюр: 1) з печатки львівського братства 1591 р., 2) на гербі (друкарському знаку) братства видання 1609 р., 3) з гравюри міста Львова 1617 р., 4) з дереворитного гербу братства, вид. 1638 р., 5) з деревориту Н. Зубрицького 1696 р., 6) з деревориту Н. Зубрицького 1697 р., 7) з мідериту Івана Филиповича 1799 р.

orbis terrarum“ (Coloniae 1617, том VI, після стор. 49)²⁾. На сій гравюрі Корняктівська вежа змальована досить докладно (рис 3) і, розуміється, красше ніж примітивні рисунки вежі на братських печатках 1591 і 1609 рр. або на деревориті в „Антольогіоні“, друкованім у Львові 1638 р. (рис. 4).

Перекриття вежі на мідериті 1617 р. (рис. 3) інтересне тим, що дає типову форму перекриття старих деревляних веж-дзвіниць і церков, поширених у свій час на Україні, особливо в західній її частині, а тепер збережених в архаїчних формах на Бойківщині³⁾. Не зайве відмітити, що таке ступіньчасто-пірамідальне

¹⁾ Юбил. Изд. ст. 15, прим. 7.

²⁾ Сим рідким виданням автор користувався в університетській бібліотеці Праги. Там же і виконав він копію деталі Корняктівської вежі (рис. 3).

³⁾ Див. спец. розвідку автора „Бойківське будівництво“, Львів 1927.

перекриття веж відоме було в центральній Європі, як се, наприклад, свідчить перекриття т. зв. „Зеленої брами“ (Zelená brána) в Пардубицях у Чехії¹⁾.

Дня 21 травня 1630 р. в 4 год. ночі — як кажуть рахункові книжки львівського братства²⁾ — „громъ срогий удариль тужь надъ звонами, въ муръ звоничный полночной стороны, тамъ запалиль посредь муру ганкры деревянные, а кудабы: того не знати; толко третого дня дымъ постерегши, тамъ муръ выламавши жератокъ уголя добыго, и водою угашено“. Той же грім ударив у Святоуспенську церкву і попсував образи. Але ушкодження скоро були направлені, так що в слідуючому році дня 16 січня посвячено Успенську церкву після її майже 40-літньої будови. На сю врочистість приїхав з Києва Петро Могила і привіз зі собою київський хор. З рахунків братства довідуємося, що київським „співачомъ, которые докучали о нагороду за спѣваніе, далемъ зл. 4“³⁾.

З листа братства до молдавського господаря, з дня 29 березня 1642 р., довідуємося, що братство має „пилную потребу до побитя церкви“ бляхою, „а шкodu великую терпиль склепеныя отъ непобитя“... „Также тыжь и вежа звонницы презъ погнителя вязаня подъ побитемъ верху, близка естъ ку шкодѣ“. Тому братство просить молдавського господаря пожертвувати гроші на побиття бляхою церкви й вежі. Яка відповідь була господаря і які праці були виконані у вежі, не знаємо.

Підчас облоги Львова Б. Хмельницьким в 1648 р. вежа, правдоподібно, була трохи ушкоджена. Знаємо, що дах вежі направлявся в 1665 р. Збереглася львівська гравюра облоги Львова 1648 р., але зображено тут Корняківську вежу, як і більшість будов, досить фантастично⁴⁾.

У вересні 1672 р., підчас облоги Львова Турками й гетьм. Петром Дорошенком, вежа була попсована гарматним вогнем, пізніше горить вежа у третє. В такому стані була вона аж до року 1695.

На зборах братства 17 травня 1695 р. вирішено через „значну руїну старожитньої Корняківської вежі“ — її репарувати „вед-

1) Sedlacek, Hradý a zamky, I. ст. 18.

2) Юбил. Изд. ст. 16.

3) Там. само, ст. 16, прим. 4, ст. лѣ, док. CXIV.

4) Фотографія з гравюри переходується в Историчному Музею міста Львова. Сю гравюру виконав Яндрій Недбалович у 1703 р. з сучасного малюнку, який не зберігся.

люг абрісу“ королівського будівничого Італійця Петра Бебера? Оригінал контракту братства з архитектом і рахунок видатків на закупно матеріялу — а саме золота на хрест — був у архіві Ставропігії¹⁾. Як свідчать ці документи, стару бляху з Корняктівської вежі відправлено возами „на Україну“ і там заміняно на нову, вагою 80 сотнарів²⁾.

У 1695 р. не тільки ремонтвано вежу, але надбудовано з цегли цілий поверх, увінчаний бароковою двохярусною банею. В такому вигляді бачимо її на двох дереворитах знаменитого українського гравера Никодима Зубрицького (1688—1724), що працював у Львові в рр. 1691—1702, а пізніше в Почаєві, Києві й Чернигові. Н. Зубрицький зарисовував вежу на деревориті „Успеніє Пречистої Богородиці“ на відворотній сторінці титулу „Учительного Євангелія“, виданого в Уневі в 1696 р. (рис. 5) і на деревориті 1697 р. тої самої назви в „Служебнику“, виданім у Львові в 1712 р. (рис. 6)³⁾.

У двох сих дереворитах бачимо значні ріжницї, а саме рисунок бані вежі 1696 р. (рис. 5) не має чотирьох обелісків на рогах вежі і сама форма бані відмінна від деревориту 1697 р. (рис. 6). Але опис пожежі 1779 р. ясно говорить про три обеліски („кольонки“ чи „вежечки“), які звалилися з вежі; також мідерит 1759 р. (рис. 7) зображує вежу подібної форми до деревориту Н. Зубрицького 1697 р. Отже дереворит Зубрицького 1696 р. (рис. 5) передає форми вежі лише в загальних, схематичних формах і з певними довільними змінами. Се цілком природно бачити саме в гравюрах Н. Зубрицького, котрий, беручи архитектурні мотиви з українських памяток, любив витворювати свою фантастичну атхитектуру, що завжди мала своєрідні риси українського стилю, хоч не виключене, що дереворит Н. Зубрицького у виданню 1696 р. (рис. 5) був виконаний ранійш як проєкт (чи по проєкту) перебудови. Дереворит тогож гравера 1697 р. (рис. 6) всетаки треба вважати досить точною зарисовкою вежі, що виходить уже з порівняння з іншою гравюрою 1759 р.

Ся остання гравюра-мідерит гравера Івана Филиповича уміщена в заголовку „Служебника“, друкованого у Львові в 1759 р. На ній докладно зображено цілу Братську церкву і Корняктівську вежу (рис. 7). Видатний львівський мідеритник Іван Филипович працював коло 1745—1763 р. і виконав крім

¹⁾ Юбил. Изд., ст. 16, прим. 7.

²⁾ Юбил. Изд.

³⁾ В. Січинський, Архитектура в стародруках. Л. 1925, т. XIX, ст. 16—17.

цілого ряду ілюстрацій і портретів також архітектурні зарисовки, як напр. внутрішній вигляд книгозбірні Залуських. Одна його гравюра є м.ін. в бердичівському виданню 1767 р.: „Ozdoba u obropa ukraińskich kraiów“¹⁾.

Підчас облоги Львова Шведами дня 28 серпня 1704 р. стріляниною був пошкоджений середній дзвін, котрий перетопив львівський людвисар Петро за ціну 324 зл. Інший дзвін був вилитий в 1656 р. теж львівським людвисарем Андрієм Франке²⁾.

В 1779 р. пожежа знову нищить Братську церкву й вежу. Згідно з „реляціями“, які описують цілу подію, виходить, що пожежа повстала від грому, котрий дня 23 квітня вдарив у середину бані вежі, від чого ціла баня згоріла, найбільший дзвін „Кирило“ (1578 р.) стопився, а „крыша, розогненная жарко, спадала на долъ вразъ съ колюмнами“³⁾. Далі докладно описується три „вежечки“ чи „колюмни“ (очевидно наріжні обеліски коло бані), як вони падали і які заподіяли шкоди. Одна з „вежечок“ упала на ставропигіальну будову й запалила бібліотеку „грецьких, руських і латинських книг“. Братство з нагоди пожежі писало до митрополита, що протягом трьох годин згоріла „оздоба міста і святинь у ньому“; шкоду оціювано на 300.000 зол. Але фактичне ушкодження вежі не було вже таке велике. Власне згоріла лише баня.

На зборах Ставропигії 1780 р. постановлено реставрувати вежу. Найперше покрито вежу провізоричним накриттям, а в р. 1784 перетоплено дзвін „Кирило“; перетопив його львівський людвисар Теодор Полянський. Баню відновлено щойно в рр. 1792—1795, як свідчить надпис на бані вежі, під доглядом державного архitekта фон-Круса (von Cruss) за ціну 4.200 зол. Сей архitekт старався привернути вежі давній вигляд після перебудови П. Бебера 1695 р. Оскільки можна судити по гравюрах Н. Зубрицького та І. Филиповича (рис. 6—7) ріжниця всетаки є значна: трохи відмінна форма бані над ліхтарем і особливо маківка, інші вікна в ліхтарі та іншої форми обеліски⁴⁾. В середині бу-

¹⁾ П. Попов, Матеріяли до словн. укр. граверів, Київ 1926. ст. 123.

²⁾ Юбил. Изд., ст. 18, прим. 3.

³⁾ Юбил. Изд., ст. 18.

⁴⁾ Відоме ще „відтворення“ первісного перекриття вежі Корнякта до пожежі 1779 року, вперше опубліковане у „Przyjacieł-u Ludu“ за 1837 р. і в праці Sas-Zubrzyck-oro „Utwór kształtu“ (Краків 1915, II). Одначе сей рисунок є в великій мірі довільний

дови ремонт не був переведений як слід і в такому стані вона доховалася й до нині.

З недавніх репарацій відомо, що в 1842 р. були пробиті двері з вівтарної апсиди Братської церкви до вежі (див. плян табл. I). Ремонтували вежу також в 1878 р. коштом 10.957 фл.

Плян дзвіниці квадратний (табл. I), розміром 5.16 мет., грубість мурів при землі 2.6 до 3.2 мет. Висота партеру від цоколя до першого гзимсу 14.5 м. Висота першого поверху — 16.20 м., другого (де були дзвони) — 9.90 м. і третього — 7.85 м. Баня з підбанником маківки (ліхтарем) — 11.55 м., хрест — 5.70 м. Висота цілої вежі до хреста 60.15 м., з хрестом — 65.85 м.¹⁾ Отже розмір вежі досить великий, але через те, що вежа побудована під горою (т. зв. Губернаторські вали під Замковою горою) — не робить вражіння дуже високої. Матеріал будови — тесаний камінь. Надбудова 1695 р. зложена з цегли і зверху отинкована.

Первісні частини вежі XVI ст., що складаються з партеру і двох поверхів (табл. I і II), мають незвичайно чітку і ясну композиційну цілість. Кожний поверх у повисному напрямку поділяється трьома пілястрами, поміж котрими заглиблюються ніші, у горі перекриті глухими арками. Бічні наріжні пілястри значно ширші від середніх, підкреслюючи тим тягаровий розподіл тектонічну рівновагу, підчас коли роля середніх пілястрів більше декоративна. Крім того в партері ці пілястри найширші, а в горішньому поверсі найтонші і найлекші. Тому поруч з конструктивною логічністю досягнуто мальовничої різноманітності в ритмічній повторності архітектурного мотиву. Низша частина — партер, як основа й підстава цілої будови, є низька, широка, в могутніх і монументальних формах, з грубими і простими гзимсами й пасками (табл. I і III). Перший поверх, найвисший з більш елегантними формами, розвиненою профільовкою деталей і широкими нішами, яких площа облегчена трьома ярусами (поверхами) вікон. Нарешті другий поверх зовсім легкий зі здрібнілими гзимсами і прикрасами та широкими вікнами-голосниками.

Сей ритмічний вислів і гармонія форм чисто ренесансового логічного, упорядкованого думання найшли у Корняктівській вежі найкрасше втілення і, можна сказати, найвисше досягнення. Після цієї будови ніякий інший архітектурний твір ренесансо-

¹⁾ І. С. Зубрицькій, Технічний очерк Ставропигійской церкви въ Львовѣ. Юбил. Изд., II, ст. 4.

вого Львова не може порівнатися такою чистотою і вишуканою простотою форм. Не приходиться вже казати, що надбудова Корняківської вежі кінця XVII ст. (табл. I) своєю безпокіною, претенсійною, несущільною формою порушує самозаглиблену, викінчену величавість і математичну ясність композиції первісного ренесансового твору¹⁾.

Щодо переведення порівнюючої стилістичної аналізи будови, то таку спробу зробив лише Лозінський. Він вказував, що ніби Корняківська вежа нагадує вежу San Spirito в Римі, яку, мовляв, Буркгардт називає „найшляхотнішою вежею відродження“²⁾. Найперше думка Буркгардта подана Лозінським не точно, бо сей німецький дослідник пише: „Цегляна вежа S. Spirito в Римі... є можливо(!) найшляхотнішою вежею (vielleicht der edelste Thurm) раннього (підкреслення наше — В. С.) ренесансу“³⁾. По друге, вежа при S. Spirito в Римі побудована в 1538 р.⁴⁾ не має більшої подібності з Корняківською вежею у Львові крім хіба того, що має по три пілястри, та й то дорійського ордену.

Нам пощастило знайти дві інші вежі, але в іншому мистецькому осередку, які дають значно більші подібності до нашої вежі та можливо стали для неї за первовзір, а саме — Campanile della Madonna dell'Orto і дзвіниця S. Stefano у Венеції. Найбільшу схожість дає перша вежа-дзвіниця, побудована в самому початку XVI ст.⁵⁾. Тут подаємо рисунок кампанілі dell'Orto (табл. II), викреслений в ортогональних проєкціях з деталями профільовки⁶⁾. Як бачимо, подібність з Корняківською вежею (табл. I) є значно більша, як із дзвіницею S. Spirito в Римі, але все таки ся подібність з нашою вежею є лише в загальній ідеї і композиції, тоді як пропорції, архітектурні форми й деталі

¹⁾ Іншого погляду є Лозінський і Ч. Тульє (C. Thullie, O kościołach lwowskich z czasów odrodzenia, Lwów 1913, ст. 12); для них Корняківська вежа лише з добудовою кінця XVII ст. становить закінчену, гармонійну цілість..

²⁾ W. Łoziński, Sztuka Lwowska, ст. 47.

³⁾ I. Burckhardt, Geschichte der Renaissance in Italien. Stuttgart 1878, ст. 142. Сю саму неточність Лозінського повторив і проф. Д. Антонович, Скорочений курс історії українського мистецтва. Прага 1923, ст. 77.

⁴⁾ F. Rayer, Die Renaissance-Architektur Italiens. Leipzig 1870, ст. 4, Taf. 5. Enciclopedia Italiana, T. VIII, 1930, ст. 592.

⁵⁾ P. Paolietti di Osvaldo, L'architettura e la scultura del rinascimento in Venezia. Venezia 1893, I, текст ст. 277, атлас II, т. 107; Durm, Die Baukunst der Renaissance in Italien. Stuttgart 1903, ст. 420—421.

⁶⁾ F. Zanotto, Le Fabbriche ei Monumenti Cospiceni di Venezia. Venezia 1858, т. II, 182—183.

Корняктивської вежі є зовсім відмінні, опрацьовані самостійно та скомпоновані безсумнівно з більшим відчуттям пропорції і гармонії та дають красше вражіння суцільного монументалізму. Тому мають рацію ті дослідники, що вважають Корняктивську вежу найрасшою вежею на цілому Сході Європи, чи як пишуть польські дослідники, „найкрасшою вежею на польських землях“.

Закінчення венецьких веж-дзвіниць є зовсім відмінне від нашої вежі. На кампанілі S. Stefano найвисший поверх закінчується восьмикутною формою і стіжковим дахом, на кампанілі dell'Orto — півокруглою банею. Ся остання залишилася в своєму первісному вигляді, як се свідчить гравюра Венеції 1593 р. з зарисованою кампанілею dell'Orto¹⁾. Деталі кампанілі dell'Orto (табл. II, літ. А—Н) не дають аналогій до Корняктивської вежі. А саме, наша вежа від основи аж до гори виведена дійсно „йонським способом“ — як се говорить хроніка Зіморовича, себто всі пропорції, профільовка, гзимси, паски — в йонському ордені чи штибі. Правда, в гзимсах 1 і 2 поверху є деякі примішки коринтського ордену, але незначні. Сей йонський орден у Корняктивській вежі виступає, розуміється, не в чистих клясичних формах — як взагалі у всіх будовах раннього і спілого ренесансу. В нашій будові відбилася найскорше „паладіянська“ відміна ренесансового мистецтва (т. зв. стиль Паладія). Се впливає вже з порівняння деталей відомого підручника архітектури Паладія, виданого в Венеції в 1570 р., у свій час поширеного в цілій Європі. Вкажемо, наприклад, на деякі деталі Корняктивської вежі (табл. II, літ. А, В, С), що мають аналогії з деталями і характером профільовки у Паладія²⁾. З існуючих будов Паладія можемо також вказати на Palazzo Chiericati (Museo Civico³⁾), де є подібна профільовка до гзимсу 2-го поверху Корняктивської вежі. Загалом стиль Паладія в нашій будові відбився найбільше — монументальні але не надто тяжкі маси, математична точність і ясність композиції, сувора й вишукана простота форм, уживання аркад, брак зайвих оздоб і додатків.

Не виключено, що будівничий Корняктивської вежі міг користатися підручником Паладія, що вийшов у 1570 р. в Венеції, тим біль-

¹⁾ G. Braun — F. Hogenbergius, Civitates orbis terrarum, т. I. Coloniae 1593, ст. 43, на гравюрі під чис. 96.

²⁾ A. Rudgia Palladio, Ignattro libri dell'architettura, Venetia 1570, част. I, ст. 28, ч. IV, ст. 48. Сим рідким стародруком користувався автор у бібліотеці Мистецько-Промислового Музею у Празі.

³⁾ C. Ricci, Baukunst und dekorative Plastik der Hoch-und Spätrenaissance in Italien. Stuttgart 1923, ст. 228.

ше, що Петро Барбона власне походив із венецької республіки.

Цікаво, що стиль Палядія у нас на Україні був досить відомий і улюблений також в пізніші часи. Свідомством цього може, наприклад, бути відомий палац П. Завадовського в Ляличах на Чернигівщині (1794—1795), що дає значну схожість у пляні, загальній композиції й деталях з будовою Палядія — Villa Rondana коло Віченци¹⁾, рисунок котрої (з деякими змінами) вміщений також у підручнику Палядія.

Знову ж надбудова Корняківської вежі кінця XVII ст. дуже нагадує дзвіницю-вежу (теж останній поверх) S. Giustina в Падуї²⁾.

Не можемо погодитися з твердженням проф. Д. Антоновича, що Корняківська вежа „таксамо вистилізована як і сама церква (Братська) і органічно з нею сполучена“³⁾. Навпаки, Корняківська вежа, на зразок італійських кампаніль, стоїть зовсім окремо від церкви, а вхід до неї пробито, як се згадувалось висше, лише в середині XIX ст. Відмінний також стиль — на вежі виразно йонський, тоді як церква виведена в стилі дорійському. Крім сих ріжниць класичного ордену є ріжници також загально стилістичні — мистецького напрямку і школи, так що можна цілком певно твердити, що ці дві будови створені ріжними будівничими.

Таким чином, походження архitekта-творця Корняківської вежі, порівнання з іншими ренесансовими пам'ятниками і нарешті деталі вежі — ведуть нас до венецької республіки XVI ст. з її мистецьким центром у Венеції. Ні численні будови Риму, ні розкішне і знане в цілій Європі фльорентійське мистецтво доби ренесансу не дають нам найменшого матеріалу до порівнання не тільки з вежею й домом Корнякта у Львові, але і з іншими архitekтурними пам'ятками ренесансового Львова. Се, розуміється, не випадок і не якабуть дрібничка. Зв'язки поміж Україною й Венецією чи венецькою республікою мали глибші господарські, торговельні, а навіть ідеологічні підстави. Сі венецькі впливи здибаємо крім архitekтури також в українському граверстві, а Корняківська вежа дає ще один доказ сих культурних зв'язків⁴⁾.

¹⁾ Див. P. Schubring, Die Kunst der Hoch-Renaissance in Italien. Berlin 1926, ст. 440 — порівн. з підручником Палядія: *Ignattro libri dell' architettura*, т. II, ст. 17

²⁾ W. von Bode, Italien. Berlin 1925, ст. 21.

³⁾ Д. Антонович, *Скорочений курс історії українського мистецтва*, ст. 77.

⁴⁾ Про венецькі мистецькі впливи див. також розвідку автора „Архitekтура міста Бардіва“. Львів 1932.

Другою будовою архitekта Петра Барбони вважають дім Корнякта у Львові. Ся найвизначніша будова на львівському Ринку своєю головною фасадом виходить на Ринок ч. 6, а другою фасадом на вул. Бляхарську під числом 10.

Відомо, що в р. 1573 львівський міщанин Мельхіор Газ продав свій старий мурований будинок Константинови Корняктові. На місці старого збуреного будинку, чи може на старій основі партерового дому, побудовано збережену досі палату К. Корнякта. Закінчено будову в р. 1590, про що говорить дата на порталі дому з Бляхарської вулиці (табл. V, в).

В 1604 р. Корнякт подарував свій будинок ордену Босих Кармелітів, які в свою чергу продали його в 1623 р. воєводі Яковові Собіському, від котрого палата перейшла до його сина — польського короля Яна III Собіського. До сього часу належить і значна перебудова палати, коли надбудовано високий бароковий атик з 7 фігурами та акротеріями у формі повязаних дельфінів. Пізніше палата перейшла у власність родини Ревуцьких, в р. 1804 — Олександра Ходкевича, а в 1816 р. до рук Понінських. Нарешті в р. 1910 львівський магістрат купив будинок разом з бібліотекою, галерією картин і мебіллю, з чого повстав у 1912 р. Міський Музей, який існує й досі¹⁾. В рр. 1910—1912 переводилася ґрунтовна репарація будинку й „очищення“ від пізніших додатків, щоби привернути йому первісний вигляд. Дальшу реставрацію розпочато в 1930 р. — відбудовуючи наново „по старим зразком“ кольонаду знадвору.

Вже плян дому Корнякта (табл. V, а) ясно промовляв за його італійським походженням типу Palazzo Madonna в Римі²⁾ [табл. V, в], себто невеликих палаців, скорше провінціального характеру. Довгий прохід-коридор вздовж цілої будови поділяє її на дві половини; в глибині коридору з лівого боку — сходи і через коридор входимо на подвіря.

Склепіння партеру дому Корнякта ренесансові й почасти в переходовому характері від готики до ренесансу, але при ремонті будови в 1910 р. були знайдені чисто-готицькі фрагменти — можливо ще від давнішої будови, з якої перероблено і надбудовано дім Корнякта.

Оброблення головної фасади будинку, що виходить на Ринок, дуже інтересне (табл. IV). Передовсім тут широко ужито рустуку, так само як і в більшості інших ренесансових будин-

¹⁾ М. Голубець, Львів (провідник). Львів 1925, ст. 58—59.

²⁾ Durm, Handbuch der Architektur, B. 5, ст. 226.

ків у Львові. Як вказують польські дослідники³⁾, сей спосіб будування різко відріжняє Львів від „інших“ польських міст. Найбільше були поширені рустиковані будови, як відомо, у Фльоренції, але ніхто з львівських архитектів не походив із Фльоренції. Відома була рустика і в Венеції. Зрештою, в пізньому ренесансі рустика була поширена по цілій Європі.

Спокійні і ясні форми партеру і двох поверхів будинку дещо порушуються високим і пишним атиком з багатою оздобою, що походить вже з XVII ст. Партер, як більшість ренесансових будов Італії, має великі площі рустикованого муру, який прорізано лише трьома вікнами. Як портал-вхід так і вікна розположені зовсім не симетрично, але з великим почуттям рівноваги, пропорції та конструктивної логічності. Портал (табл. V, б) прикрашений парою коринтських кольон, завершених розвиненим балькуванням (антамблєментом). Гзимс балькування порталу є простий і мало розвинений, зате пошевка (фриз) поділена на дві частини і низша частина прикрашена різьбою. Ся остання складається з маски льва, що тримає в роті два фєстони з гірляндами, які вільно спускаються над вязанням (архитравом); на рогах фриза, на осі кольон, уміщено голови з типовими словянськими рисами обличча чи, як каже Лозінський, „правдиво сарматські маски, ловні місцевого характеру“. Вони мають широке обличча, зморщений лоб, піднесені брови, великі спущені на долину вуси, широкі мясисті губи.

Вікна першого і другого поверху обрамовані лиштвами досить простого профілю й завершені трьохкутними фронтонами (щитами) на коринтських підпорах (консолях). В першому поверсі вздовж цілої будови зроблено балькон на консолях, що дає широку тїнь над гзимсом партеру і тим досягає потрібного горизонтального поділу поміж суворим муром партеру та більш різноманітною й відкритою формою 1-го і 2-го поверху. Загалом, коли у Корняківській вежі, цілком природно, панує вертикалізм, то в будинку Корнякта — горизонталізм. Се дало привід Лозінському припускати, що в домі Корнякта відбилися впливи архитектури відомого ренесансового архитекта Віньолі, в працях котрого та його школи переважав горизонталізм. Само собою, що така ознака далеко неvistарчаюча. Зрештою, підручник Віньолі з його „клясичними орденами“ був так широко поширений, що впливи його на нашу будову можливі, але для такого рода порівнянь

³⁾ J. S. Zubrzycki, Styl Zygmunowski jako odcień sztuki odrodzenia w Polsce. Kraków 1914, ст. 69.

мусять бути переведені більш докладні студії та обміри будови, особливо в деталях.

З існуючих міських будов Італії найбільшу схожість з домом Корнякта має Palazzo Avignonensi в місті Montepulciano¹⁾ поміж Сієною і Перуджією. Подібність тут є в загальній концепції, пропорціях, кількості поверхів, рустичі та ін. Ріжниці ті, що в палаці Avignonensi нема високої атики (в домі Корнякта атика повстала у XVII ст.), бракує кольтон при вході, вікна партеру чотирокутні, а в поверхах фронтончики над вікнами з чередуванням трьохкутної і вигнутої, але загальні форми й деталі трьохкутних фронтончиків спільні. Зате інший будинок в тому ж Montepulciano — Palazzo Pesora²⁾ має вікна в партері і самий вхід з рустикою більше схожий з домом Корнякта у Львові.

Звертаємо також увагу, що гірлянди з масками порталу Корняктивського дому нагадують гірлянди надвіконних щитів Palazzo Malvezzi Medici в Больонії архитекта Bartolomeo Triacchini³⁾. Одначе прикраси львівського порталу відзначаються своєю оригінальністю і, як вказано висше, мають риси місцевого характеру.

Щодо атики над другим поверхом, яка вінчає цілу будову, то більшість дослідників припускає, що вона повстала підчас перебудови будинку коло 1640 р. Відносно прикрас — се безперечне, але сама основа атики (рустикований мур) могла бути і з часів первісної будови 1580 р. Такі високі атики з прорізами для стріляння (стрільницями), в добу готики й ренесансу, були поширені в Італії в міському будівництві, і ведуть свій початок з Венеції. В тих же оборонних цілях партер палаців мав невелику кількість вікон і то з сильними залізними кратами, як се бачимо і в домі Корнякта. Спосіб будування високої атики з Венеції поширився і в інших краях і спеціально прийнявся на Угорщині, Словаччині, Польщі та Україні. У нас такі будови відомі в Ярославі (т. зв. дім Острозьких), Острозі, Луцьку, Сокалі, на Поділлі та ін., в будовах палацових, замкових, синагогах і т. д.

Прикраси атики Корняктивського дому, безумовно вже барокові, складаються з 7 каріатид чи вірнійше атлантів, різьблених з каменя. Є се чоловічі фантастичні бюсти на пілястрах, жолобковатих і кручених по черзі. Каріятиди підпирають йонські

¹⁾ А. Haupt, Palast-Architektur von Ober-Italien und Toscana, т. III. Berlin 1922, таб. 50; Schütz, Die Renaissance in Italien. Hamburg 1882, A, Heft VIII.

²⁾ А. Haupt, т. III, таб. 52.

³⁾ Schütz, A. H. II

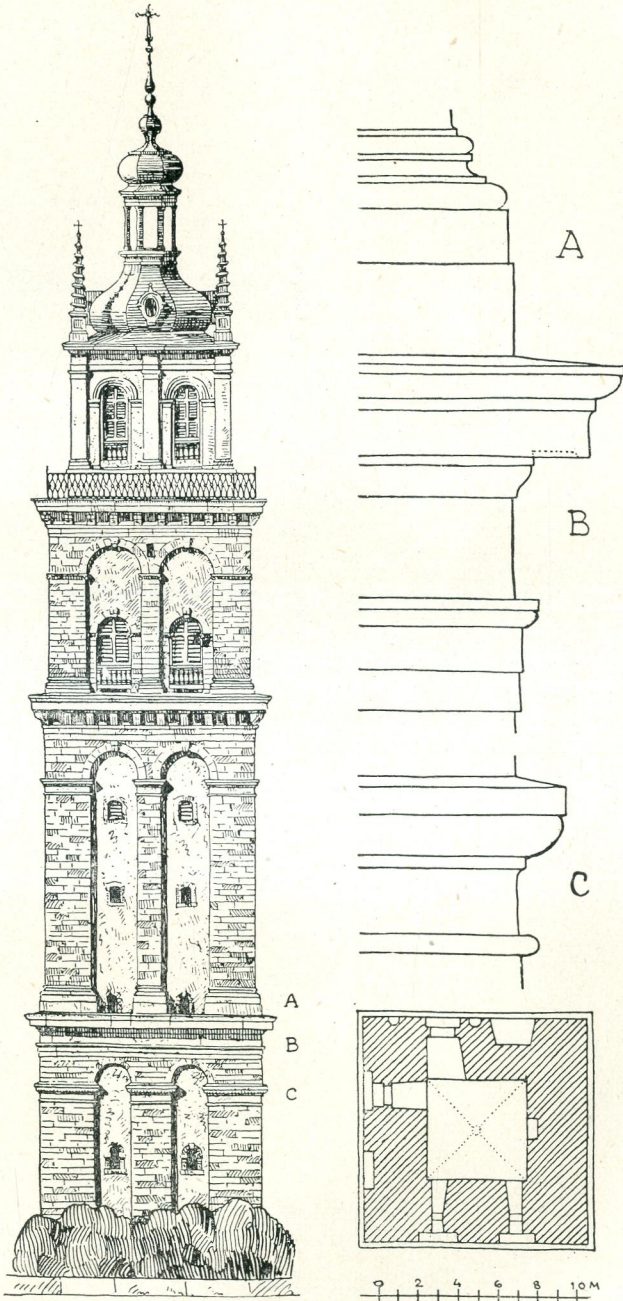

капітелі і такий же йонський архитрав. Гзимс над атикою є підпертий консолями, а над самим гзимсом уміщені 7 різьблених з каменя фігур. Одна з фігур представляє собою короля в короні, інші фігури — лицарів у панцирних одягах. Два найблизші до короля лицарі тримають у руках списи на ратищах. Поміж фігурами вирізані, також з каменя, дельфіни, орнаментально пов'язані попарно.

З інших деталей дому Корнякта відмітимо підсіння в подвір'ю — тосканського ордену (табл. VI), що збереглося лише частинно. Є підстави думати, що первісно таке підсіння обігало навколо цілого подвір'я, як се було звичаєм у ренесансових будовах.

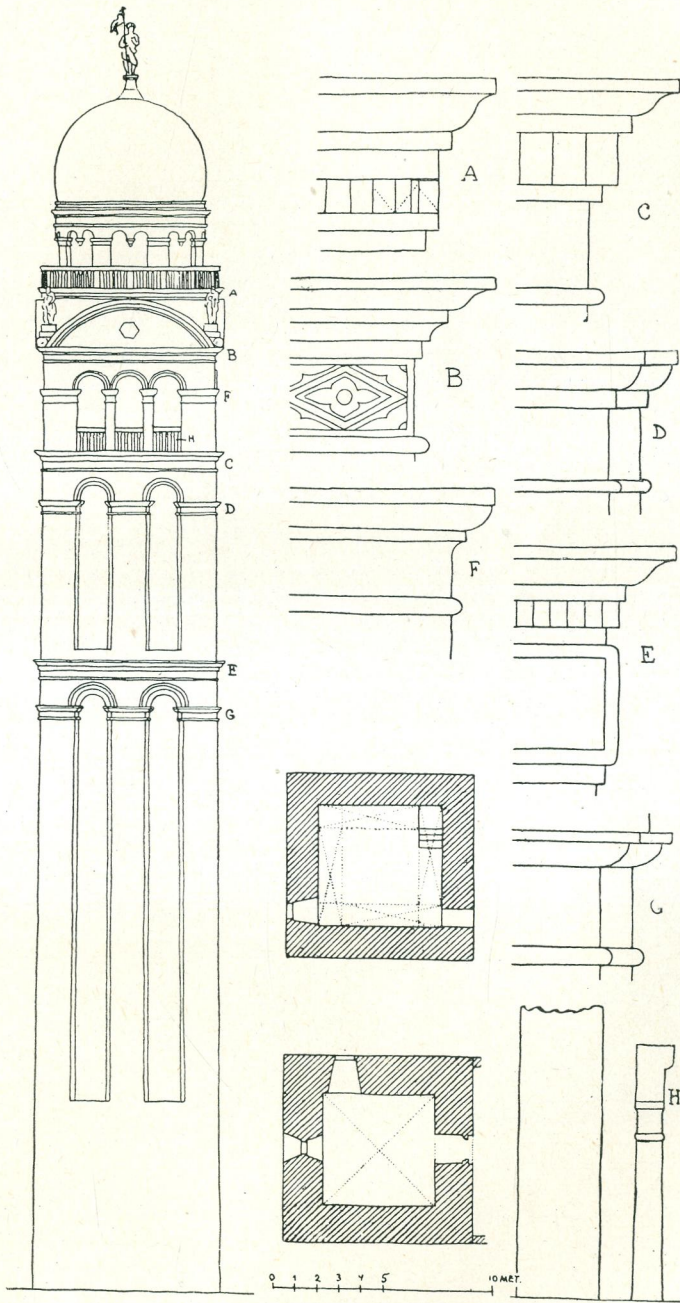
Наші порівнюючі студії приводять до висновку, що джерела архітектурного мотиву дому Корнякта треба шукати в Тоскані і Горішній Італії та в меншій мірі у Венеції. Се вказувало би, що індивідуальність майстра Петра Барбони тут виявилася менше яскраво ніж у Корняктівській вежі. Тому повстає питання, чи не був творцем дому Корнякта помічник чи спільник Петра Барбони — Павло Домінічі Римлянин, котрий і приніс зі собою способи будування й мотиви тосканської школи. Сей наш здогад потребує, розуміється, більших доказів, оснований на дальших порівнюючих студіях, якіб остаточно нам з'ясували провенієнцію архітектурних форм дому Корнякта — сього інтересного й незвичайно цінного твору львівського ренесансу.

ТАБЛИЦЯ І.

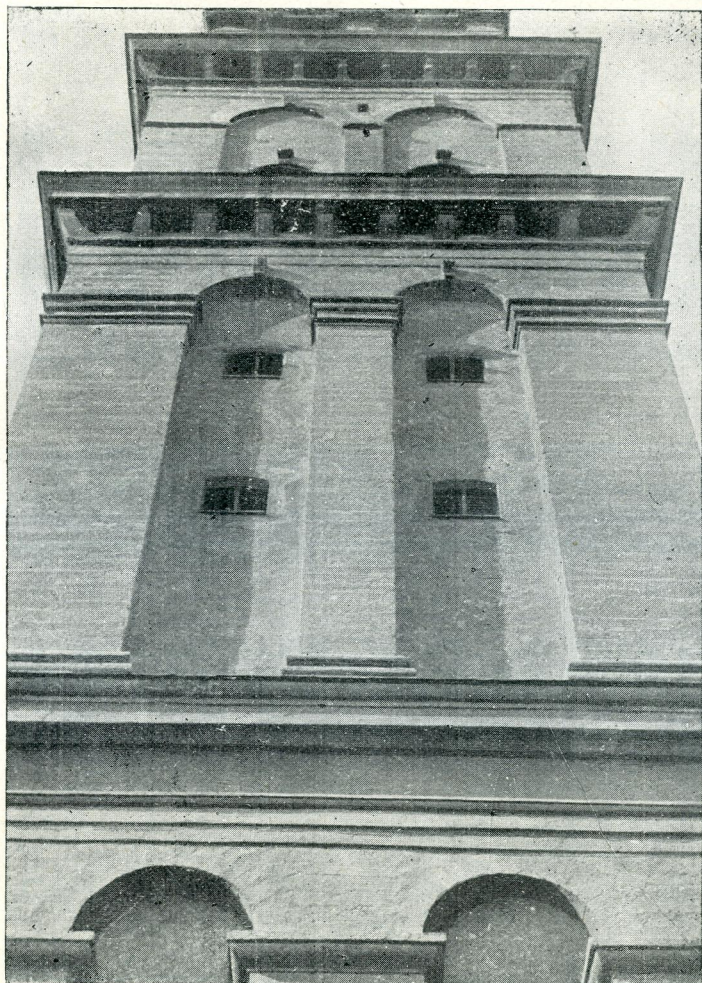
Східня фасада і плян вежі Корнякта.
(За обмірами І. Зубрицького). А, В, С — деталі профільовки.

ТАБЛИЦЯ II.

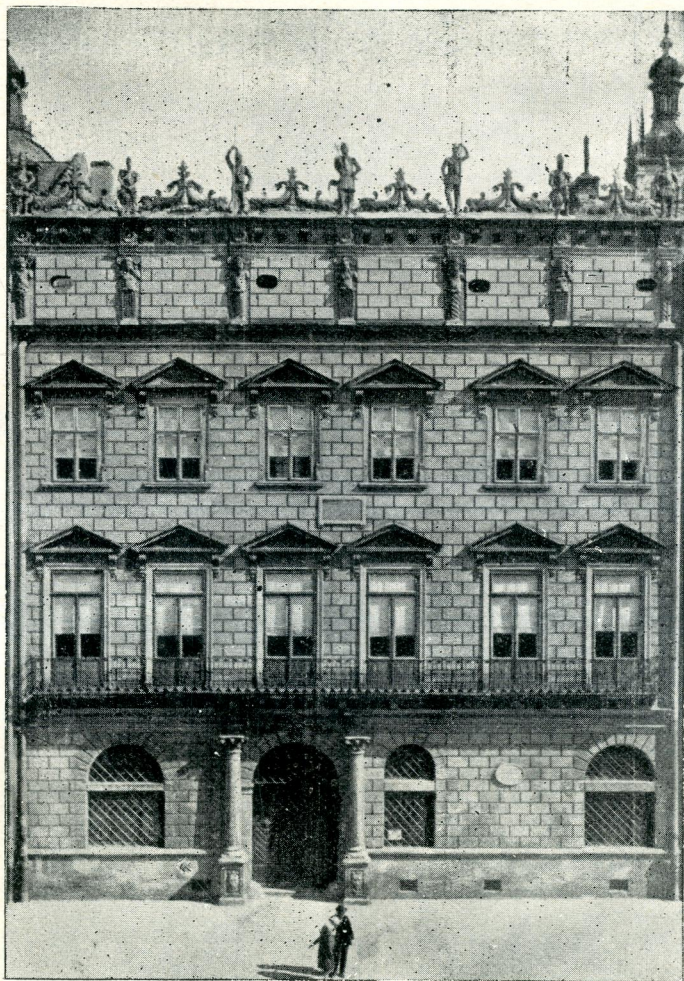
Campanille della Madonna dell' Orto у Венеції.
(Після F. Zanotto)

ТАБЛИЦЯ III.

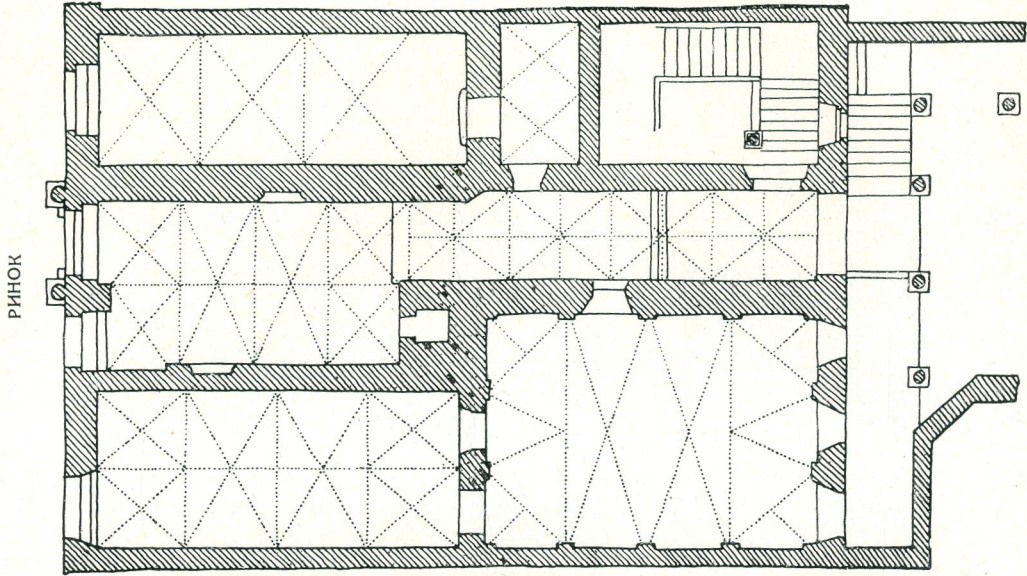
Вежа Корнякта.
(Фото В. Січинського)

ТАБЛИЦЯ ІV.

Головна фасада дому Корнякта.
(Фото А. Ленкевича)

ТАБЛИЦЯ V.

а) План дому Корнякта у Львові 1580 р.
(За Й. Зубрицьким)

б) Головний портал дому Корнякта.

в) Портал дому Корнякта з боку
Бляхарської вулиці.

ТАБЛИЦЯ VI.

Кольонада дому Корнякта.
(Фото В. Січинського)

о. Др. Г. Костельник

Поняття матерії

в старинних атомістів і в нинішній фізиці.

(Відчит на наукових зборах Богосл. Наук. Товариства, виголошений у Львові
30. XI. 1932)

(Dr. G. Kostelnyk: **Veterum atomistarum et recentiorum
physicorum de materia sententiae**)

ARGUMENTUM. — Veterum atomistarum de materia eiusque actione sententia. Energia, quae spatium vacuum transit, hypothesim aetheris cosmici (lucidaris) superfluam reddit atque primitivam de materia opinionem, cui materialismus nititur, destruit. Recens theoria de atomorum constitutione planetari. Quid ex hac sententiarum immutatione mundi et vitae aspectum religiosum proficere. Physici iam hodie dantur, qui materiae creationem aperte profitentur. Conceptus energiae a materia emancipatus hodie prototipo inservire potest, quo principium vitae in mundo organico explicetur. Quod principium ad instar materiae creatum est, sed eo tendit, ut energiam magis magisque ad eiusdem perfectionem, athonomiam, individualitatem promoveat.

1. Наше пізнання починається змісловим світовідчуванням і філософія починає від того безпосередно даного нам образу світа.

Матерія має упривилейоване становище в змісловому світовідчуванні. Вона виступає як безпосередно дана, наглядна і яскрава для зміслів.

При філософічному обмірковуванні матерії два образи можуть нам бути присвічуючим взірцем: а) болото, б) громада піску.

На зразок болота (галярети) уявляли собі матерію Плятон, Аристотель, з новочасних філософів Hobbes.

На зразок громади піску — атомісти.

По науці старинних атомістів (якими були Левкип, Демокрит, Епікур) матерія складається з дрібнесеньких зеренець, що вже не даються дальше роздроблювати, ділити — з атомів (α -τομος, від τέμνω = ділити). Ті зеренця-атоми наскрізь повні, тому й називали їх атомісти πλήρες (повне); вони є дійсною реальністю, тому називали їх атомісти τὸ ὄν (існуюче, дійсне). Крім атомів існує порожний простір, по якому атоми рухаються. Простір називали атомісти κενόν (порожнє) та τὸ μὴ ὄν (недійсне).

Атоми є вічні і незнищимі, однородні (з однакового матеріалу збудовані), одначе різної величини і форми. Їм у дійсному світі приналежать тільки ті прикмети, що їх John Locke назвав першорядними, як величина, форма, число, положення, рух або спокій. Другорядні прикмети, як барва, звук, тепле, зимне, мають тільки суб'єктивну вартість (Демокрит).

Атоми ділають тільки через дотик, притиск і удар, отже лише механічним способом. Ясно, що при таких поняттях „actio in distans“ неможлива (Hobbes). У порожньому просторі між двома розділеними тілами нема ніякого посередника. Тому розділені тіла не можуть на себе ділати, хіба що одно діткнеться другого, або що найдеться між ними якесь третє тіло.

2. В новочасній фізиці і хемії взяв верх атомістичний погляд на матерію. Та вже Newton своїм сформулюванням гравітації дав привід до видвигнення і сформулювання зовсім нового поняття, якого не знали не тільки атомісти, але й ціла старинна філософія та схоластики. Се поняття енергії, як посередника між розділеними тілами.

Грецькі атомісти уявляли собі матерію, як і нинішнє простолюддя, не відріжняючи в ній енергії. Матерія — се тільки заповнений простір; кожна річ має мозаїкову будову: атоми в своїх сполуках придержуються один одного тільки механічно, своїми зовнішніми формами, а не динамічно.

Щасливіший був погляд Аристотеля. Він у конкретній матерії відріжняв два принципи: пасивний — materia prima та активний — forma (rei). Очевидно, що отся активна форма включує в собі (при своїх інших ознаках) також фізичну енергію. Але форма даного тіла обмежена на границі того тіла і не може вихилитися поза його границі, не може служити як посередник при взаємному діланню розділених тіл. Аристотелівська forma rei має в собі багато льогістичного, як одідичення по „ідеях“ Платона, і тому вона була радше перешкодою, ніж принукою до сформулювання поняття енергії, як посередника між розділеними тілами.

3. Newton, як оповідають, коли бачив, що яблуко паде з яблінки на землю, подумав собі, що земля мусить притягати яблуко до себе і тому яблуко паде на землю. Яблуко знаходиться над землею і ще мусить перемогти опір воздуха, щоби дістатись до землі, отже з землі мусить виходити якась сила, котра тягне яблуко до землі.

Те своє поняття відніс Newton до небесних тіл і вийшло йому, що земля притягає місяць, а сонце притягає землю, і саме з того „падання“ місяця на землю, а землі на сонце вивів він круження небесних сателітів довкола свого центрального тіла.

Закони гравітації нас тут не обходять. Обходить нас конструкція взаємного притягання небесних тіл і відділених тіл взагалі.

Щось мусить виходити поза межі землі і її атмосфери, мусить доходити до місяця, щоби могли притягати його до землі. Щось — якась сила.

Таким способом енергія стає реально відріжненою від маси, стає тим новим поняттям, якого не знала старовина, ні середньовіччя. Між масами існує посередник, маси можуть ділати на себе *in distans*. Аж дивно, що мислителі з давен-давна не прийшли на ту просту думку. Авжеж мали вони дуже яскравий і простий приклад на магнесі, з котрого виходить сила, переходить навіть через скляну плиту і тут притягає кусні заліза. Але звичайне поняття матерії, як також аристотелівська *forma rei*, яка не може відорватися від матерії, затемнювали їх критичний ум.

Та на тому ще не кінець.

4. Від сонця до землі безупинно йдуть різні енергії: гравітація, світло, електричність, магнетизм, а може ще й інші, про які покищо не знаємо. Щоби дійти до землі, мусять вони перейти через порожний простір, що між землею і сонцем.

Се для новочасної фізики понад усякий сумнів стверджений факт.

Але як собі пояснити перехід енергії через порожні простори всесвіта?

Доки новочасні фізики ще не знали про „планетну“ будову атомів, доти не добачували вони ніяких труднощів у тому, що від землі виходить гравітаційна енергія, доходить до яблука на дереві і притягає його. Атже між землею і яблуком, що на дереві, є воздух, що служить як субстрат для гравітаційної енергії, по котрому вона може поширюватися.

Енергія, яку ми пізнали як посередника між розділеними тілами, тут, як бачимо, ще й сама потребує посередника — і то саме матерії, отже того елемента, що в нашому змісловому світовідчуванні вибивається на домінуюче становище. Значить „*qui pro quo*“.

Се виведений погляд з того основного, що енергія є станом матерії. А „стан“ (*modus*), хоч і може перейти з одного тіла на друге, то ніде не може самостійно виступити, бо він завжди є станом чогось, якогось субстрату.

Виходить з того, що ніяка енергія не може перейти через порожній простір.

А що від сонця до землі певно доходять різні енергії, то виходить, що порожні простори у всесвіті в дійсності не можуть бути порожніми. Вони мусять бути заповнені якимсь субстратом, що має служити як посередник-провідник для енергій. Сей, логічно виснований, всесвітній посередник-провідник енергій дістав назву „космічний етер“.

5. Космічний етер се плід двох, ворогуючих зі собою понять: старого (примітивного) поняття матерії і нового поняття енергії. Тому поняття етеру й не є вільне від внутрішньої суперечности.

Космічний етер повинен би бути матерією, бо він на те видуманий, щоби в порожніх просторах всесвіта заступав матерію; однак він не може бути матерією.

Аргумент, на якому ґрунтується теза, ми вже розглянули. Слід нам розглянути аргументи, на яких ґрунтується антитеза.

а) Якщо небесні простори були щільно заповнені матерією, хочби дуже рідонькою, то отся матерія спиняла би рух небесних тіл і спричинювала би тертя, а сього фізика не могла ствердити, хоч і слідила за тим.

б) Матерія у всесвіті розірвана на поодинокі оази, а по найновійшій теорії також матерія в атомах подібно розірвана на відділені дрібні частини. Космічний етер, задля функції, яку має сповняти, не може мати такої „зернистої“ будови. Він мусів би бути *continuum* у всіх напрямках, бо якщо у ньому були прірви, як у матерії, то треба би ввести ще якийсь субтельніший етер, котрий мав би посередничити при переході енергій через ті прірви.

в) Матерія підлягає гравітації, а космічний етер не може підлягати гравітації. Він є *inponderabile*. Якщо космічний етер підлягав гравітації, так се заворушило би закон гравітації: в середині всесвіта гравітація мусіла би бути куди більша, ніж на окраїнах.

г) В матерії родяться всякі енергії; а в космічному етері або ніякі енергії не родяться, або родяться всі, які тільки є, але тоді матерії треба би відмовити родження якихнебудь енергій.

д) Космічний етер не проявляється в експериментах, *ad hoc* уладжуваних.

Як бачимо, гіпотетичний космічний етер повинен би мати такі прикмети, які ніяк не дозволяють нам уважати його за матерію. Щоби для нього знайти класифікаційне місце, треба би видумати новий рід єств — якусь підматерію, або може надматерію. А він видуманий саме на те, щоби не віддалятися від матерії в наших поняттях.

Досвідний факт, котрий домагався відступлення від примітивного поняття матерії, уявляє собою енергія, як посередник між розділеними тілами. Отже, коли вже маємо вводити щось нове, то треба стати при тому, що енергії не потребують ніякого посередника, але самі собою поширюються через порожний простір.

Космічний етер таким способом стає вповні зайвою гіпозою. Віра в космічний етер панувала в новочасній фізиці десь до кінця XIX в. А „нинішня фізика стоїть на становищі, що треба самому порожньому просторови приписати питоменність, що він може переймати означені стани“¹⁾. Се мова фізиків, котрі, як видно, більше підкреслюють притім реальність порожнього простору, а ми більше підкреслюємо (релятивну) самостійність матеріяльних енергій.

6. Якщо енергії самі собою поширюються через порожний простір, то єство енергії настільки усамостійнюється перед нашим умом, що можна спокуситися вважати енергію за самостійне єство, за субстанцію.

Wilh. Ostwald (1853—1932), хемік і фізик, відкинув матеріялізм, а замість нього видвигнув енергетизм. По його науці все дійсне утворене з енергії. Енергія, се одинока субстанція. Матерія і душа, се тільки різні форми енергії, а тих форм є цілий ряд: енергія руху, тепла, гравітація, електричність, хемічні енергії...

Се понад усякий сумнів певне, що нове поняття енергії раз на завсіди розвалило старинний, сухий і мертвий матеріялізм, що був оснований на примітивних поняттях про матерію та її ділання.

7. Та навіть „повне“ грецьких атомістів у нинішній фізиці збанкрутувало. Теорія данського фізика Niels-a Bohr-a (родж.

¹⁾ Der grosse Brockhaus 1929, під „Aether“.

1885) розбиває атоми на протони та електрони; протон творить ядро атому, а довкола нього кружать електрони, наче планети довкола сонця, при чім треба брати під увагу також пропорцію віддалення. Простір між ядром і електронами порожній, і напр. катодові промінні переходять через нього без перешкоди. Lenard подає обчислення, що в одному кубічному метрі з платини знаходиться менше як один кубічний міліметр для катодових промінів непроникливих частиць¹⁾. Отже старинне „повне“ (атом) в дійсности складається з повязаних зі собою енергій та з дуже незначної, розпорошеної маси. Нинішні фізики люблять ставитися на становище W. Ostwald-a і висказуються оттак: „Der Stoff ist somit nur Energie von grosser Beständigkeit und räumlicher Zusammengedrängtheit“²⁾.

Нелегка задача для фізиків, щоби вислідити: чи дійсно ціла матерія дається звести на енергію, та щоби повнійше й докладнійше сформулювати поняття енергії, різні форми енергії, перехід одної форми в другу і т. ін.

Однак се певне, що не той сухий збанкrotований матеріалізм, за який півінтелігенти-большевики мучать людський рід, але поняття енергії доводитиме в майбутньому до великих відкритий у фізиці, як також у біології, та до нових, плідних поглядів у метафізиці.

8. Видвигнення нового поняття енергії та розбиття примітивного поняття матерії, яке становило основу матеріалізму, се немалий зиск для релігійного світогляду.

Найновіші фізикальні поняття, буває, ведуть фізиків шляхами релігії. Давнійші фізики залюбки розводилися над вічністю матерії і світа, а в найновіших фізикальних книжках можемо стрінутися із заголовком та твердженням „сotворення матерії“, як се находимо в книжці англійського астрофізика James-a Jeans-a³⁾.

Читаємо там під тим заголовком: „Все те ясно доказує, що матерія, з котрої збудований теперішній всесвіт, не могла істнувати завсиди... В невідомий якийсь спосіб матерія, передтим неістнуюча, появилася в світі істнування“. Сей учений автор навіть обчисляє, що звізди існують від 5 до 10 біліонів років, а їх атоми існували передтим може ще й довший час.

¹⁾ Див. Kosmos 1930, Н. 8, стор. 289.

²⁾ Kosmos, ibid.

³⁾ The universe around us, в польськiм перекладі: Wszechświat, перекл. Dr. Wł. Kapuściński. Warszawa 1932, стр. 283.

Се одно поле для зближення фізики й релігії. А друге творять відносини між тілом і душею.

При давньому поняттю матерії, де матерія ніби вичерпувалася поняттям „*res extensa*“ (в Descartes-a), великі труднощі висувала проблема сполуки душі з тілом та їх взаємоділення. При нішньому поняттю матерії ці труднощі втрачають свою гостроту. Душа сполучується безпосередньо з енергіями тіла, а поняття енергії вже не таке далеке від поняття душі, яке далеке було поняття матерії, доки матерію уважали за „заповнений простір“ — „*res extensa*“.

Не тільки матеріялісти, але й деякі дуалісти (як Descartes) уявляли собі рослину та звірину як дуже скомплікований матеріальний автомат, як машину. Інших знов інтригувала та подвійність природи (в Аристотеля — *materia* і *forma*), яка так яскраво виступає в цілому органічному царстві.

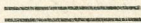
А ось найновіша фізика також у матерії відкрила анальогічну подвійність природи, яку тут творять маса та енергія.

Коли всяке ділання матерії треба пояснювати як ділання енергій, звязаних з матерією, то життєві прояви (діяння) в організмах а *fortiori* треба пояснювати як діяння спеціальних, життєвих енергій. Життя не є результатом дуже скомплікованої машини організму, але навпаки: ця машина є вивтором скритого життєвого принципу, який має характер своєрідної енергії.

Ніщо за тим не промовляє, начеб матеріальні енергії самі з себе, якимсь способом природної еволюції, перетворювалися в принцип ростинного та звірячого життя.

Як звірячий принцип життя ріжниться від принципу ростинного життя, так ростинний принцип життя ріжниться від матеріальних енергій — *toto genere*.

Одначе метафізика шукає, що так скажу, звязку та порядку між Божими (творчими) думками, і тут такий порядок добачуємо в тому, що ростинні й звірячі принципи життя („душі“) створені на зразок енергії, але в тому напрямі, щоби енергію доводити до щораз більшого звершенства, до щораз більшої автономности та індивідуальности.

Вибрані питання

(Analecta)

ЗВІТ

з археологічних дослідів у підземеллях катедри св.
Юрія у Львові.

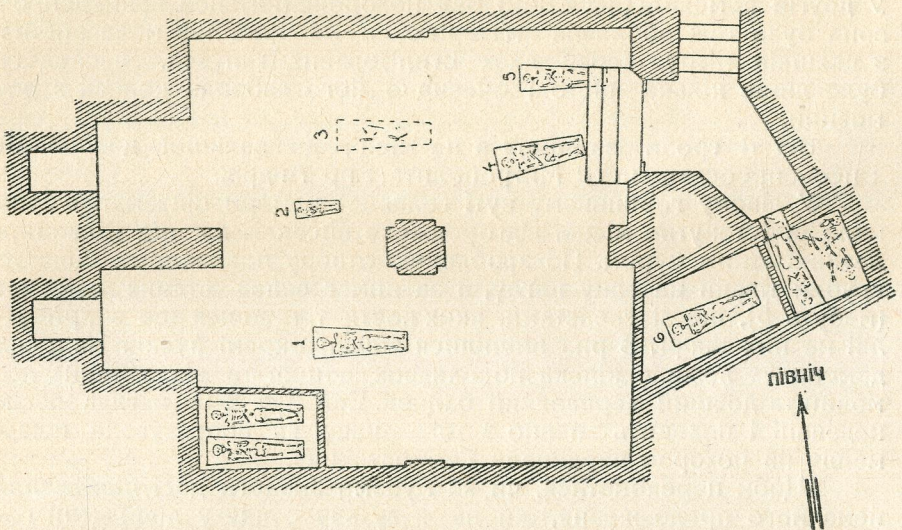
У зв'язку з пошукуванням за первісними фундаментами катедри св. Юрія та за дальшими її підземеллями перевів я на пропозицію Митрополичої Консерваторської Комісії в першій половині червня 1932 р. теренові досліди у підземеллях під головним престолом, де досі була знана велика квадратова комора, положена просто під головним вівтарем, та малий, неправильного виду її передсінок, доступний сходами через отвір в долівці храму біля митрополичого трону.

Головна комора вкрита так зв. бочковим склепінням, яке підперте посередині одним філяром. Її долівку творить верства дрібного будівельного румовища з часів останньої перебудови у XVIII ст., у якому нашлося тепер кілька більших фрагментів грубої ренесансової цегли з характеристичним повздожним жолубкуванням з одної сторони.

Шукаючи у тому румовищі за гробами та за евентуальним засипаним входом до ще глибших підземель, перекопав я його в цілості аж до цільця, яким є звітріла скала з чергуючимися верствами твердого каміння та сипкого піску. Виступає вона вже в дуже незначній глибині, кілька до кільканайцять сантиметрів під поверхнею румовища. Під ним не найшовся жаден засипаний чи замурований вхід до дальших, глибших підземель, а також не найшлися якібудь сліди старших, первісних фундаментів сеї частини катедри. Супроти сього, що цілець-скала виступає в тім місці аж на сам верх, мусіли бути старі фундаменти дуже плиткі, так як і теперішні, що стоять на поверхні скали, невикопані до неї, і тому при перебудовуванні храму мусіли їх зовсім усунути.

Показалося, що підземелля служило давніше, ще за польських часів, за цвинтар для львівських наших архирейів та кате-

дральних священників, а перестало ним бути у 1783 р., коли цісар Йосиф II декретом з 11. XII. (1783) зніс хоронення померших давнім, ще княжим звичаєм довкруги церков та в них самих, а наказав закладати окремі цвинтарі. Іменно в румовищі найшлося тепер ще 5 гробів „in situ“, вкопаних досить плитко в скалу, так що над домовинами не було більше як 20—30 см. насипу. У сухому місці збереглися дошки домовин зовсім добре, деякі не зачали навіть порохнявіти, тільки віка порозсувалися, а в небіжчиків не дійшло ще (з тої самої причини) до цілковитого знищення м'яких частей, так що кости вкриті ще присохлою до них шкірою. Отсе опис найдених гробів:

Плян святоюрського підземелля.: 1. гріб снйщеника, 2. гріб дїточий, 3. гріб єпископа, 4. гріб із шкелетом без голови, 5. гріб єпископа, 6. гробовець кардин. С. Сембратовича, 7. домовина Н. Шептицького.

Грїб ч. 1: Домовина з білих, немальованих дощок, без жадного хреста чи орнаменту; скелет із зложеними руками, з усіх риз збереглася тільки шовкова, нині брунатна, біля 3-х см. широка стяжка з кокардкою, якою небіжчик оперезаний у поясі. Сей одинокий грїб був знаний вже давнїйше і кажуть, що кільканайцять літ тому, при його першому відкриттї, мали бути на скелетї ще останки зеленого фелона.

Грїб ч. 2: Домовина з білих дощок, на віку мальований цеглястою краскою двораменний хрест у простому орнаменті. У нїй скелет 2—3-рїчної дитини з останками засохлих цвїтів на грудях та на цїлій долїшній частині тіла.

Грїб ч. 3: Колись давнїйше перекопаний так, що кусники дощок перемішані тепер з глиною, у якїй було лише кілька кісток та кусочків срібного, позеленїлого гальйону, яким

був обшитий фелон небіжчика-єпископа. Домовина була зовні оббита колись матерією (цвяхи мали бронзові головки); на причілку, за головою була на сій матерії вибита з дрібних головчастих цвяхів єпископська мітра, а в ногах латинські букви В-S-M-B. Сей причілок з мітрою та кінець з монограмом витягнув я з румовища.

Грїб ч. 4 і 5: Оба були уложені так, що долішні кінці домовин заходили пів метра під сходи, які ведуть із присінка до головної комори підземелля. Ті сходи були вимуровані мабуть щойно перед самим похороном кардинала Сембратовича. У першому з сих гробів був у простій домовині кістяк без голови, замість якої лежала в домовині цегла; останків риз не було. У другій домовині (від стіни) був похоронений знов архиєрей, бо вона була теж оббивана матерією, а на причілку мала вибиту з цвяшків мітру серед двох стилізованих галузок. Зі скелету було лише кілька кісток; очевидно його вибрали колись з домовини.

Всі ті гроби залишив я на місці, до дальшої диспозиції Високопреосвященного Митрополита Кир Андрія.

У лівому горішньому куті головної комори підземелля було мале простокутне місце, відгороджене високим аж під склепіння нетинкованим муром. По зробленню отвору показалося, що мур грубий тільки на одну цеглу, а за ним є склад старих домовин (мабуть 5), ще зі скелетами, яких кости трималися ще в присохлій на них шкірі. З риз лишилися тільки окремі куски. На цілих домовинах лежало кілька порохнявих дощок та вік з інших домовин та довший деревляний бальок. Сей мур є на вигляд зовсім недавній і походить певно з того часу, як випрятували підземелля на похорон кардинала Сембратовича.

Щоби переконатися, чи за мурами знаного досі підземелля нема його продовження, вибив я вузьку сонду у лівій стіні головної комори до глибини 40 см. та натрапив за верствою цегли на грубу верству будівельного каміння, так що в сьому напрямі, під лівою захристією, нема жадної пивниці, не числячи малої пивнички на вино. Рівнож нема її і під правою захристією.

У тій самій ціли вертів я сонду і у сусідній стіні, де гробовець кардинала (праворуч від нього) до глибини 45 см., з тим самим вислідом: за верствою цегли показався будівельний камінь.

Маючи від Високопреосвященного Митрополита дозвіл отворити гробовець кардинала, рішив я дістатися до нього ззаду, щоби не нищити фронтової стіни з вмурованою камінною плитою як затвором входу. В тій ціли пробив я отвір у тій стіні передсінка, що напроти сходів, і при сьому попав якраз на замуроване віконце до малої комірки за гробівцем кардинала, яка творила з ним (з гробівцем) первісно одну цілість, а щойно по смерті кардинала адаптували її в той спосіб, що переполовили її муром на одну цеглу і з одною, передньої половини зробили для нього гробовець. Друга, задня половина є майже до висоти відкритого

віконця виповнена людськими кістями, накиданими тамтуди в порядку, та останками риз. На тій, може метровій верстві костей лежала одна ціла домовина без віка, чорно мальована, всунена тамтуди щойно підчас мурування гробівця для кардинала, бо в ній біля властивої голови небіжчика лежала ще друга з приліпленим до неї куском мулярської заправи. Ноги сеї домовини були всунені у само віконце. Через домовину була перекинена сьогодні вже бронзова мантия(?), а під нею був некомплетний скелет з головою. По витягненню домовини з віконця та уміщенню її в головній коморі підземелля показався на причілку за головою білою краскою намальований герб Шептицьких під капелюхом, а кругом нього латинські букви: N-S-O-S-B-M-N-A-L і низом напис: 1776, 5. Junii себто: N(?) S(zeptycki) O(rdinis S(anc-tis) B(asilii) M(agni) N(?) A(bbas) L(avroviensis).

У правій стіні відкритої комірки вибив я малий отвір, щоби переглянути гробовець кардинала Сембратовича. Він у середині цілий витинкований, досить просторий, головню вгору, домовина металева, чорно лякерована, стоїть при одній стіні на якійсь підставці.

Цілість — гробовець і мала комірка за ним — робить таке вражіння, що первісно була се одна більша комора, куди скидали кости із старих домовин, роблячи у великій, головній коморі місце на нові гроби, а часом давали туди на склад і цілі, повні ще домовини. Роблячи місце на гробовець кардинала, витягнули з сього оссуарія цілі домовини і замурували їх в куті головної комори, крім домовини Н. Шептицького, якого лишили побіч кардинала на купі інших костей, відділюючи його й сі кости стіною від кардинала. Із знайдених тепер ще „in situ“ гробів виняли (коли?) тільки обох архиреїв з домовин; а інші три остались ненарушені.

У двох останніх стінках нововідкритої комірки (проти віконця та проти гробівця) не робив я вже сонд за дальшими підземеллями, бо ті стіни прилягають вже до фундаментів того стовпа серед церкви, біля якого є проповідниця. Стверджено се помірами.

Про се, чи під головною навою (серединою) катедри нема яких інших підземель з окремим входом, треба буде переконатися кількома сондами щойно з нагоди намірено кладення нової долівки у цілій церкві.

У Львові, дня 5. грудня 1932. р.

Д-р Ярослав Пастернак.

Огляди й оцінки (Conspectus et recensioni)

Відповідь о. проф. Д-ра С. Кархута своєму рецензентови о. проф. Д-рови Ю. Вайсови *).

По двох літах, нарешті, від появи діждалася моя брошурка п. з. „Нове видання Службника“ рецензії, міг би хто подумати — а редакція „Записок ЧСВВ.“ навіть кріпко переконана, — що від чоловіка неабиякої слов'янiстичної поваги, професора богословського виділу на німецькiм університеті в Празі Д-ра Ю. Вайса. Сам автор зараз на початку признається, що взявся за се діло на прохання поважних людей, а самочинно був би на те й не звертав уваги — мабуть задля чужої для нього мови, в якій він обертається і викладає.

Річ досі у критиках нечувана, щоби хтось критикував якусь працю, та навіть не дочитав її до кінця. Се хіба могло би значити, що, зражений прочитаним матеріалом, не вважав вже потрібним читати подібних — на свою думку — дальших теревенів. Але як можна думати наперед про теревені? Аджеж кожна праця, що голосить себе науковою, як викаже хочби якийсь науковий здобуток, вже тим самим придбує собі в ученим світі свого рода вартість... і справдішньому ученому перервати читання критикованої розвідки перед кінцем не вільно.

*) Вже на смертній постелі диктував о. проф. Др. С. Кархут сю свою відповідь на рецензію Д-ра Ю. Вайса, поміщену у Записках Ч.С.В.В. 1930. стор. 754—755. — Відповідь недокінчена, бо невимолима смерть не дозволила її докінчити і як слід виправити до друку. Рецензію о. проф. Д-ра Вайса вважаємо назагал за помилкову і для покійного автора за образливу. Д-рови Вайсови важко якось примиритися з фактом, що на українській території здавен-давна існує українська редакція церковнослов'янської мови і що ся мова у наших церковних книгах вже здавна дуже відрізняється від тої старослов'янської чи староболгарської мови, якої уживали св. Кирило і Методій у своїх перекладах. Нема наукової причини називати блудом („еггog“) тих мовних чи правописних явищ, котрі є вислідом споконвічного пристосовування старої церковнослов'янської мови до живої мови окремих слов'янських народів. Др. Вайс, як чужинець, не знає також звуків української мови і, здається, тому не бачить ніякого змислу у тім всім, що Др. С. Кархут викладає про різницю між ѱ та ј. Взагалі видно, що Др. Вайс не бере на увагу нинішньої живої

Моя розвідка, хоч оперта на виданню Службеника з 1929 р., не так старається і має на меті оборону переведених у ньому тез, як радше подає правила, яких треба держатися при видаванню наших богослужбових книг у майбутньому. Отець критик зовсім не звернув уваги на вибрані собі висше згадані завдання, бо як чоловік вельми далекий східній словянщині та нашому обрядови (лат. обряду соборний крилошанин) напевно їх не зрозумів і зрозуміти не міг, бо замкнувся найтісніше лиш у признаваній теперішніми словяністами південно-словянській старословянщині, яка обмежується на глаголицькі рукописи X—XI вв. та Супрасльський рукопис і Савину Книгу (бо чейже з трьома дрібненькими, тепер вже зовсім майже нечиткими фрагментами чеської словянщини числитися годі). Він вкінці східної церковно-словянщини як слід зрозуміти навіть не хотів, бо йому — як ще й досі деяким братам Чехам — якось прикро, чи як те назвати, бачити й признавати великий, хоч наразі політично порозриваний понад 40-мільоновий український народ. Але, переч-не-переч, струя нестримно іде, ніхто її не спинить, навіть Отець канонік у своїй більшій прихильности до другого східнословянського племені т. зв. русского. Український нарід на всіх ділянках людської культури витискає глибокі пята своєї національної питомености або відгребує давню, яку з ходом часу намагалися усілякі противники йому затерти. Звідти то й пішло, що вже від XI в., тобто від початку існування у старословянщині окремої східнословянської вітки, були видні дуже виразні сліди українізмів, як безперечна континуація прасловянщини та праіндоевропейщини, напр.: 1. відмінок однини і 2. множини **ОТЕЦЬ**, в конюгації **ВЕДЕТЬ**, **УКАЛИТЬ**, **УКАЛАТЬ** тощо, вельми докладне збереження звука **ы** по **г**, **к**, **х** напр.: **тихій**, **крѣпкій**, **богы** тощо, а не так, як прим. у Москалів: **тихій**, **крѣпкій**...

З того, що о. Вайс поминув усі інші вельми важні правописні та флексійні мої правила для церковних книг на майбутнє, а вчепився чогось спеціально букв (бо чи й звуків — не знаю) **і**, **и**, не виходить ніщо інше як те, що він замкнувся на самому Ассеманієвому і йому подібних рукописах і наслідком того для всього, що не покривалося би пристойно зі згаданими глаголицькими кодексами, які він саме транскрибує з глаголиці на латинку, має місце хіба лише на індексі старословянських книг. Тому то й не зжахнувся він просто кинути усім теперішнім народам, без виїмку і свого рідного, у вічі, що вони говорять тепер не чим іншим, як самими блудами, бож від старинних рукописів своїх мов виразно вже відступили і прийняли нові, еволюційні

вимови церковнословянської мови на нашій території і нехтуючи той факт, що у нас, подібно як і в інших Словян, староболгарська мова переходила впродовж століть своєрідну еволюцію, паралельну до еволюції живої народньої мови, він думає, що „errori nulla facienda est concessio“, себто, що правильні форми церковнословянської мови є тільки ті, які вживалися у давнину у південнословянській редакції сеї мови. — РЕДАКЦІЯ.

форми, які із закинених мені царь... отцы та цари... отци [асс. plur.] таки одні й другі фільольогічно слов'янськими правилами дадуться оправдати, а бувають в інших народів нові форми, в яких про етимольогічно-граматичне оправдання згадувати годі. У фільольогічно-етимольогічні дедукції я тут запускатися не можу, бо вийшла би окрема наукова праця. Моє завдання наразі оборонятися від замовленого кимсь, як признається сам критик, простого безаргументового заперечення всякої вартости моєї наукової праці та від висказу, нічим якслід не оправданого, що до справлювання церковних книг я наскрізь нездібний. А хто-ж має бути ним? Чи строго південно-слов'янський, так названий старослов'янїст, що про цілу величезну вітку східньої церковної слов'янщини, як видно з пороблених на мене нападів, і поняття не має? Чи не навпаки, якраз заперечений великим професором нажаль славного, другого у середній Європі університету зовсім інший слов'янїст, що заки добрався до слов'яністики мусів як клясичний фільольог придбати собі докладне знання порівняної граматики індогерманських мов, відтак — для докторату з граматичної ділянки клясичної фільольогії — ніжнійше та глибше знання грамастик обох клясичних мов, що відтак як єдиний носій використовував через чотири роки для викладів і семінарів на українським університеті, непризнаванім в державі, в якій тепер находимося? Такий чоловік не міг поминути і порівняної граматики слов'янських мов, якої бодай деякого знання дав докази безнастанними відкликами до югослов'янської та болгарської мови. А вкінці — се чоловік, що як священик греко-католицький безнастанно має в руках східню слов'янщину в теперішніх книгах. Питаю отже ще раз: в кого більше право сягати до справлювання теперішніх східнослов'янських книг, чи в першого чи в другого з названих тут людей?

Чого властиво може хотіти та справді хоче о. Др. Вайс від и та і у правилах автора, сього ніхто не второпас, бо в старослов'янських текстах навіть глаголицької редакції між тими буквами, а навіть де ѡ перейшло наслідком дальшої еволюції в и, дуже часто нема ніякої різниці... Такий саме правопис задержався у більшій частині в наших теперішніх східних церковно-слов'янських книгах, а критикам того правопису те знати якслід було найпершою вимогою, і тоді такі критики, як предалекий нашим текстам о. Вайс, не був би назвав моєї бесіди про різницю між і та и, *res* просто *futiles* (слова о. Вайса: „*futilia sunt*“). Не менше не були би на тій самій основі в нього, ані не будуть певно в ніякого іншого поважного та незлобного у своїй замовленій критиці слов'яніста, квестії про о та ѡ „*pugae*“... Ми, східні Слов'яни, поширили вживання ѡ досить значно, а вчинили се, щоби й чоловікови не надто синтактично-граматично образованому влегчити вже на перший погляд синтактичне зрозуміння даного речення. Як ми се вчинили, не ту місце почувати чоловіка під тим оглядом, як прим. о. проф. Др. Вайс, ще досі

зовсім неграмотного. Про се може він поінформуватися дуже докладно в моїй граматиці на стор. 4.

[На тім відповідь звивається]

Sacra Congregazione „Pro Ecclesia Orientali“. **Codificazione Canonica Orientale.** Fonti. Fascicolo II, III, IV, V, VI. Tipografia Poliglotta Vaticana 1931.

Декретом з 2. грудня 1929 покликав папа Пій XI до життя комісію кардиналів під проводом кардинала Петра Гаспарі в цілі переведення підготовчих студій для кодифікації східнього церковного права. До помочи в тій праці мала кожна східня церква, що має свою канонічну дисципліну, прислати одного священника-відпоручника, який би перед згаданою комісією заступав дисципліну, традиції, потреби і привилеї свого обряду. В залежності від наведеної комісії кардиналів повстали дві окремі комісії, з яких одна мала займатися призбиранням джерел східнього церковного права, а друга безпосередніми підготовчими студіями кодифікації права та редакцією відповідних текстів.

Цитованих 5 томів (почавши від II-го) джерел права східніх церков — як вислід дотеперішньої праці комісії, що займається призбиранням джерел — вийшло під покровом Конгрегації для Східньої Церкви і її накладом. Всіх томів вийшло досі шість. Перший том, що був друкований в малому числі тільки для членів комісії, не наспів до редакції і тому не можемо подати його рецензії. Тепер ладиться друге видання першого тому так, що він буде, як і інші дотепер видані томи, доступний для ширшого загалу. В цитованих томах джерел є призбираний такий джерельний матеріал: в II томі є призбрані різні тексти нового права східніх церков (від 1550—1902); з тих текстів, упорядкованих систематично по матеріям відносяться деякі до одного тільки східнього обряду, інші до кількох східніх обрядів, інші знову до всіх; — в томі III, затитулованим „Nomocanone di Bar-Hebeo“, є подана дисципліна антіохійсько-сирійського обряду, упорядкована по матеріям в поазбучнім порядку, так що наводиться тільки приписи тої дисципліни відмінні від постанов західнього канонічного права, зібраного в Codex-i Juris Canonici; в томі IV, затитулованим „Droit Ancien Synodes; Collectio canonum synodiorum d'Ebedjesus de Nisibe“, є подана дисципліна халдейського обряду; в томі V є подані давні й нові тексти церковного права Етіопійців; в томі VI подані давні тільки тексти церковного права Етіопійців. В друку вже є том VII, який приносить джерельний матеріал канонічної дисципліни вірменського обряду. Призбрані джерела є або постановами стисло канонічними, як прим. постанови партикулярних синодів поодиноких східніх церков, або помічними середниками права, як на прим. відповіді св. Конгрегацій в поодиноких конкретних випадках. — Значіння тих збірників велике не тільки для членів кодифікаційної комісії тому, що уможливило їм основне пізнання канонічної дис-

ципліни східніх церков та належне її використання при редагуванні постанов кодексу східнього церковного права в дусі канонічної дисципліни Сходу, але також для всіх, що цікавляться східніми церквами, а передусім їх церковним правом, що в його постановках відзеркалюється дух тих церков, їх організаційна здібність, їх карність, їх устрій. Треба надіятися, що на тих 6-ох чи 7-ох томах (7-ий том в друку) видання джерел східнього права не скінчиться. Треба надіятися, що небаром появиться під проводом і накладом Конгрегації для Східньої Церкви і том з джерелами церковного права української церкви, яку заступає в кодифікаційній комісії о. ректор Діонісій Головецький Ч.С.В.В.

о. Др. Лев Глинка.

L'Unité de l'Eglise du Christ par le *Sidoine Hurtevent* de l'Assomption. Paris VIII, Rue Bayard 5. XLVII + 424. 16°.

Автор розглядає в сій праці єдність Христової церкви.

Він виходить із заложення: Церква є Божою інституцією — її природа та її уклад залежать від волі Христа, її Основника. Тож ми мусимо передусім шукати певного пізнання волі Спасителя щодо Його церкви, щоб ми могли її підчинитися та запросити всіх тих, що люблять Христа, щоб і вони їй підчинилися враз з нами (Вступ стор. VI).

Така є ціль отсеї праці, що, не маючи претенсії бути працею науковою у технічному значінню, яке дають сьому слову професійні вчені, є всетаки заразом працею комплетною, солідною, так само уміркованою у формі як і переконуючою в заключеннях.

Автор розглядає наперед довго правдиве значіння єдності, що є далека від виключення, навпаки допускає різноманітність.

Отже, з волі Христа церква, яку Він хотів заложити, має подвійну єдність: єдність тіла — містичну і єдність церкви — видимого товариства.

„Стати християнином, заключає автор, се не лише бути містично злученим з Христом, але й видимо зі спільнотою. Нова звязь, інавгурована Ісусом, є заключена не між Ісусом і індивідуальними душами, але між Богом і видимою церквою“ (стр. 242).

Завдяки сій подвійній єдності, автор, опираючись на св. Письмі і Традиції, головню на свідоцтвах перших віків, без труду ухилиє і протестантські системи і тези східніх незєдинених. Ні одні ні другі не реалізують у своїх відносних спробах правдивої єдності, котрою Основник церкви Ісус Христос хотів прикрасити Свою правдиву церкву.

Щоби сповнилась надія висловлена автором скромно у вступі на стор. VIII: „Сих кілька уваг, можливо, якщо Провидіння дозволить, щоб вони впали їм у руки, зможе служити людям до доброї волі, котрі шукають, як навсліп, правдивого царства Бога“.

о. Йосиф Схрайверс, Ч. св. Ізб.

1. *Вячеславъ Заикинъ, Участье свѣтскаго элемента въ церковномъ управленіи.* Выборное начало и „соборность“ въ Київской Митрополіі въ XVI і XVII вѣкахъ. Варшава 1930 (Синод. Типографія). ст. 162.

2. *Проф. О. Лотоцький, Українські джерела церковного права.* (Праці Укр. Наук. Інституту т. V. серія правнича кн. 1). Варшава 1931. ст. 217 in 8°.

1. Ославлене „выборное начало и соборность“, т. є право вибирання духовенства на духовні посади і право заряду церкви при помочи соборів, на яких мали голос світські люди в давній українській церкві, було предметом багатьох непорозумінь в історично-правничій науці. Багато дослідників, захоплених демократичними ідеалами сучасної доби, виділо сі ідеали неначе втіленими в устрою давньої української незєдиненої церкви в протиположенню до російського абсолютизму й цезаропапізму. Таке „выборное начало“ заступав в останніх часах Г. Маркевич у своїй кандидатській праці п. з. „Выборное начало“, а за ним Др. Чубатий у праці п. з. „Правне становище церкви в козацькій державі“ (Богословія 1925, кн. 1—3) виводив право виборности на духовні посади від старого віча і верви. Знову-ж „соборність“ устрою української незєдиненої церкви в давнині виславляв проф. Огієнко (по фаху фільольог, отже не історик), який руководився не історичною правдою, але тенденцією — впровадити соборний устрій у сучасну варшавську православну церкву.

Інтересну ревізію одного і другого питання переводить відомий з церковно-історичних дослідів про початки християнства на Русі проф. Вячеслав Заїкин, який, опираючися на праця старих і заслужених істориків Макаря, Ореста Левицького, Малишевського, Голубева, еп. Е. Ліковського, М. Грушевського, о. Т. Титова й ін. та на критичних увагах акад. Василенка, приходить до висновків, що право виборности розвинулося якраз у російській церкві, не лишаючи жадних слідів розвою в українській незєдиненій церкві, а „соборність“, се засада пізна, занесена зі Заходу, яка мала пригожий до розвою ґрунт у часах найбільшого упадку української церкви і яку без більших труднощів зліквідував Петро Могила.

В двадцяти розділах своєї праці автор розглядає головню справу участи світського елемента в управі церкви. В них дає докази глибокої ерудиції й начитання в дотичній літературі предмету, а подекуди вносить стільки ясности і світла в факти, не дуже то ясн і деяким спеціалістам, що безпретенціональна праця автора заслугоє на похвалу й поручення. Се відноситься якраз до наших соборів, їх генези, їх стихійности та завдання, якого звичайно не сповнили. Загалом більше значіння мали собори московські ніж українські, хотяй вони оформилися пізнійше. Так напр. постанови столавого собору ввійшли в життя російської церкви, коли постанови виленьського собору 1509 р. залишилися побожним бажанням. Подібно установлена новгородським собором (1415 р.) українська независима митрополія потривала 3 роки, коли така-ж митрополія, установлена російським собором (1448 р.), перетворилася в патріярхат. Українські собори мають менше значіння ніж митрополит, єпископ а навіть патрони, їх часом цілковито ігнорується або признається за право

сильні відповідно до того, як кому се потрібно; вони не мають традицій н влади ні авторитету. Тому собор 1596 р. показав також свою безсилість, не умів розв'язати труднішої церковної проблеми і розколовся. Не піднесла авторитету і їх демократизація, яка радше довела собори до цілковитого абсурду, як се показалося пізнійше на київських соборах, по відновленню Теофаном православної ерархії, до часів Петра Могили, який і без соборів зумів відродити незединену церкву, а соборам привернув властиве їм значіння.

Також розділ про українські ексархати належать до тих, що дає багато орієнтації в тій мало у нас студіованій справі.

Автор оцінює історично-правничі факти з православного становища, в якім відбивається його світогляд на різні дрібніші і побічні, себто з самою темою неорганічно зв'язані, справи — світогляд, що не видержує критики в сучасній науці. До таких справ належить: а) автентичність листа Михаїла до папи Сикста IV, б) правовірність Кирила Люкаріса, в) цезаропапізм византийських імператорів.

Щодо письма Михаїла до папи Сикста IV (не V-го!) 1476 р. автор вагається між його автентичністю і неавтентичністю. На ст. 29 говорить, що Макарій і Голубев признають се письмо за „фальсифікат“, а на ст. 109 каже: „Если вѣрять въ подлинность грамоты Митрополита Михаила“... Така непевність і сумнів щодо автентичности грамоти Михаїла не є раціональна, бо всі новіші російські історики церкви від часів Кояловича, що перший висловив сумнів щодо автентичности сеї грамоти, не вважають її за фальсифікат. Справу автентичности ствердив у річевім рефераті на третім археологічнім зїзді Малиновський (1874), його аргументацію піддержав якраз Макарій (IX, 43), а Голубев, що обіцяв довести фальшивість грамоти, не сповнив своєї обітницї. Отже нині нема жадної рації сумніватися, чи грамота Михаїла є автентична. Розуміється, що Потій, який сю грамоту віднайшов і перший опублікував, завдав немало клопоту полемістам XVII в. в роді Смотрицького й Копистенського, які короткою рукою назвали се письмо „змышленимь“. Однак історична наука зробила вже в тім напрямі пролом і серед незединених.

Подібно також правовірність Кирила Люкаріса, яку боронить автор на ст. 130, належить до розвіяних нині наукою легенд. Відколи Лєгранд опублікував у *Bibliographie hellénique* автентичний рукопис кальвіністичного Кирилового Віроісповідання, від тоді не можуть ніякі вибілювання його правовірности незединеними авторами. Вже Мелетій Смотрицький не сумнівався в кальвіністичних симпатіях Люкаріса, який, будучи висланником на Русь, зніс зазулине яйце в католицькїм таборі (його лист до латинського єпископа Дмитра Суліковського), а будучи патріярхом, старався перепачкувати кальвінізм до східних церков своїм Віроісповіданням. Сей наступ відбили православні на соборі в Яссах 1643 р., приймаючи Віроісповідання Петра Могили, і на соборі в Єрусалимі 1672, приймаючи Віроісповідання Доситея та анатемізуючи безіменного автора кальвіністичного Віроісповідання, яким по нинішнім здобуткам науки був напевно Кирило Люкаріс (див. Palmieri, *Theol. orthodox. I*; Malvy—Viller, *La Confession* та Patriarch Kyrillos Lukaris).

Також цезаропапізм візантійських імператорів приписує автор тільки цісарям єретикам, що вмішувалися в догматичні спори церкви. Інших цісарів, що виконували юрисдикцію в церкві, будучи її опікунами, автор, ідучи слідами визначного російського каноніста Мик. Суворова й покликуючись на нього, не тільки оправдує, але й хоче доказати (ст. 69—71), що се є „возрѣніе древности“, себто, що сама східня церква дала імператорам таку „правительственну власть“ (*potestas iurisdictionis, ἐξουσία*). Признаюся, що для пересічного католицького читача є се неабиякою новістю. Автор виходить з дефініції цезаропапізму, незнаної в католицьким світі, який цезаропапізмом називає не вмішування імператорів у догми віри, а вмішування їх до церковної юрисдикції, котру Христос дав тільки колеґії апостолів і Петрови *per eminentiam*. Менша передпосилка, з котрої при помочи аналогії старається автор (знов таки за Суворовом) виdedувати з канонів собору нікейського (6 кан.), антиохійського (9 кан.), юрисдикцію імператорів — мовляв *κηδεμονία* і *ἐξουσία* є тісно зі собою звязані (кто имѣть попеченіе, тотъ принимаетъ и мѣры противъ обнаружившихся нестроений) — се чиста *fallacia suppositi* або *μετάβασις εἰς τὸ ἄλλο γένος*. Розуміється, що одна і друга власть (*ἐξουσία* і *κηδεμονία*) є тісно зі собою звязані, але в супозиції канонів одна і друга власть існує тільки в руках духовної єрархії, а не світських людей. Впрочім, все те убирання в канонічні шори цезаропапізму імператорів, який католицька наука признає неправою узурпацією і рештками влади поганського імператора, що був одночасно й *pontifex maximus*, противиться світлій традиції найвизначніших Отців східньої церкви та противорічить правдивим поглядам самого автора, де він називає абсурдом і аномалією „общественный папизмъ“ в життю української незєдненої церкви.

Всі ті мої заміги — підчеркую се ще раз — відносяться не до самої праці як такої, а до світогляду, який шан. автор, будучи незєдненим, виніс зі школи і який тут і там мимоходом виявляється в праці, що є цінним вкладом у нашу вбогу історично-правничу літературу.

2. Нарешті дочекалася українська правнича література поважної наукової обрібки джерел церковного права, яку дав б. міністер ісповідань проф. О. Лотоцький. Вірнійше належало назвати сю працю оглядом джерел церковного права, бо самих джерел даремно було тут шукати, — оглядом систематичним та повним. Систематичність праці лежить у її поділі й угрупованню, повність в перевірці історично-правничих фактів від Володимира Великого аж до останніх часів української державности.

Праця складається з двох частей. В першій із них дає автор огляд в внутрішніх джерел українського церковного права, тобто джерел, які повстали в нутрі церковного життя. Тут належать переклади св. Письма, богослужбові книги, символічні книги, номоканони, канонічні трактати, патріярші грамоти, полемічні трактати, соборові постанови, акти вибору на духовні посади та акти фундаційні, названі в автора духовницями. Друга часть дає огляд

зовнішніх джерел церковного права, себто джерел, що повстали поза внутрішнім життям церкви, якими є церковні устави Володимира В. і Ярослава та інших удільних князів, ханські ярлики, грамоти литовських князів та польських королів, духовний регламент Петра В. та пізніші адміністративні акти поневолення, постанови пинської конгрегації з р. 1791 і закон про автокефалію української православної церкви з 1919 р.

Витаючи появу сеї з кожного огляду потрібної й корисної книжки, треба підчеркнути деяку наукову нерівномірність в обробленню поодиноких її уступів. Найкрасше представляються уступи про устави Володимира В. і Ярослава Мудрого, де автор супроти розбіжних поглядів у науці обороняє їх засадничу автентичність подібними доказами. Добре, хоч не без деяких річевих і формальних похибок, вийшли уступи про собори укр. церкви, канонічні кодекси, патріярші грамоти та канонічні й полемічні трактати. Дещо неповний є уступ про українські переклади св. Письма та про символічні книги, а вже просто баламутний є уступ Х. п. з. „Акти обрання на церковні посади“.

Щоби не бути голословним, наводжу докази.

Зараз у першій уступі про св. Письмо як джерело церковного права заявляє автор, що юридичних норм у св. Письмі небагато, бо тут містяться передусім приписи етичні і первооснови позитивного церковного права. Послідовно подає автор тільки три позитивні норми зі св. Письма, і то тільки такі норми, що відносяться до християнського подружжя: про моногамію, про мішані подружжя (1 Кор. 7, 39; 7, 12 сл.) і про розводи (Мт. 19, 9). Полишаючи на боці питання, чи Мт. 19, 9 дійсно говорить про розв'язання подружжя, як гадають нез'єдинені богослови, остає нев'язане інше питання: чому якраз св. Письмо, признане загально за підставу права й моральности, мало би мати тільки три позитивні правні норми? Аджерж крім тайни подружжя є більше Тайн (хрещення, Евхаристія, елеопомазання, хейротонія), яких правна установа основана на св. Письмі. Дальше, крім Тайн є видима релігійна організація, якої виразні юридичні форми знаходимо в св. Письмі. Що більше, св. Письмо має позитивні правні приписи щодо способу проповідання, засобів удержання проповідників і т. д. Все те, повторюю, є не тільки первооснови — рґіпсірія, але позитивні приписи, поза які саме в справах Тайн та ерархії, вивінованої потрійною властю, не пішла правдива церква ані крок дальше. Тільки щодо організації церковного судівництва видимо у св. Письмі засадничі первооснови (Мт. 18, 15 сл.; Лк. 17, 3), які опісля значно поширено. Тому годі згодитися з поглядом автора на св. Письмо, як джерело права, та на те, щоби такому важному джерелови присвячено ледви одну сторінку. Бо ті дальші сторінки, в яких говориться про рукописні й друковані переклади св. Письма, виходять уже поза обсяг права і належать до історії українського письменства. Але й тут зустрічаємо деякі пропуски й неточности. Так напр. між старими перекладчиками бракує Василь Жугавич з Ярослава (ст. 29), між новими о. мітрат Ол. Бачинський та о. Др. Ярослав Левицький (ст. 38), Евангелія Тяпинського раз датується 1580 (ст. 29),

другий раз 1570 роком (ст. 30), Никифор Каліст Ксантопул, перший автор Толкового Євангелія, називається тільки патріярхом Калістом (ст. 28) замість Никифором Калістом.

Також богословською некоректністю й річевими похибками грішить третій уступ про символічні книги. На самім початку зустрічаємо погляд, внесений у православну теологію Болотовим, що догми віри се правди спільні всім християнським віроісповіданням, іншій догматичні правди віри не є спільні всім віроісповіданням (се т. зв. теологумени). Бо якже інакше розуміти отсе речення автора: „До тогож потрібно було мати виклад не лише загально-християнських догматів, що визнані всіма конфесіями, але й ті властивості, якими одна конфесія різниться од іншої, і які стають основою церковного права кожної окремої церкви“ (ст. 69). Поневолі чи по волі піддався автор заразливому впливові російського модерніста, в кожному разі вважаю такий висказ не за простий lapsus calami. Погляд Болотова, по своїй суті єретичний, приходиться стрічати нині у поправних зрештою православних богословів і правників, як напр. болгарський проф. Цанков. Що за дивниця, що й український православний дослідник права підпав такому поглядові?

Переходячи до інших похибок у сьому розділі треба спростувати гадку, неначеби на грецькій Сході останньою символічною книгою до XVI в. був „Точний виклад православної віри“ Дамаскина. Ще до упадку Царгороду зложили були короткі віроісповідання Арменопул і Геннадій Схолярій, на котрого віроісповідання покликаються уніятські полемісти в справі додатку „і Сина“. По упадку Царгороду, до появи відомих символічних книг Люкаріса, Могили й Доситея, був поширений серед Греків катихизм Герганося, написаний в протестантській дусі (вид. 1622 р.). І сей власне катихизм подарував патріярх Кирило Люкаріс нашому Мелетієви Смотрицькому в часі його відвідин у Царгороді 1624 р. Тому хибно подає автор, що Мелетій Смотрицький дістав до прочитання катихизм Кирила Люкаріса (ст. 72). З катихизмом Люкаріса вийшло таке, що мовляв: „Ще ся не вродив, а вже по світу ходив“. Смотрицький у 1624 р. одержав до прочитання катихизм, який появилася аж 1629 р. Також покутує в поглядах автора давно повалене переконання, будьтоби кальвінський катихизм Люкаріса присвоювали йому кальвіні (ст. 73). Безперечне авторство Люкаріса доказав Legrand, видрукувавши йогож автограф у „Bibliographie hellénique“.

Подібні похибки зустрічаємо і в дальших розділах. Про Номоканон Івана Схолястика, переложений св. Методієм на словянську мову, думас автор, що сей апостол Словян тому саме переклав Номоканон Івана Схолястика, а не повнійший Фотія, бо імя Фотія було дражливым на Заході, де працював св. Методій (ст. 78). Виходилоб з того, що св. Методій не був противником Фотія, може навіть його симпатиком, і тільки про людське око не виносив Фотія. Такий православний погляд на св. Методія вже давно

в науці пережився, а коли його хотів відновити проф. Брікнер у віденськім „Archiv für slavische Philologie“, не допустив до сього покійний Ягіч. Опісляж Чех, Фр. Снопек доказав, що св. Методій не був приклонником Фотія, бо опрокидував 28 канон халкедонського собору, звернений проти первенства папи. А канону сього власне нема в Івана Схолястика. Зрештою квестія, чи св. Методій, що помер у Римі 885 р., мав у руках Номоканон Фотія, який появился 884 р., лишається отвертою, коли узгляднити труднощі тодішньої комунікації.

Осібний довший розділ присвятив автор українським соборам, які є чи не найважнішим джерелом права східніх церков. Сей розділ тим інтересний, що перечислені в ньому всі собори — з виїмком великопостного київського з 1629 р. — від найдавніших часів аж до 1919 р. Однак се ще велике питання, чи всі вичислені собори заслугоють на сю назву. Значна часть тих соборів не вирішила нічого в справах віри або дисципліни та мала тільки принагідний характер, або вони були простими виборчими зїздами в цілі обсади опорожненої посади. Про собори з р. 1051 і 1147, де київські князі поставили Іляріона і Кліма Смолятича, знаємо тільки, що їх скликали князі в цілі висвячення своїх кандидатів. Чи ті собори винесли якінебудь правні постанови або чи на них хочби dokonано вибору Іляріона і Кліма, на підставі одинокі компетентних літописних вісток нічого не можемо сказати. Також третій з ряду собор у Володимирі над Кляземою 1274 р. був скликаний митрополитом Кирилом III в цілі посвячення Серапіона на володимирського єпископа. При тій нагоді потвердив сей собор готові вже правила митрополита Кирила, які вважають за постанови собору. Принагідний характер сього собору очевидний, і тому годі так категорично твердити, як се робить автор, що „постанови сього собору заховалися до нас у формі Правил науки чи окружного послання митр. Кирила“ (ст. 109). Може навпаки? Радше передвиборчим зїздом ніж собором у стислім значінню слова був новгородський собор 1415 р., де вибрано осібного митрополита для Києва і „всея Руси“ Григорія Цамблака. Як беззастережний приклонник т. зв. соборного начала, автор не знає різниці між властивим собором (synodus) і звичайним виборчим зїздом (electio). „Соборное начало“ тягнеться в автора червоною ниткою через всі майже розділи праці, заганяє його в очевидні противорічності, мститься найбільше в розділі десятім, де мова про акти обрання на церковні посади — взагалі тяжить неначе первородний гріх на цілім творі. Засада соборности з участю мирян є на гадку автора „старо-християнського“ походження (ст. 190), має характер „давньої і сталої традиції“ (ст. 141, 149), яку перервав Петро В. (ст. 9), знайшло ґрунт для себе „в народноправному вічевому укладі староруського життя“ (ст. 120) і т. д. З другоїж сторони сам автор наводить висказ митрополита Йосифа Солтана по нараді з крилосом — отже соборовий висказ, — що в правилах св. Отців нема того, щоб мирські люди втручувалися в церковну управу (ст. 156), ба навіть отверто

признає далі, що участь церковної громади в житті церкви, сей основний момент полеміки вже цілком вироблений в протестантській полемічній літературі, треба було православним лише відповідно пристосувати (ст. 182). Що більше, автор признає, що право „подавання“, ся еманация стародавньої соборности, було злом, з яким церковна влада мусіла всіма силами боротися вже за Ярослава Мудрого (ст. 245). Ось противорічності з тим ославленим соборним началом, які поповнює сам горячий прихильник сього начала в одній і тій же своїй праці. А вже до кульмінаційної точки доходить ся противорічність у розділі десятім, де автор уважає акти обрання на церковні посади проявом соборної засади.

До формальних похибок уступу про собори треба ще зачислити назву місцевости, де відбувся собор з початком 1628 р. Місцевість називається Городок, а собор городецьким. На диво читаємо в автора раз про „собор у Гродському“ (ст. 121), другий раз про постанови „гроденського собору“ (ст. 122). В кожному разі з Городка зроблено Гродсько або Гродно.

В розділі про полемічні трактати автор справедливо уважає „Палінодію“ Захарії Копистенського найкрасшим твором православних (ст. 168), але все, що сказано далі, свідчить про незнання сього з правничої сторони чи не найліпшого твору. Палінодія є відповіддю на твір Льва Кревзи не тільки „в своїй важливішій частині“, але таки в цілому. Копистенський збиває тут крок за кроком всі закиди Кревзи, працюючи всіми широкими засобами свого знання. Навіть поділ Палінодії на 4 часті відповідає такому ж поділові Кревзові „Оброну ієдності“. Найобширнішою і націкавішою є друга часть, де Захарія Копистенський збиває Кревзу на основі соборових постанов та численних авторів східного церковного права. В підручнику про джерела церковного права треба було принайменше вчислити ті правні засади, якими оперував знаменитий автор Палінодії, та ті джерела, з яких він черпав своє правниче знання. Тимчасом ми маємо поданий у кількох реченнях зміст Палінодії і то невірною (ст. 199). Далі, в огляді проти протестантської полеміки опущений твір Азарії (на гадку Завитневича є се Захарія Копистенський) п. з. „Книга о вірі“, що вийшла двома накладами, а в огляді проти роскошничої літератури поминено таких українських авторів як Яворський, Лопатинський, Мацієвич. Про Симеона Полоцького сказано, що він написав „Жезл православя“ (ст. 184) замість „Жезл правління“. Подібні помилки, яких не спростовано додатково при кінці книжки, зустрічаємо на ст. 268, де зборівську угоду датується 1648 р. замість 1649 р., на ст. 77, де патріархат Івана Схолястика датується pp. 665—678, на ст. 158, де київський собор з 1629 р. другий раз кладеться 1628 р., на ст. 144, де лист Кирила Люкаріса до львівського братства датується 1643 р., коли Люкаріс уже не жив. Автор непослідовний в уживанню імені Іван і Йоан. У нього є Йоан Золотустий, Йоан Схолястик (ст. 77), Йоан митрополит (ст. 10), Йоан патріарх

(ст. 139), Йоан Векк (ст. 137), московські царі Йоан і Петро (ст. 145), але рівночасно приходить також Іван Замойський (ст. 144), Іван Сакран (ст. 165), Іван Виговський (ст. 269), Іван Вишенський (ст. 174). Подібно Копистенський раз називається Михайлом (ст. 141) і зараз опісля Михаїлом (ст. 142), Діонісій (ст. 145) і зараз же Діонісій (ст. 145). Треба на одно пристати: або на церковну або на народню вимову імен. До дрібніших річевих похибок належить перекручення ріжниць між джерелами пізнання права і джерелами існування права (fontes existendi і fontes cognoscendi — ст. 8), між постами по нашому і грецькому звичаю, коли в середу і п'ятницю випаде свято (ст. 109).

Врешті щодо літератури, якою автор покористувався, треба зазначити, що в списі літератури при кінці книжки є подані такі твори, яких автор цілком не цитує, бо вони з його темою не мають нічого спільного (напр. „Перші укр. проповідники“ Яросл. Левицького) і навпаки, автор покликується на твори, яких брак у списі: Белячка, Владимірського-Буданова, Голубинського, Грушевського, Єфремова, Возняка, Єфименка, Макарія. До того вдаряє цілковита відсутність літератури посторонньої, хочайби Abraham-a, Götz-a, а навіть новіших курсів російської історії права: Латника, Дяконова, Филипова, Малиновського, Максимейка. З дослідників болгарського церковного права, що мало вплив на нас, не знаходимо Бобчева та Ільїнського.

Не зважаючи на сі похибки, треба підкреслити, що се перший український підручник джерел церковного права і тому, коли не числити уступу про „свиток“ Ярослава, його поява є кроком вперед у нашій правничій літературі.

о. А. Іщак.

Dr. Hans Koch, Die russische Orthodoxie im Petrinischen Zeitalter. Ein Beitrag zur Geschichte westlicher Einflüsse auf das ostslavische Denken. Priebatsch's Buchhandlung. Breslau 1929 стор. 191, 8°.

Проф. Ганс Кох є нині одним з поважніших зах.-європейських протестантських дослідників історії церкви на Україні та в Росії, а названа вгорі його праця се, здається, найголовніший із його творів по історії сх.-словянської церкви. В сій праці старається він освітлити один з найважніших моментів в історії незед. православної сх.-словянської церкви, коли — в кінці XVII й у першій чверті XVIII ст. (тобто за часів російського імператора Петра I) — в сій церкві відбувалася гостра боротьба між католицькою і протестантською богословською думкою. Кох досліджує сю боротьбу двох богословських течій на підставі творів двох визначних єрархів і богословів незед. сх.-словянської церкви, митрополитів Степана Яворського й Теофана Прокоповича.

Як і можна було сподіватися від протестантського ученого, Кох вияснює богословську працю фільопротестанта Т. Прокоповича значно ліпше, ніж працю фільокатолика Ст. Яворського. Розділи, присвячені Т. Прокоповичеві властиво й становлять головну вартість названої книжки Коха. Всетакі харак-

теристика богословської системи Прокоповича виходить у Коха дещо однобічною, а оцінка історичного значіння цієї системи для сх.-слов'янської церкви та української й російської богословії — перебільшеною. Кох занадто вже підчеркує протестантський характер богословії Т. Прокоповича. Хоч протестантські складники дійсно є досить значні у творах Прокоповича, всетаки він не йшов сліпо за протестантськими взірцями, і лише в деяких точках наслідував протестантських богословів. З другого боку, в творах Прокоповича можна заважити і сліди католицьких впливів, на які дослідники чомусь не звертають звичайно належної уваги. Що-ж до ролі Теофанової богословії в історії української й великоруської богословської думки, то — хоч твори Теофана дійсно мали великий вплив на розвиток сх.-української, а почасті й великоруської богословії XVIII й поч. XIX ст. — але вплив той обмежувався тільки областю академічної, шкільної богословії, не охоплюючи ширшого релігійно-богословського розвитку Сх. України й Великої Росії. Найвизначніші представники релігійно-богословського життя Сх. України й Великої Росії в XVIII ст., як прим. Дмитрій Ростовський, Тихон Задонський, Йоасаф Білгородський — признані в незад. правосл. церкві святыми, або основоположники „руського старчества“ П. Величковський, Гр. Сковорода та ін. йшли зовсім іншими шляхами, ніж Т. Прокопович, і в їх творах годі навіть шукати слідів Теофанового, або тим більше протестантського впливу. Далі, слід зазначити, що й ті сх.-українські та великоруські богослови, які стояли під сильним впливом Прокоповича, старанно відкидали з його богословської системи все виразно протестантське, а один з найзавзятіших прихильників Теофанового напрямку Сам. Миславський, видаючи курс догматичної богословії Прокоповича, навіть у ньому вичеркнув усі виразно протестантські місця. Тому поминається автор, коли каже, що „kann man die sich an den Namen Prokopovic's knüpfende Renaissance der russisch-ukrainischen Kirche — nicht anders nennen, als einen Sieg des protestantischen Gedankens in der slavischen Welt“. — Твори Ст. Яворського, Кох, навпаки, оцінює занадто низько, вважаючи їх невірними наслідуванням римо-католицьких зразків. Оцінка така, розуміється, несправедлива. Ст. Яворський, правда, щедро рукою черпав з західно-католицьких джерел, але всі свої запозичення старався пристосувати до основних підстав східно-християнської богословії, — і в цілому його богословську систему треба признати самостійним і суцільним твором, відзначеним рисами визначного наукового таланту. — Та, хоч оцінка й загальна характеристика Ст. Яворського й Т. Прокоповича вийшли в Коха не зовсім точні й почасті однобічні, *виклад тогочасів Яворського й Прокоповича на поодинокі богословські питання в книзі Коха треба признати в загальному правильним і добрим*. — Менше задовольняє нас передмова Коха, в якій він зясовує розвиток сх.-слов'янської богословії до XVII ст. та її взаємовідносини з зах.-християнською богословією в тім часі. В сій передмові автор досить старанно слідує за розвитком великоруської богословської думки й занадто мало уваги звертає на розвиток богословії української, хоч для його теми — освітлення богословських систем Т. Прокоповича й Ст. Яворського, що вирости на *українським ґрунті* — треба було звернути увагу якраз на попередній розвиток богословії на Україні, а не в Московщині. — Думаємо також, що для освітлення істоти й духа сх.-слов'янської (сх.-українсько-великоруської) церкви та сх.-слов'янської богословської думки кінця XVII — першої чверті XVIII ст. („Петровської доби“), треба було-б звернути не менш, якщо не більшу увагу, ніж на Прокоповича і Яворського, — на митрополита Дмитрія Ростовського (Тупталенка), в творах котрого безсумнівно більше, ніж у творах інших його сучасників, відбився дух сх.-слов'янської (точніше сх. української) релігійности. — В сх.-слов'янській церковно-історичній і загально-історичній літературі Кох орієнтується, як на зах.-європейського ученого, навіть дуже добре. Вся використана в його праці наукова література — доброї якості. Але всетаки автор не звернув уваги на деякі праці, які безпосередньо відносяться до його теми і які безперечно були-б корисні для всебічної характеристики „руського православ'я Петровської доби“ та „руської“ (сх.-слов'янської) богословії в тих часах. Так прим. він використав лише два огляди історії Київської Академії — митр. Макарія Булгакова і Вишневського, а цінні огляди й розвідки по історії Київської Академії Голубева, Мик. Петрова, Яблоновського, о. Титова, Харламповича, в яких багато

є матеріялу й спеціально з історії сх. слов'янської богословської думки XVII—XVIІ ст., лишилися в праці Коха неузглядені. Не використав він і жадного з курсів та монографій по „руському“ церковному праву, хоч у них знайшовся-б теж матеріял, цінний для його праці. Далі лишилися неузглядені праці: Харламповича „Малороссійское вліяніе на великорусскую церковную жизнь“ (Казань 1914), о. Титова „Русская православная церковь въ польско-литовскомъ государствѣ въ XVII—XVIII вв.“ (3 томи, Київ 1905—1916), Ф. Терновського „Рожнецьъ Духовный и Каменьъ вѣры“ („Правосл. Обзор.“, 1863, XII), Морозова „Еофанъ Прокоповичъ, какъ писатель“ („Журн. М. Н. П.“ 1880), Тихомирова „Трактаты Еофана Прокоповича о Богѣ...“ (1884). Не використана література про Дмитрія Ростовського, Теофілякта Лопатинського та ін. визначніших представників тогочасної сх.-слов'янської богословської думки, і чимало ін. книжок і журнальних розвідок. Та подібних пропусків зах.-європейському ученому уникнути, розуміється, тяжко — тим більше, що деякі з тих праць західнім ученим роздобувати дуже важко.

Не спиняючись над дрібнішими дефектами, вважаємо необхідним признати, що — хоч у праці проф. Коха зустрічаємо деяку однобічність в характеристиці й оцінці праць Ст. Яворського та Прокоповича й деякі помітні прогалини — всетаки се є одна з ліпших праць у найновішій німецькій літературі по сх.-слов'янській церковній історії. Завдяки яскравому й ґрунтовному викладови богословських поглядів Ст. Яворського й Т. Прокоповича, вона безперечно буде вельми корисною для західніх учених і допоможе їм у пізнанню так мало відомого на Заході сх.-європейського християнського світу.

Вяч. Зайкин.

Е. Гловінський, К. Мацієвич, В. Садовський, Сучасні проблеми економіки України. Праці Укр. Наукового Інституту. Том III. Варшава 1931 р. стр. 170, 8^о.

Одне з головних завдань Укр. Наукового Інституту полягає у всебічному студіюванню економіки сучасної України та процесів її господарського життя. Третій том тих праць є якраз посвячений економіці України. Сей том містить три праці висше поданих авторів. До українського тексту є долучені змісти тих праць на мовах польській та французькій. Замітний є бібліографічний відділ, де містяться показчик економічної літератури, що появилася в р. 1930 в СССР.

Інж. Е. Гловінський обговорює в своїй праці проблему розрахункового білянсу України. Він виказує, що Україна перед світовою війною відзначалася головню експортом неперероблених споживчих продуктів сільського господарства, хоча під господарським оглядом була упосліджена, без розвиненого промислу й торгівлі. Після війни наступило катастрофальне зменшення обміну товарів межі Україною і країнами, що лежать поза границями СССР. Наслідком того чинне сальдо українського торговельного білянсу має тенденцію до упадку.

Потрібна була би тут інтенсифікація сільського господарства, але на перешкодї стоїть радянська влада зі своєю шкідливою політикою гіперіндустріалізації.

Проф. К. Мацієвич обговорює сільсько-господарську політику СССР, у світлі аграрної кризи. Сучасна хліборобська криза ріжниться від попередніх своєю загальністю. Відчувають її так краї, що експортують хліборобські продукти, як і краї, що їх імпортують. Характеристичною прикметою теперішньої кризи є надпродукція збіжжя, а головню пшениці, і звязана з тою надпродукцією катастрофальна знижка цін, яка довела до хронічного дефіциту в сіль-

ським господарстві. Ся дефіцитовість потягнула за собою обдовжування хліборобів, ослаблення інтенсифікації тай зневіру взагалі до господарювання.

На Радянській Україні в сучасній ситуації хліборобства і при великім перелюдненню рільничого населення одинокою дорогою дальшого розвою сільського господарства була би інтенсифікація через розвій огородництва, садівництва, годівлі домашніх звірят, дробу і т. і. Тимчасом московська політика на Радянській Україні форсує продукцію збіжжя через примусову колективізацію, котра не лише що причиняється до збільшення продукції, але противно, дезорганізує її як штучний витвір, хліборобами зненавиджений. Згори накинена коштовна тракторизація причиняється рівнож до піднесення коштів самої продукції. Така аграрна політика в ССР є шкідлива й небезпечна для майбутнього розвою продуктивних сил України.

Проф. В Садовський обговорює п'ятилітку й народно господарські інтереси України.

За точку виходу бере автор „пятилітку“, прийату через п'ятий зїзд держплянів у березні 1929 р. і затверджену всесоюзним зїздом совітів.

Аналіза тої пятилітки доводить до заключень:

1) Поромислові інвестиції на Україні мають головно на ціли відбудову давніх підприємств, а не нових. Тимчасом в чисто російських районах тенденція є противна. Наслідком того слідне зменшення на Україні промислової продукції.

2) Територіальний поділ проєктованих на Україні інвестицій не узгляднює потреб Правобережної України.

3) В обсягу вугільного промислу є очевидна тенденція авторів пляну „пятилітки“ в напрямі побільшення продуктивності копалень, що лежать поза Донеччиною, і тим самим до незалежнення московських промислових центрів від українського вугілля.

4) В обсягу металургічного промислу є рівнож тенденція „пятилітки“ до зменшення значіння української металургії коштом розвою східніх районів.

5) У сфері електрифікації Україна також є упосліджена в порівнанню зі зростом електричних сил головних російських промислових районів, як нпр. округа Центрально-Промислова й Ураль.

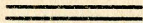
6) Пятилітка не узгляднює текстильного розвою на Україні.

7) В ділянці споживчого промислу, особливо цукрового, автори пляну пятилітки узгляднюють повстання цукроварень на російських територіях в ціли ослаблення значіння України.

Історія опрацювання й здійснення пляну пятилітки доказує, що її ухвалено всупереч виразній опозиції радянських українських чинників. Межи тенденцією економічної політики передреволюційної Росії відносно України і радянською „пятиліткою“ існує тісна органічна звязь.

Треба признати, що автори добре вивязалися зі свого завдання, використали якслід економічну літературу Радянщини і в науковий спосіб при помочи статистичних даних доказали свої тези.

о. Др. М. Коград.

Всячина — хроніка

(Varia — chronica)

З гр.-кат. Богословської Академії. Інавгурація нового 1932/33 академічного року відбулася дня 9. жовтня 1932. На свято інавгурації зложилися: Торжественна Архирейська Служба Божа, відправлена Преосв. Никитою Будкою в сослуженню численного духовенства, звіт о. ректора Академії та інавгураційний виклад проф. Дра Волод. Залозецького п. з.: „Фрескове малярство доби Палеолігів на Україні“. — В минулому році габілізувався на надзв. професора Академії о. Др. Андрій Іщак та крім того покликано викладати на Академії: о. Дра Льва Глинку, о. Дра Богдана Липського, п. Дра Конст. Чеховича та п. Дра Ярослава Пастернака. Наукова діяльність Академії позначилася виданням дальших трьох томів „Праць Академії“ (2 томи „Патрольоґії“ о. проф. Дра В. Лаби та „Теорія церковної вимови“ о. Дра Ярослава Левицького). Академія приймала участь у унійних зїздах у Велеграді та в Пинську, де її відпоручники виголосили реферати. Слухачів нараховувала Академія: в зимовому семестрі 234, в літньому 212. — З новим акад. роком починає свою діяльність філософічний факультет, оснований Ексц. Митрополитом грамотою з дня 22. червня 1932, та Музей Академії, який відкрито в день інавгурації. — Ректором іменований на дальших три роки о. проф. Др. Йосиф Сліпий, деканом богословського факультету вибраний о. проф. Др. Тит Мишковський, а обовязки декана філософічного факультету виконує сам ректор Академії. — Програму викладів на зимовий семестер задля браку місця оголосимо в найблизшій книжці „Богослові“.

Біблійний Інститут. З початком академічного року 1932/33 утворено в Біблійному Інституті в Римі новий виділ студій старинного сходу, так що від тепер матиме він два виділи: біблійний і виділ орієнталістики або студій старинного сходу. До тепер про старинний схід — найповажніше джерело біблійних наук — викладано на біблійному виділі, що в значній мірі відбивалося на стислих біблійних студіях. Щоби сьому зарадити, а також щоби піднести значіння самого сходу, провід Інституту використав нагоду приновлення своїх статутів до нових законів Апостольської Конституції Папи Пія XI. „Deus Scientiarum Dominus“ і предложив св. Конгрегації семинарій і університських студій проєкт утворення нового виділу для справ сходу з проханням його затвердження. Префект Конгрегації, кардинал Біслеті, на послухання дня 26 липня 1932, позискав згоду Святійшого Отця Папи Пія XI. Таким способом, на поручення і властю Святій-

шого Отця Папи Пія XI. Конгрегація семин. й унів. студ. дня 7. серпня 1931 видала декрет, яким канонічно утворила в Папському Біблійному Інституті новий виділ студій старинного сходу зі всіми правами папської інституції, то зн. з правом надавання академічних ступенів (докторату). Статути новоутвореного виділу затвердила та сама Конгрегація провізоришно письмом з дня 6. вересня, полишаючи собі час на докладніше їх прослідження, а тимчасом дозволила впровадити їх в життя, що дійсно і сталося. 3. листопада почав новий виділ своє життя і свою працю. Простудіований добре Схід, внесе світло в кожную ділянку життя. Першим деканом новоутвореного виділу іменованій о. Ант. Даймель (Deimel).

Archivum Historicum Societatis Jesu. Заслужений чин Єзуїтів почав видавати в Римі (Borgo Santo Spirito 5) новий науковий журнал під згаданим заголовком. Виходитиме він двічі в році 20 січня і 20 червня не менше 176 сторінок одно число в латинській мові, але й не виключається статей в інших мовах: англійській, німецькій, французькій, еспанській, італійській та португальській.

Метою нового періодичного видавництва є наукове опрацювання конституцій, законів і подвигів чина з історичної точки та заповідання повної бібліографії. Матеріалом наукової обробітки послужать у головній мірі джерела, що відносяться до початку і розвою Товариства Ісуса і були вже напечатані в обширній колекції: Monumenta Historica Societatis Jesu. Крім того використовуватимуться й непечатані ще джерела, щоби вповні висвітлити подвиги-діла старого й відновленого єзуїтського чина.

Журнал має в собі пять частин: 1. Історичні розвідки, 2. Непечатані або рідкі джерела, 3. Вияснення та коротші тексти, 4. Оцінки й викази книжок і 5. Хроніка.

Поява першого числа світло відповіла своєму завданню.

Кардинал Вільгельм Ван Россум, Редемпторист, префект Конгрегації „De Propaganda Fide“, помер 30. серпня с. р. на 79. році життя у Мастріхт в Голляндії, де вступив повертаючи з Евхаристійного Конгресу в Копенгазі. Покійний знаний у цілому світі як „missionario esemplare“, бо місійній праці посвятив ціле своє довге й трудолюбиве життя, положив величезні заслуги біля піднесення наукового рівня університету „De Propaganda Fide“, на якому він сьогодні знаходиться.

о. Венедикт Оетті Т. І. — помер 30. вересня 1932. Покійний був більше як 25 літ професором канонічного права на папськім Григорянськім університеті. Уродився 5. квітня 1862 р., 12. листопада 1878 вступив до Товариства Ісусовців. По укінченню богословських студій, а опісля студій канонічного права від 1896 р. викладав на Григоріянськім університеті з початку інституції канонічного права та публичне церковне право, опісля через 5 літ (1898—1903) богословські дисципліни, а від 1903 аж до останніх своїх літ канонічне право.

Покійний є знаний своїми працями з области канонічного права, як: Commentarium in Codicem Iuris Canonici 1927—1931

4 томи (доведено пояснення кодексу до кан. 214); *Synopsis rerum moralium et iuris pontificii*, 1914 3-a ed.; *De Romana Curia. Commentarium in Constitutionem Apostolicam „Sapienti Consilio“ seu de Curiae plana reformatione* (1910); *In ius antepianum et pianum ex decreto „Ne temere“ S. C. C. 2 aug. 1907 de forma celebrationis sponsalium et matrimonii Commentarii*, 1908. — Крім того писав покійний статті по наукових журналах.

Покійний був консультором Конгрегацій: консисторіяльної св. Тайн, собору, для поширення віри, обрядів, для надзвичайних церковних справ та комісії для автентичного інтерпретування кодексу канонічного права. Покійний був теж ревним помічником кард. Гаспарі в підготовчій праці над кодексом канонічного права. — Остті був визначним римським каноністом.

† **Микола Любович**, визначний український історик, найбільше знаний зі своїх дослідів над історією реформації в польсько-литовській державі, помер в серпні с. р. в Ростові на Донщині на 77-ім році життя.

М. Любович народився в 1855 р. на Поділлі, вчився в київськiм університеті, де був учеником славнозвісного українського ученого, одного з найвизначніших дослідників історії зах. Європи, Ів. Луцицького. По закінченню університету Любович досить скоро одержав приват-доцентуру в київськiм університеті. Працював спершу над історією Німеччини й Голяндії, але потім спеціалізувався в царині релігійно-церковної історії Польщі. В 1883 р. він обороняв дисертацію „Історія реформації в Польщі“, після чого був обраний професором варшавського університету, в котрiм займав катедру всесвітньої історії коло тридцяти років. З перенесенням університету з Варшави до Ростова, він продовжував у Ростові свою професорську діяльність. Яко людина і як професор відзначався високими моральними чеснотами й користувався загальною пошаною. Головні його праці: „Історія реформації в Польщі. Кальвіністи й антитринітарії“ (1883), „Герцог Альбрехт Пруський і реформація в Польщі“ (1885), „Початок католицької реакції й упадок реформації в Польщі“ (1890) та ін. В усіх сих працях він старався бути повні об'єктивним істориком. Наукова критика оцінила ці праці дуже високо. Для свого часу були вони дуже важним здобутком науки, завдяки використаним у них матеріялам, досконалім методі та стремлінню до безстороннього освітлення подій. Та й донині зберігають вони свою наукову вартість, хоч останніми часами досліди над історією реформації в Польщі розвинулися досить значно та використали чимало нових, незнаних Любовичеви матеріялів. Згадані праці Любовича мають чимале значіння й для української церковної історії, бо кидають багато світла на стан т. зв. реформаційних течій на українських землях у XVI—XVII ст. — Крім дослідів над історією реформації Любович написав низку праць і з інших ділянок історичної науки, зокрема з економічної історії Німеччини, з методології історії і т. д.

Книжки й часописи

(I Libri et II ephemerides)

1

Няради Дионизий Др.: Служба Божа або Литургия. Дяково 1932. Друковала єпископська тискара. Стор. 131. 16⁰.

М. Н., ЧСВВ.: Спосіб розважання. Ужгород 1932. Кн. I. Аскетична бібліотека видавництва ОО. Василіян в Ужгороді. Стор. 76. 16⁰.

М. Н., ЧСВВ.: Наслідування Марії. Ужгород 1932. Кн. II. Аскетична бібліотека видавництва ОО. Василіян в Ужгороді. Стор. 125. 16⁰.

Цегельський І. Др.: Дещо про церкви та чудотворну ікону Матері Божої в Камінці Струмиловій. Накладом греко-католическої церкви в Камінці Струмиловій. 1932. Стор. 75. 16⁰.

В. А.: Унія на Палесьсі. Альбертин 1932. Выданье Товариства Ісусавага. Стор. 16. 8⁰.

Кругельський Антін: Тилявська схизма на Лемківщині. Львів 1932. Бібліотека УКО. Стор. 76. 16⁰.

Дорошенко Д.: Нарис історії України. Том I. Варшава 1932. Праці Українського Наукового Інституту. Стор. 229. 8⁰.

Садовський В.: Праця в УССР. Варшава 1932. Праці Українського Наукового Інституту. Стор. 148. 8⁰.

Sięniatycki M.: Apologetyka czyli dogmatyka fundamentalna. Kraków 1932. Nakładem autora. Стор. 374. 8⁰.

Bukowski Alojzy, T. J.: Najbardziej aktualny dogmat eschatologiczny — śmierć kresem pielgrzymstwa człowieka. Włocławek 1932. Стор. 29. 8⁰.

Scheeben: Mysterien des Christentums. Freiburg im Breisgau 1932. Herder u. Co. GmbH. Verlagsbuchhandlung. Стор. 679. 8⁰.

Gaell René: Celle qui Ressuscita. Paris VIe 1932. Pierre Téqui, Libraire-éditeur. Стор. 241. 16⁰.

Gearon I.: Le spiritisme: Sa faillite. Paris VIe 1932. P. Lethielleux, éditeur. Стор. 193. 16⁰.

Ignace-Marie: La Reine du Clergé. Paris 1931. P. Lethielleux, Libraire-éditeur. Стор. 20. 16⁰.

Meinertz M.: Einleitung in das Neue Testament. Paderborn 1932. Verlag Ferdinand Schöningh. Стор. 356. 8⁰.

Salaville S.: Liturgies orientales. 1932. Bibliothèque Catholique des Sciences Religieuses. Стор. 201. 16⁰.

Humeau G.: Les plus beaux sermons de Saint Augustin. Paris 1932. Rue Bayard 5. Maison de la Bonne Presse. Стор. 295. 8°.

Sacra Congregazione Orientale: Codificazione canonica orientale: Fonti. Fasc. VI. Roma 1932. Tipografia Poliglotta Vaticana. Стор. 517. 4°.

Lacombe E.: Les Éléments d'un Programme social catholique. Paris 1932. Rue Bayard 5. Maison de la Bonne Presse. Стор. 187. 16°.

Misson I.: Les Idées Pédagogiques de Saint Ignace de Loyola. Paris Vle. P. Lethielleux, Libraire-éditeur. Стор. 77. 16°.

Sacra Congregazione Orientale: Statistica con cenni storici della Gerarchia e Dei Fedeli di rito orientale. Roma 1932. Tipografia Poliglotta Vaticana. Стор. 576. 16°.

Guissard P.: Portraits Assomptionistes. Paris 1932. Rue Bayard 5. Maison de la Bonne Presse. Стор. 407. 8°.

II

Добрий Пастир. Станиславів (Липова 11).

1932. ч. 3. о. *О.* Орський: Капіталізм і марксизм у світлі Енцикліки Пія XI. „Quadragesimo anno“. о. *Теодозій Галушчинський:* Апостольські покликання в Євангеліях. о. *Ізидор Луб ЧСВВ:* Значіння Замойського Собору в історії Унії. *В. Г.:* Статистика католицького Сходу. На вибрані теми, ітд.

Дзвони. Львів (Кілінського ч. 3).

1931. ч. 9. *О. Мицюк:* Причини світової господарської кризи. *Др. В. Кучабський:* Українська дипломатія і держави антанті в році 1919. *К. Сосенко:* З проблеми місячних назв на Україні. Хроніка, ітд.

1932. ч. 1. *У. Самчук:* Волинь. *В. З.:* Шукання шляху до обнови сучасного світу. *О. Мицюк:* Причини світової господарської кризи. *Х.:* Здалека і зблизка. *М. Д-ич:* Володимир Охримович. Хроніка, ітд.

1932. ч. 2. *У. Самчук:* Волинь. *В. З.:* Шукання шляху до обнови сучасного світу. *Др. В. Кучабський:* Вага і завдання Західньо-Української Держави серед сил Східньої Європи на переломі 1918/19-го року. *Др. М. Здзеховський:* Духові основи боротьби з більшовизмом. *К. Сосенко:* З проблеми місячних назв на Україні. *Х.:* Здалека і зблизка. Критичні завгаги і рефлексії. Хроніка, ітд.

1932. ч. 3. *У. Самчук:* Волинь. *Фр. Мужерман, Т. І.:* Чорт. *Др. В. Кучабський:* Вага і завдання Західньо-Укр. Держави серед сил Схід. Європи на переломі 1918—1919 року. *Х.:* Здалека і зблизка. *Олівер Лодж:* Зв'язок між життям і матерією. *Л. Білецький:* „Шевченко“. Річник перший Інституту Т. Шевченка в Харкові. *Ірина Гузар:* Релігійний світогляд Гетого. Хроніка, ітд.

1932. ч. 4. *У. Самчук:* Волинь. о. *Т. Жевуський:* Начерк відродження католицької думки у світовій літературі. *А. Старохацький:* Боротьба червоної Москви з Апостольською Столицею. *С. З.:* Культурний нігілізм. *Олівер Лодж:* Зв'язок між життям і матерією. *Ірина Гузар:* Релігійний світогляд Гетого. *Л. Білецький:* „Шевченко“. Перший річник Інституту Т. Шевченка в Харкові. *Х.:* Здалека і зблизка Рецензії, ітд.

1932. ч. 5. *У. Самчук:* Волинь. *В. Зб.:* Завдання літератури супроти католицтва. *Ст. Смалъ-Стоцький:* Шевченкова поема „Тарасова ніч“. *Др. В. Кучабський:* Вага і завдання Зах.-Укр. Держави серед сил Сх. Європи на переломі 1918/19 р. *Мр. А. Струтинська:* На склоні життя Антона Могильницького. *П. Ісаїв:* Як „Нова Зоря“ зорить. *Фр. Мужерман, Т. І.:* Дещо про більшовизм та європейську інтелігенцію. Хроніка, ітд.

1932. ч. 6. *В. Кучабський:* Значіння Ідей Вячеслава Липинського. *М. Козак:* З життя і діяльності Вячеслава Липинського. *М. Савур-Щиріяно-*

вич: Останні дні Вячеслава Липинського. *В. Залозецький:* На сторожі Ідеї. *В. Липинський:* Вісім умов здобуття Української Держави. *Плятон:* Закони. *Т. Карляль:* Законність і безправство. *о. Др. А. Ішак:* Погляди В. Липинського на релігію в державнім будівництві. *Д.м. Чижевський:* Всячеслав Липинський як філософ історії. *А. М. Андрієвський:* Правно-політичний і філософський світогляд В. К. Липинського. *В. З.:* Вяч. Липинський як історик, ітд.

1932. ч. 7—8. *о. Т. Жевуський:* Начерк відродження католицької думки у світовій літературі. *В. Зайкин:* Проблеми української критики й естетики в ліберальнім освітленні. *Др. В. Кучабський:* Вага і завдання Зах. Укр. Держави серед сил Сх. Європи на переломі 1918/19. 2. Польська держава і Зах. Україна на переломі 1918/19. *Б. Кудрик:* Йосиф Гайдн. *Н. Кочубей:* Спроба оформлення сучасного. *О. Мицюк:* Тадей Рильський (1840—1902) як хлопоман і економіст. Хроніка, ітд.

1932. ч. 9. *С. Л.:* Як і кого виховує сучасна преса й література. *В. Зайкин:* Проблеми української літературної критики й естетики в ліберальнім освітленні. *Н. Кочубей:* Спроба оформлення синтези сучасности. *М. Островерха:* З нашого мистецького життя у Львові. Хроніка, ітд.

1932. ч. 10. *Джованні Паніні:* Спомини та розважання про Леніна. *Елдес Гукслей:* Новий романтизм. *В. Зайкин:* Проблеми укр. літерат. критики й естетики в ліберальнім освітленні. *О. Мицюк:* Тадей Р. Рильський (1840—1902). Хроніка, ітд.

1932. ч. 11. *Кидиш:* Пятилітка. *Др. В. Кучабський:* Вага і завдання Зах.-Укр. Держави серед сил Сх. Європи 1918/19 р.: 3. Взаємовідношення між Зах. Україною і Наддніпрянщиною. *В. Зайкин:* Академік Дмитро Багалій як історик. *Проф. О. Мицюк:* Тадей Р. Рильський (1840—1902) як хлопоман і економіст. Хроніка, ітд.

Життя і Право. Львів (Ринок 43).

1932. ч. 3. *Др. Юліян С. Зайц:* Дещо про конкордати. *Др. Маріян Глушкевич:* Новий волекс — нові ідеї? *Ярослав Левчицький:* Реформа подружого права. *Др. Ю. В.:* Нова польська цивільна процедура а вимоги практики. Бібліографія, ітд.

Нива. Львів (Коперника 36).

1932. ч. 9. *П.:* Після унійних зїздів. *о. Др. Костельник:* Генеза жіночого і мужеського полу. *о. П. Дзедзик:* Релігійний світогляд робітника-пролетаря. *о. П. Хомин:* III. Унійна конференція в Пінську. Нові методи навчання у нас. Місії, ітд.

1932. ч. 10. *Х.:* Під знаком кризи. *о. Др. Й. Сліпий:* Ростемо. *о. Др. Г. Костельник:* Генеза жіночого й мужеського полу. *о. Ст. Хабурський:* Дещо про нашу катихитичну мізерію. *о. Др. Л. Гамка:* Чи потрібне є обєднання українських священників абстинентів і симпатиків протиалькогольного руху в однім товаристві? *о. Теодор Цегельський:* На актуальні теми. *Х.:* Великий день Богословської Академії. *о. Юліян Дзерович:* Вісти з Товариства св. Андрея. *Брат в Христі:* „Власна Допомога“, священнича кооперація у Львові. *о. П. Дзедзик:* Безсторонна рецензія чи тенденційне обезцінювання? Всячина, ітд.

1932. ч. 11. *Х.:* На маргінесі одної книжки. *С. С.:* Рефлексії католика на сучасну кризу. *о. І. Новосад:* Самаряни. *Ол. Қозьоринський:* Священик та матетковий і дороговий податок. *о. В. Қармазин:* Дещо про катихизацію женихів. За українську школу! *о. Г. Костельник:* Який пан, такий крам. Нові книжки. Всячина, ітд.

Biblica. Roma (Piazza della Pilotta 35).

1932. Fasc. 4. *A. Vaccari:* Alberto Magno e l'esegesi medievale (II). *I. Kürzinger:* Neuere Forschungen zur Exegese des Kard. Stephan Langton. *E. Florit:* Ripercussioni immediate della caduta di Ninive sulla Palestina. *B. Brinkmann:* Die Lehre von der Parusie beim hl. Paulus und im Henochbuch (II). *E. Power:* The prophecy of Isaias against Moab (Is. 15, 1—16, 5). Recensiones, etc.

Estudios Eclesiasticos. Madrid.

1932. Fasc. 3. *Teixidor L.*: Del concurso inmediato de Dios en todas las acciones y efectos de sus criaturas. *Alonso M.*: El Sacrificio Eucarístico de la última cena del Señor, según los teólogos. *Palmes F. M.*: Ventajas pedagógicas de la organización de las Facultades de Filosofía, según la Constitución „Deus Scientiarum Dominus“. *Arco I. del.*: La formación del continuo, según el Cardenal Juan de Lugo. Notas y textos, etc.

Gregorianum. Roma (Piazza della Pilotta).

1932. Fasc. 3. *S. Tromp*: De corpore Christi mystico et actione catholica ad S. Ioannis Chrysostomi II. *E. Hocedez*: Notre solidarité en I. C. et en Adam. *H. van Laak*: S. Robertus Cardinalis Bellarminus S. I. Ecclesiae Universalis Doctor III. *Conspectus bibliographici*, etc.

Irénikon. D'Amay-Sur-Meuse (Belgique).

1932. N.º 2. *Rousseau D. O.*: Un précurseur du mouvement actuel pour l'Union: Monseigneur van Caloen. *H. Pierre*: Anglicans et Orthodoxes. *D. Th. Belpaire*: Notes et documents. Revue des revues, etc.

1932. N.º 3. *K. Pflieger*: La gnose orthodoxe de Berdjaev. *H. Pierre*: Vie de Saint Athanase l'Athonite. *H. David*: Chronique de l'Orthodoxie. Notes et documents. *Bibliographie*, etc.

1932. N.º 4. *C. A. Bolton*: William Palmer et les Orthodoxes. *K. Pflieger*: La gnose orthodoxe de Berdjaev. *H. David*: Chronique de l'Orthodoxie. *D. T. Belpaire*: Théodore Strotmann. *D. M. Schwarz*: Les Orthodoxes au congrès vieux catholique de Vienne. *R. P. Pribilla*: Soederblom et le mouvement oecuménique. *D. J. Engberding*: La réunion des Églises séparées de Rome. *Bibliographie*, etc.

1932. N.º 5. *A. de Ivanka*: Orient et Occident. *C. A. Bolton*: La cène d'après la tradition liturgique grecque. *D. Th. Becquet*: Le monastère d'Hosios Loukas. *D. C. L.*: Revue des revues, etc.

Nouvelle Revue Théologique. Louvain (Rue des Récollets 11).

1932. N.º 3. *Fr. Jansen*: Un évêque théologien. S. E. Mgr. Waffelaert. *L. Wyckens*: Les origines du Luthéranisme. *P. Goreux*: L'aumône et le régime des biens. *R. Thibaut*: Notes d'exégèse évangélique. Note de théologie pastorale. Actes du Saint-Siège. *Bibliographie*.

1932. N.º 4. *L. Rousseau*: La vocation scientifique de saint Albert le Grand. *J. Creusen*: L'onanisme conjugal. *P. Charles*: L'activité missionnaire protestante. *J. Marechal*: La stigmatisée de Konnersreuth. Actes du Saint-Siège. *Bibliographie*.

N.º 5. *J. Roche*: Essai sur la psychologie des Apôtres. *J. Creusen*: L'onanisme conjugal. *E. de Moreau*: Les missionnaires belges aux Etats-Unis. *G. Vromant*: Le privilège de foi au canon 1127. Actes du Saint-Siège. *Bibliographie*.

N.º 6. *Yves de Montchenil*: Une Philosophie du Devoir. *L. Honoré*: La Chasteté. *J. Cales*: „Le Judaïsme avant Jésus-Christ“. Actes du Saint-Siège. *Bibliographie*.

Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques. Paris (Place de la Sorbonne 6).

1932. N.º 3. *A. I. Festugiere*: „Anthisthenica“. *P. Synave*, *E. B. Allo*: Bulletin de Science des Religions. *M. D. Chenu*, *C. Dumont*, *A. M. Jacquin*, *M. I. Congar*, *H. M. Féret*: Bulletin d'Histoire des Doctrines Chrétiennes. *R. Vielliard*: Bulletin d'Archéologie chrétienne. Recension des revues.

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica. Milano (Piazza S. Ambrogio 9).

1932. Fasc. I. Cronaca della Facoltà di Filosofia dell'Università Cattolica del Sacro Cuor. *J. Maritain*: Notes sur la connaissance. *Fr. Olgiati*: Problemi giuridici e problemi filosofici. *A. Bestetti*: La soluzione rosminiana del problema degli universali. *Ar. Carlini*: Idealismo assoluto e trascendenza. *G. Pasiori*: Genetica ed evoluzione. *A. Gemelli*: Le disgrazie del Prof. P. Martinetti ed una parola di risposta al Prof. Banfi. Fatti e commenti, etc.

1932. Fasc. II. *A. Masnovo*: Riprendendo il problema criteriologico. *M. Fatta*:

La quantità continua dell' individuo materiale e l' individualità. *A. Masnovo*: Alberto Magno e la polemica averroistica. *Romano Amerio*: La diagnostica della religione positiva in Tommaso Campanella. *A. Bestetti*: L'argomento a priori dell' esistenza di Dio nel „Nuova saggio“, di F. Rosmini. *Fr. Olgiati*: Il problema dell' interiorità e la storia della filosofia. Analisi d'opere, etc.

1932. Fasc. III. *L. Gancikoff*: Critica dello schematismo trascendentale in Kant. *M. Pignatelli*: L'ascesa a Dio nelle Confessioni di S. Agostino. *Fr. Olgiati*: Problemi giuridici e problemi filosofici. *A. Carlini*: Spiritualismo e metafisica. *A. Fanfani*: Caratteri delle regole in materia economica, dettate dagli Scolastici medioevali. Analisi d'opere, etc.

Zeitschrift für katholische Theologie. Innsbruck.

1932. H. 1. *A. Mitterer*: Der Dienst des Menschen an der Natur nach dem Weltbild des hl. Thomas und dem der Gegenwart. *J. Kleinhapfl*: Die Eigentumslehre Ludwig Molinas. *P. Styger*: Papstskrypta und Cäcilagruff in der Basiliskatakomben an der Via Appia. Kleinere Beiträge, etc.

1932. H. 2. *L. Hertling*: Die professio der Kleriker und die Entstehung der drei Gelübde. *J. Hoh*: Die Busse bei Klemens von Alexandrien. *H. Weisweiler*: Die Busslehre Simons von Tournai. *H. Rahner*: Die Weide als Symbol der Keuschheit in der Antike und im Christentum. Rezensionen, etc.

1932. H. 3. *F. Schlagenhauen*: Die Glaubensgewissheit und ihre Begründung in der Neuscholastik. *P. Browe*: Die Kommunionvorbereitung im Mittelalter. *A. Schmitt*: Periodische Enthaltbarkeit der Eheleute und Sittengesetz. *F. Pelster*: Zur Datierung der Aristotelesparaphrase des hl. Albert des Grossen. Rezensionen, etc.

1932. H. 4. *Josef Hofbauer*: Die literarische Composition von Exodus Kap. 19—24 und 32—34. *F. Schlagenhauen*: Die Glaubensgewissheit und ihre Begründung in der Neuscholastik II. *E. Peterson*: Nilus, De octo spiribus in Isaak-Florilegium. *J. A. Jungmann*: Die Dezemberordinationen des Papstbuches und ihr Messformular. Rezensionen, etc.

Orientalia Christiana. Roma (Piazza Santa Maria Maggiore 7).

1932. Num. 78. Litterae Pont. Commissionis pro Russia ad Rev. — mum Episcopum S. Lozinski ante Congressum Unionisticum Pinscensem. *P. M. Brun*: La Vie de Saint Dosithe. *A. Strittmatter*: Ein griechisches Exorcismusbüchlein: Ms. Car. C. 143 b der Zentralbibliothek in Zürich. II: Texte. *G. de Jerphanion*: Calcul de la fête pour une date donnée. *G. Hofmann*: Byzantina. *G. de Jerphanion*: Les Jésuites en Syrie (1831—1931). *J. Ledit*: Bulletin d'histoire slave. Recensions diverses, etc.

1932. Num. 79. *N. de Baumgarten*: Saint Vladimir et la conversion de la Russie.

1932. Num. 80. *Markwart Josef*: Die Entstehung der Armenischen Bistümer.

Échos d'Orient. Paris VIII (Rue Bayard 5).

1932. Nr. 165. *V. Grumel*: Les Regestes des patriarches de Constantinople. *M. Th. Disdier*: Elie l'Édicos et les *ἑτερα κεφάλαια* attribués à saint Maxime le Confesseur et à Jean de Carpathos. *V. Laurent*: Les diplômes de la chancellerie impériale de Byzance. *E. Dallegio d'Alessio*: Une nouvelle inscription inédite d'Arab-Djami à Galata. *G. Stephanou*: Bulletin bibliographique de philosophie byzantine. *J. Lacombe*: Chronique des Eglises orientales. *V. Laurent*: Notes critiques sur de récentes publications. Bibliographie, etc.

Theologie und Glaube. Paderborn.

1932. H. 4. *Dr. B. Bartmann*: Die Konkupiszenz: Herkunft und Wesen. *A. Mecklenbeck*: Mystik und Seelsorge. *Dr. E. Eichmann*: Der Mischehneid (Cic. c. 1061). *Dr. A. Anwander*: Arten, Verbreitung und Motive der Leichenverbrennung. *Dr. Theodor Gölker*: „Neuartiges Predigen“. *P. W. Sierp*: Ueber die besondere Gewissenserforschung im Sinne der Exerzitien des heiligen Ignatius. *Joseph Schmits*: Zum Kirchenblatt. *A. Schmitt*: Männer-Seelsorge notwendiger denn je. *E. Schneider*: Rechtliche Materien. Aus der Theologie der Gegenwart, etc.

H. 5. *Dr. A. Fuchs*: Die Erziehung der Theologen zur christlichen Kunst. *Dr. S. Beckmann*: Die Begrenztheit der Gottesbezeichnung und das in ihr zum Ausdruck kommende Verhältnis zur Gottheit. *I. Schweizer*: Theologische Erwägungen über die Gotteskindschaft. *O. Scheiwiller*: Beispiele zur Psychologie der Glaubenskrisis. *Dr. D. Breitenstein*: Die Ständeidee und die kapitalistische Wirtschaftsordnung. *Dr. E. Eichmann*: Ueber den Begriff „Mietwert (valor locationis)“ im Codex Iuris Canonici. *P. Browe*: Kommunionen früherer Zeiten. *Dr. Fr. Zoepfl*: Das kleine Andachtsbild von heute. Kleine Beiträge, etc.

Nova Revija vjeri i nauci. Makarska.

1932. Br. 5. *Fr. K. Eterović*: O. Stjepan Zlatović. *M. Klarić*: O. Stjepan Zlatović, postanak hrvatske arheologije. *O. Stjepan Zlatović*: „Izvadak iz Povjesti djelovanja Fnanovaca Presv. Odkupitelja“. *F. K. E.*: Nesto iz korespondencije o. St. Zlatovića sa našim znamenitim ljudima. *K. E.*: Popis radnja, rasprava, djela f. Stip. Zlatovića. Kulturni pogledi, etc.

Archivum Historicum Societatis Jesu. Roma (Borgo Santo Spirito 5).

1932. Fasc. I. *P. Tacchi Venturi*: La prova dell'indifferenza e del servizio negli Ospedali nel tirocinio Ignaziano. *G. Schurhammer*: P. Johann Rodriguez Trazu als Geschichtschreiber Japns. *A. Codina*: Regulae antiquorum Ordinum et Praeparatio Constitutionum. *S. I. L. Wieger*: Notes sur la première catéchèse écrite en chinois 1582—1584. *G. Castellani*: Dieci lettere inedite del P. Angelo Secchi S. I. a sua madre, Luigia Belgieri (1847—1858). *D. F. Zapico*: La carta de S. Ignacio sobre su primera Misa. *Th. Concoran*: De „lanua Linguarum“ hibernica. *J. Grissar*: Um die Geschichte des „Gymnasium Triconatum“. *M. D'Arcy*: Gerard Manley Hopkins S. I.

1932. Fasc. II. *E. del Portillo*: Edición de las Constituciones de la Compañia preparada por S. F. de Borja: ? 1568 o 1570 ? *M. Vanino*: Philipp Riceputi S. I. Begründer des „Illyricum Sacrum“. *C. Wessels*: Catalogus Patrum et Fratrum e Societate Jesu qui in Missione Moluccana ab a. 1546 ad a. 1677 adlaboraverunt. *J. Goetstouwers*: La vie de S. Stanislas Kostka par le P. Jean-Antoine Valtrino. *L. Hicks*: Autograph Letter of John Deckers S. I. to Blessed Robert Southwell. *W. Kratz*: Ungedruckte Briefe Friedrichs des Grossen. *A. Váth*: P. F. Antonio Caballero de Santa Maria über die Mission der Jesuiten und anderer Orden in China. Commentarii breviores, etc.

Estudis Franciscans. Barcelona-Sarrià (Convent de Fra-Menors Caputxins).

1932. Fasc. I. *Mare de Castellvi*: Pla topogràfic del preminesteri públic de Jesús. *B. de Rubi*: Les teories modernes sobre la constitució de la matèria. *I. Avinyó*: Centenari de la naixença de Ramon Llull. *Josep Oriol de Barcelona*: Lux in tenebris. Revista de revistes, etc.

1932. Fasc. II. *Antoni M. de Barcelona*: L'accio de l'Església en la pacificació dels pobles. *L. de V.*: Franciscanisme et Felibrisme. *I. Avinyó*: VII Centenari de la naixença de Ramon Llull. *Fr. d'Anvers*: Conqueridor d'animes. *B. Kleinschmid*: Els símbols de sant Antoni en part. *Josep Sanchis Sivera*: Un poema inédit en honor de san Antonio de Padua. Revista de revistes, etc.

Franziskanische Studien. Münster i. W.

1932. H. 1. *Josef Lechner*: Beiträge zum Schrifttum des Martinus Anglicus. *Jasef Goergen*: Untersuchungen und Erläuterungen zu den Quästionen de fato, de divinatione, de sortibus des Magister Alexander. *Josef Klein*: Materie und Form. Pluralität der Formen. Das Compositum. Das individuelle. *H. H. Roth*: Das Franziskaner-Rekollekten-Kloster von der Unbefleckten Empfängnis Marias zu Neuss.

1932. H. 2. *F. Imle*: Sozialunterschiede und Sozialausgleich nach dem hl. Bonaventura. *Josef Lechner*: Beiträge zum mittelalterlichen Franziskanerschrifttum, vornehmlich der Oxford Schule des 13/14. Jahrhunderts, auf Grund einer Florentiner Wilhelm von Ware-Hs. *Josef Klein*: Ethos und Logos. Stufen des Sittlich-Guten. Gottes unumschränkte Macht. *G. Fussenegger*: Einführung und erste Schicksale des Dritten Ordens zu Schwarz in Tirol.

1932. H. 3. *S. Cleven*: Musik und Musiker im Franziskanerorden, unter besonderer Berücksichtigung der sächsischen Provinz. *M. Schmaus*: Neue Mitteilungen zum Sentenzenkommentar Wilhelms von Nottingham. *R. Rysavy*: Die erste Hussitenmission des hl. Johannes von Capestrano in Mähren. *Josef Klein*: Scotus und Pelagius.

1932. H. 4. *L. Meier*: Die Lehre vom Primat in der deutschen Franziskanertheologie des ausgehenden Mittelalters. *G. Menge*: Zur Elisabethforschung. *Julian Kaup*: Zur Konkurslehre des Petrus Olivi und des hl. Bonaventura. *Josef Klein*: Gottes Wissen. Scotus und *M. Eckhart*. *K. Bertsche*: Abraham a Sancta Clara's Predigt über den heiligen Antonius von Padua.

Analecta Bollandiana. Paris (Rue Bonaparte 82).

1932. Fasc. III-IV. *H. Delehaye*: S. Romain martyr d'Antioche. *M. Coens*: Un miracle posthume de S. Martin à Chablis. *H. Delehaye*: S. Bassus évêque martyr honoré à Nice. *B. de Gaifter*: L'Office de S. Julien de Rimini. *P. Grosjean*: S. Patricius in monte Cruachan Aighle. *P. Peeters*: Un colophon géorgien de Thornik le moine. Bulletin des publications hagiographiques.

Commentarum pro Religiosis. Roma (Via Giulia 131).

1931. Fasc. V. *S. C. de Religiosis*: Statuta pro Sororibus externis. *S. C. Concilii*: Decretum de habitu ecclesiastico. *A. Larraona*: Commentarium Codicis can. 533 § 1. *S. Goyeneche*: Consultationes. *A. Larraona*: Quaestiones canonicae de paupertate simplici. *A. Tabera*: Excursus historicus de dissolutione votorum in Religiosis dimissis. *A. L.*: Chronica. Recensiones librorum, etc.

Ephemerides Liturgicae. Roma (Via Pompeo Magno 21).

1932. Fasc. III. *E. Schaefer*: Die Bedeutung der Epigramme des Papstes Damasus I. für die Geschichte der Heiligenverehrung. *A. Wilmarit*: Les anciens Missels de la France. *Ph. Oppenheim*: De Baptismo: I. Introductio. Documenta et commentaria, etc.

Fasc. IV. *E. Schaefer*: Die Bedeutung der Epigramme des Papstes Damasus I. für die Geschichte der Heiligenverehrung. *P. de Puniet*: Le Gélasien de la collection Phillipps et ses Messes pour le Commun des Saints. Documenta et commentaria, etc.

Les Questions Liturgiques et Paroissiales. Louvain (Abbay du Mont César).

1932. N. 3. *G. Malherbe*: Le „Pastorale“ de Malines. *D. R. Van Doren*: Les Objets Sacrés. Histoire et Archéologie. Notes et documents, etc.

1932. N. 4—5. *D. B. Capelle*: Messe et Sacerdoce. *G. Gasque*: Je vais à la Messe. *A. Michiels*: La pratique de la Communion à la Messe. *A. Adam*: Action du prêtre dans les pensionnats pour jeunes filles au point de vue liturgique. Notes et documents, etc.

Der Seelsorger. Wien (Stephansplatz 3.)

1931. Nr. 4. *A. Bieler*: Das persönliche Gewissen und die kirchliche Autorität. *A. Weber*: Busssakrament und Seelenleitung. *P. Fray*: Ein vergessenes Jubiläum. *H. Schindler*: Frühkommunion im ersten Schuljahr. Mitbrüder schreiben und wünschen. Aus der Praxis, etc.

1932. Nr. 5. *D. Zähringer*: Das Wesentliche der Frohbotschaft Christi. *M. Pfliegler*: Das geistige Wesensbild der Zeit. *Josef Weingartner*: Der Seelsorger als Führer seiner Gemeinde. *P. Parsch*: Der Seelsorger als Liturgie. Die Predigt der Zeit, etc.

1932. Nr. 6. *Fr. Felber*: Laie—Seelsorger — Bischof. *K. Schwarz*: Zur Praxis der Frühkommunikanten. *P. Schmits*: Die Eheschliessung der Kinder von Apostaten. *A. B.*: „Concelebratio?“ *D.*: Die Lösung in der Frage des abus matrimonii gefunden? Bücher und Zeitschriften, etc.

Przegląd Homiletyczny. Kielce.

1932. Z. 1. *Ks. dr. St. Żukowski*: Pogląd w egzorcie. *Ks. dr. J. Piskorz*: Współczesne problemy życia kościelnego na ambonie. Głosy duszpasterzy o pracach i potrzebach ambony. Zycania i szkice, etc.

1932. Z. 2. *Ks. S. Krzesskiewicz*: Temat kazania. *Ks. F. Machay*: „Słowa Żywota“ biskupa Prohaszki. Ambona i życie, etc.

1932. Z. 3. *Ks. W. Kosiński*: Teoretycy kaznodziejstwa i twórcy szkół kaznodz.: św. Jan Chryzostom. *Ks. St. Żukowski*: Główne źródła materjału do egzort szkolnych. Ambona i życie, etc.

1932. Z. 4. *Ks. St. Krzesskiewicz*: O wstępie kazania. *Ks. W. Kosiński*: Teoretycy kaznodziejstwa i twórcy szkół kaznodz.: Św. Jan Chryzostom. *Ks. S. Mośmiłowski*: Biskup i. S. Pelczar jako kaznodzieja. Ambona i życie, etc.

Antike und Christentum. Münster in Westfalen.

1932. H. 1. Die Münze im Taufbecken und die Münzenfunde in Heilquellen der Antike. Kultur- und Religionsgeschichtliches zum Kanon 48 der Synode von Elvira in Spanien. Pofane und religiöse Brandmarkung der Tiere in der heidnischen und christlichen Antike. Der erste Schreibunterricht in Trier nach einer Jugend-Erinnerung des Bischofs Ambrosius von Mailand. Echo aus Antike und Christentum.

1932. H. 2. Das Anhängerkreuzchen der hl. Makrina und ihr Ring mit der Kreuzpartikel. Zur antiken und frühchristlichen Auffassung der Herrschergewalt von Gottes Gnad-n. „Herschergewalt hat Gottes Macht“. Ne quis adulter! Echo aus Antike und Christentum.

1932. H. 3. „Teufels Grossmutter“. Der Kampf mit dem Aegypter in der Perpetua-Vision. Das Martyrium als Kampf mit dem Teufel. Drei Theta als Satzzeichen und ihre D-utung durch den Bischof Theophil von Alexandrien. Heidnische Begrüssung und christliche Verhöhnung der Heidentempel. Religiöser oder profaner Charakter der Stammestätowierung? Eine griechische Grabinschrift mit Anker und Delphin. Die Auspeitschung einer Frau auf einer Reliefplatte der Prätetextatkatcombe in Rom. Echo aus Antike und Christentum.

Revue d' Histoire et de Philosophie Religieuses. Strasbourg (Bureau de la Revue 16).

1932. N° 3 *M. Goguel*: Jésus et les origines de l'universalisme chrétien. *N. Leenhardt*: Essai sur la notion de surnaturel. *M. Ginsburger*: La „gloire“ et l'„autorité“ de la femme dans 1 Cor. 11, 1—10. Revue des livres, etc.

Ateneum Kapłańskie. Włocławek (Seminarjum duchowne).

1932. Styczeń. Z. 1. *Arcybiskup Teodorowicz*: Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia. *Ks. A. Bukowski*: Najbardziej aktualny dogmat eschatologiczny. *Ks. Dr. Br. Wyrobisz*: Przepęstwa przeciwko prawom familijnym w świetle kodeksu karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rz. P. Sprawy pasterskie, etc.

1932. Luty. Z. 2. *Arcybiskup Teodorowicz*: Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia. *Ks. A. Bukowski*: Najbardziej aktualny dogmat eschatologiczny. *Br. Nowicka*: Kościelne stanowisko arcybiskupów Gnieźnieńskich w wieku XIV. Sprawy pasterskie, etc.

1932. Marzec. Z. 3. *Arcybiskup Teodorowicz*: Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia. *Ks. Dr. Br. Wyrobisz*: Przepęstwa przeciwko prawom familijnym według Kodeksu Prawa Kanonicznego. *Br. Nowicka*: Kościelne stanowisko arcybiskupów Gnieźnieńskich w wieku XIV. Sprawy pasterskie, etc.

1932. Kwiecień. Z. 4. *Arcybiskup Teodorowicz*: Zjawiska mistyczne i ich tłumaczenia. *Ks. Dr. Br. Wyrobisz*: Przepęstwa przeciwko prawom familijnym według Kodeksu Prawa Kanonicznego. *Ks. Dr. Wt. Wichor*: Etyczne granice sportu. Sprawy pasterskie, etc.

1932. Maj. Z. 5. *Ks. Dr. A. Tymczak*: Sakrament małżeństwa. *Ks. Dr. Józef Miodochowski*: Manna. *Ks. Dr. Br. Ussas*: Wywiezienie Biskupa Pawła Rzewuskiego z Warszawy do Astrachania. Sprawy pasterskie, etc.

1932. Czerwiec — Lipiec. Z. 1. *Ks. Dr. K. Wilk*: Św. Antoni Padewski jako duszp. sterz. *Ks. Dr. R. Dąbrowski*: Rozwój dogmatów według prawostawnych teologów rosyjskich. *A. Hanin*: Charakterystyczne sechy muzyki kościelnej. Sprawy pasterskie, etc.

Печатається за дозволом гр.-кат. Митрополитого Ординаріату у Львові.
Редакцію веде о. Др. Йос. Сліпий — Redactionis curam gerens Dr. Jos. Slipyj

В адміністрації „Богословії“ In administratione „Bohoslovia“

(Львів, Коперника 36)

(Léopol, Copernik 36)

можна набути :

veneunt libri :

Богословія том I—IX (Bohoslovia vol. I—IX) — 1·50 Dol. am.

II. Видання „Богословії“ (Editiones „Bohoslovia“)

1. Dr. Jos. Slipuj: De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus S. explicanda. p. IV + 29. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
2. о. Др. Г. Костельник: Границі вселенної (Dr. G. Kostelnyk: De finibus universi). ст. 61. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
3. Dr. A. Landgraf: Partes animae norma gravitatis peccati. p. 54. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
4. о. Др. Й. Сліпий: Св. Тома з Аквіну і схолястика (Dr. Jos. Slipuj: De S. Thoma Aq. atque theol. et philosophia scholastica). ст. 76. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
5. Dr. Theod. T. Haluščynskij OSBM: De ucrainis S. Scripturae versionibus. p. 22. 8° — 0·20 Dol. (1·20 зол.)
6. Dr. Jos. Slipuj: Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet? p. 36. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
7. о. Др. Сп. Кархут: Нове видання Служебника (Dr. Sp. Karchut: Nova editio Liturgiconis slavici). ст. 34. 8° — 0·25 Dol. (1·50 зол.)
8. о. Др. Гавриїл Костельник: Ordo logicus (Dr. Gabriel Kostelnyk: De ordine logico). ст. 44. 8° — 0·25 Dol. (1·50 зол.)
9. P. Joseph Schrijvers CSSR: Le double Principe Moteur de la Vie Spirituelle. p. 40. 8° — 0·25 Dol. (1·50 зол.)
10. Dr. M. Schmaus: Kykeley, cuiusdam adhuc ignoti auctoris anglici ineunte saeculo XIV. florentis, Quaestio de cooperatione divina. p. 38. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)
- 11-12. Др. Ярослав Пастернак: Коротка археологія західно-українських земель (Dr. Jaroslav Pasternak: L'Archéologie des terres ouest-ukrainiennes à l'époque préhistorique, protohistorique et chrétienne). ст. 94 + XVII таблиць. 8° — 0·75 Dol. (6 зол.)
13. Володимир Січинський: Вежа і дім Корнякта у Львові (V. Sičynskij: La tour et la maison de Cognacte à Léopol). ст. 20 + VI таблиць. 8° — 0·30 Dol. (2 зол.)

**III. Праці Богосл. Наук. Т-ва [гр. кат. Богосл. Академії]
(Opera Theol. Societatis Ucrainorum [gr. cath. Acad. Theol.]**

(під проводом о. проф. Дра Йос. Сліпого — sub directione Prof. Dr. Jos. Slipyj)

- Т. I. Св. свщм. Йосафат Кунцевич (S. Josaphat Kunccevyč) — Матеріяли і розвідки з нагоди ювілею. Зібрав о. Др. Й. Сліпий. ст. 261. 8° — 1·50 Dol. (10 зол.)
- Т. II. Dr. Jos. Slipuj: De principio spirationis in SS. Trinitate. p. VIII + 120. 8° — 0·75 Dol. (5 зол.)
- Т. III. о. Др. Спиридон Кархут: Граматика української церковно-словянської мови (Grammatica linguae ecclesiasticoslavicae ucrainicae). ст. XIX + 284. 8° — 1·50 Dol. (12 зол.)
- Т. IV—V. Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Вел. (Opera ascetica S. Basilii Magni). — Переклав з грецького митропол. Андрей Шептицький. ст. XVI + 490. 8° — 2 Dol. (14 зол.)
- Т. VI. о. Др. Василь Лаба: Біблійна герменевтика (Hermeneutica biblica). ст. 148. 8° — 0·75 Dol. (5 зол.)
- Т. VII. о. Юліян Дзерович: Катихитика (Catechetica). ст. 178. 8° — 1 Dol. (8 зол.)
- Т. VIII. о. Др. Ярослав Левицький: Перші українські проповідники і їх твори (De exordiis praedicationis Ucrainorum). ст. 96. 8° — 1 Dol. (7 зол.)
- Т. IX. о. Др. Василь Лаба: Патрольоґія ч. I. Початкова, донікейська доба (Patrologia p. I). ст. 164. 8° — 0·75 Dol. (5·50 зол.)
- Т. X. о. Др. Василь Лаба: Патрольоґія ч. II. Розцвітна доба (Patrologia p. II). ст. 217. 8° — 1 Dol. (7 зол.)
- Т. XI. о. Др. Ярослав Левицький: Теорія церковної вимови (De arte praedicandi). ст. 137. 8° — 0·75 Dol. (5·50 зол.)

**IV. Звіти гр. кат. Богословської Академії
(Nuntia de personis et gestis gr. cath. Academiae Theologicae)**

1. о. Др. Йосиф Сліпий: Гр. кат. Богословська Академія і її статuti (Gr. cath. Academia Theologica eiusque status et constitutiones). ст. 30. 8° — 0·20 Dol. (1·50 зол.)
2. Гр. кат. Богословська Академія у Львові в першій трьохлітній своїй істнування [1928-1931] (De gr. cath. Academiae Theologicae primo triennio peracto). ст. 109. 8° — 0·40 Dol. (3 зол.)

о. Йосиф Сліпий: Богословське Наукове Товариство і його статuti. ст. 19. 16° — 0·05 Dol. (0·35 зол.)

ИП-22.684
10-1-4

№ 0100
187 0,80

БИБЛИОТЕКА
НАУКОЕЗГО Т... М. ШЕВЧЕНКА
У...
1932
III 302-55 / X

Титул...